

Till statsrådet och chefen för Kulturdepartementet

Regeringen beslutade den 5 oktober 2000 att tillkalla en parlamentarisk kommitté med uppdrag att lägga fram ett förslag till handlingsprogram för svenska språket. Som programmets syfte angavs dels att främja svenska språkets ställning, dels att alla i Sverige – oavsett språklig och social bakgrund – utifrån sina förutsättningar skall ges likvärdiga möjligheter att tillägna sig svenska språket.

Enligt direktiven skulle kommittén redovisa sitt uppdrag senast den 30 november 2001. Efter ansökan från kommittén beslutade regeringen den 11 oktober 2001 att kommittén skall redovisa sitt uppdrag senast den 31 mars 2002.

Den 5 oktober 2000 förordnade chefen för Kulturdepartementet, statsrådet Marita Ulvskog, riksdagsledamoten Åke Gustavsson som ordförande i kommittén. Som övriga ledamöter i kommittén förordnades den 31 oktober 2000 studeranden Emilia Emtell Olofsgård, riksdagsledamoten Lennart Fridén, verkstadsarbetaren Kjell Hanseklint, kulturjournalisten Birgitta Kurtén Lindberg, riksdagsledamoten Agneta Ringman, riksdagsledamoten Birgitta Sellén, fil.dr Dan Shafran, riksdagsledamoten Tone Tingsgård och f.d. partiledaren Bengt Westerberg. Den 29 oktober 2001 förlängdes förordnandena med anledning av att kommittén fick förlängd utredningstid.

Som sakkunniga förordnades den 9 november 2000 läraren Birgitta Alleklev, professorn Lars-Gunnar Andersson, hovrättspresidenten Johan Hirschfeldt, professorn Inger Lindberg, presssekreteraren Refik Sener och professorn Mats Thelander. Den 29 oktober 2001 förlängdes förordnandena med anledning av att kommittén fick förlängd utredningstid.

Som experter förordnades den 9 november 2000 departementssekreteraren Ingolf Berg, ämnesrådet Barbro Ehrenberg-Sundin, departementssekreteraren Birgit Gunnarsson, föredraganden Karin Josephson, rättschefen Per Erik Lindeberg, kanslirådet Ingrid

Lindskog, departementssekreteraren Tim Nordin och hovrätts-assessorn Nils Pålbrant.

Den 29 oktober 2001 förlängdes förordnandena med anledning av att kommittén fick förlängd utredningstid. Samma dag entledigades Tim Nordin från sitt uppdrag som expert och förordnades departementssekreteraren Malin Ryttberg att vara expert i kommittén.

Som huvudsekreterare i kommittén har docenten Björn Melander tjänstgjort sedan den 1 november 2000, och som sekreterare departementssekreteraren Christer Åström sedan den 15 december 2000. Lena Enstam har varit kommitténs assistent.

Utredningen har antagit namnet Kommittén för svenska språket (Ku 2000:03).

Härmed överlämnar vi vårt slutbetänkande Mål i mun. Förslag till handlingsprogram för svenska språket (SOU 2002:27).

Tillbetänkandet har fogats två reservationer.

Utredningsuppdraget är därmed slutfört.

Stockholm i mars 2002

Åke Gustavsson

Emilia Emtell Olofsgård	Lennart Fridén	Kjell Hanseklint
Birgitta Kurtén Lindberg	Agneta Ringman	Birgitta Sellén
Dan Shafran	Tone Tingsgård	Bengt Westerberg

/Björn Melander
Christer Åström

Innehåll

Använda förkortningar och kortformer	17
Sammanfattning	21
Författningsförslag	35
1 Förslag till lag om svenska språket.....	35
2 Förslag till förordning om ändring i kommittéförordningen (1998:1474)	36
1 Inledning.....	37
1.1 Bakgrund.....	37
1.2 Uppdraget.....	38
1.3 Så har vi arbetat	39
1.4 Betänkandets disposition.....	42
1.5 Vissa uttryck.....	43
1.6 Sammanfattning på vissa minoritetsspråk, kassett och i lättläst version.....	44
2 Utgångspunkter – tre förhållanden att säkerställa.....	45
2.1 Ett komplett och samhällsbärande språk.....	45
2.1.1 Svenskan står stark.....	45
2.1.2 Förändrade villkor.....	47
2.1.3 Domänförluster till engelskan.....	48
2.1.4 Domänförluster skapar problem.....	49
2.1.5 Svenskan skall samspela med andra språk.....	51
2.1.6 Frågor vi undersökt	52

2.2	Korrekt och välfungerande svenska.....	53
2.2.1	Ett språk i gott skick.....	53
2.2.2	Inget allmänt språkförfall.....	54
2.2.3	Den enskilde språkbrukaren har det yttersta ansvaret	56
2.2.4	Tre utpekade områden	57
2.3	Allas rätt till språk	58
2.3.1	Språkets betydelse	58
2.3.2	Det rika språket och det korrekta språket	60
2.3.3	Språkförmåga.....	61
2.3.4	Områden vi undersökt.....	62
2.4	Lagstiftning, språkvårdsorganisation m.m.....	63

Del II: Ett komplett och samhällsbärande språk

3	Utbildningsområdet.....	69
3.1	Förskola och skola.....	70
3.1.1	Förskolan	70
3.1.2	Grundskola och gymnasieskola.....	71
3.1.3	Bedömningar och förslag.....	77
3.2	Högre utbildning och forskning.....	80
3.2.1	Engelskan dominerar inom flera fält.....	81
3.2.2	Engelskan inte oproblematiserad	82
3.2.3	Reglering av språkförhållanden i universitets- och högskoleutbildning.....	84
3.2.4	Lokala regler för avhandlingsspråk.....	84
3.2.5	Goda kunskaper i både svenska och engelska efterfrågas.....	85
3.2.6	Utbildning i vetenskapligt skrivande	87
3.2.7	Språkmoment i introduktionskurser och collegeterminer	87
3.2.8	Bedömningar och förslag.....	89

4	Politik och förvaltning	99
4.1	Svenskans ställning som EU-språk	99
4.1.1	EU:s språkregim.....	100
4.1.2	Sveriges språkpolicy i EU	107
4.1.3	Bruket av svenska inom EU:s institutioner.....	108
4.1.4	Tidigare utredningar, förslag etc.	112
4.1.5	Inför utvidgningen av EU	113
4.1.6	Utbildning av tolkar och översättare	115
4.1.7	Bedömningar och förslag.....	115
4.2	Inhemsk politik och förvaltning.....	120
4.2.1	Svenska och engelska inom riks- och kommunalpolitik.....	121
4.2.2	Förvaltning	121
4.2.3	Bedömningar och förslag.....	122
5	Arbetsliv, marknad och konsumtion, kultur och medier, informationsteknik samt hälso- och sjukvård....	125
5.1	Arbetsliv.....	125
5.1.1	Arbetspråk, arbetsmiljö och arbetsrätt	125
5.1.2	Bedömningar och förslag.....	131
5.2	Marknad och konsumtion.....	134
5.2.1	Konsumentinformation och produktsäkerhet	134
5.2.2	Bedömningar och förslag.....	136
5.2.3	Patenthandlingar	138
5.3	Kultur och medier	140
5.3.1	En blandad bild.....	140
5.3.2	Bedömningar och förslag.....	147
5.4	Svenskan som IT-språk.....	151
5.4.1	Den stora engelskspråkiga marknaden styr.....	151
5.4.2	Bedömningar och förslag.....	153
5.5	Hälso- och sjukvård	155
5.5.1	Patienterna måste få begriplig information.....	155
5.5.2	Bedömningar och förslag.....	157

6	Svenska termer och uttryck.....	159
6.1	Vikten av svenska termer och uttryck.....	159
6.1.1	Termer och domänförluster.....	159
6.1.2	Inte bara en domänfråga	160
6.1.3	Hur skapas benämningar och termer?	161
6.2	Terminologisituationen i Sverige.....	162
6.2.1	Svenska terminologiinrättningar	162
6.2.2	Svenskans terminologibestånd	163
6.3	Bedömningar och förslag	165
7	Det mångspråkiga Sverige.....	171
7.1	Attityder till svenska språket.....	172
7.1.1	Svenska språkets betydelse för Sverige	172
7.1.2	Attityder till svenska i skolan.....	173
7.1.3	Attityder till dialekter och sociolekter.....	173
7.1.4	Svenska med brytning	175
7.1.5	Bedömningar och förslag.....	177
7.2	Attityder till och kunskaper i nordiska språk.....	180
7.2.1	Nordiskt samarbete.....	180
7.2.2	Utbildningsväsendet.....	182
7.2.3	Kultur- och medieområdet	184
7.2.4	Användningen av nordiska språk inom näringslivet.....	186
7.2.5	Bedömningar och förslag.....	186
7.3	Minoritetsspråk, invandrarpråk och teckenspråket	191
7.3.1	Minoritetsspråken i Sverige	191
7.3.2	Invandrarpråken i Sverige.....	197
7.3.3	Attityder till mångspråkighet	198
7.3.4	Minoritets- och invandrarpråk i medierna	199
7.3.5	Teckenspråket.....	202
7.3.6	Bedömningar och förslag.....	204
7.4	Engelska och andra främmande språk	210
7.4.1	Attityder till användningen av engelska i Sverige.....	210
7.4.2	Språkundervisning inom utbildningsväsendet.....	211
7.4.3	Inställning till språkkunskaper	215
7.4.4	Bedömningar och förslag.....	217

Del III: Ett korrekt och välfungerande språk

8	Massmediernas språk.....	227
8.1	Massmediernas språk är inflytelserikt och viktigt.....	227
8.2	Journalister är en nyckelgrupp	229
8.2.1	Utbildning och fortbildning av journalister	229
8.2.2	Bedömningar och förslag.....	232
8.3	Förändrade produktionsvillkor och språkvårdsinsatser	235
8.3.1	Ny teknik.....	235
8.3.2	Språkets kvalitet	235
8.3.3	Språkvård.....	236
8.3.4	Det talade språket i radio och TV	237
8.3.5	Översättning och textning av TV-program och filmer.....	238
8.3.6	Bedömningar och förslag.....	240
9	Den offentliga administrationens språk	245
9.1	Det svenska myndighetsspråket.....	246
9.1.1	Krängligt språk försvårar kommunikationen mellan medborgare och myndigheter	246
9.1.2	Myndigheternas språkvårdsarbete hittills.....	247
9.1.3	Behov av fortsatt myndighetsspråkvård	249
9.1.4	Bedömningar och förslag.....	250
9.2	EU-svenska.....	254
9.2.1	Risk för att den offentliga svenskan blir mer svårbegriplig	254
9.2.2	Läget har förbättrats, men problem kvarstår.....	256
9.2.3	Språkvårdsarbete i EU – dags för konkreta åtgärder	257
9.2.4	Tidigare förslag till åtgärder för att förbättra de svenska EU-texterna.....	259
9.2.5	EU-språkvård byggs nu upp i Regeringskansliet	261
9.2.6	Bedömningar och förslag.....	261

10	IT som normskapare, normförflyttare och diskriminerare	265
10.1	IT som normskapare.....	266
10.1.1	Förändrade villkor för textframställning	266
10.1.2	Bedömningar och förslag	270
10.2	IT som diskriminerare.....	273
10.2.1	Begränsar e-samhället tillgängligheten?	273
10.2.2	Termer och begrepp	274
10.2.3	Språkfrågor och språkteknologi i förvaltningsutvecklingen.....	275
10.2.4	Digitala tjänster åt alla.....	277
10.2.5	Översättningshjälpmedel	278
10.2.6	Bedömningar och förslag	278

Del IV: Allas rätt till språk

11	Social bakgrund och möjlighet att tillägna sig svenska språket	283
11.1	Minskat läsande och ökande skillnader	283
11.1.1	Förskoleåren viktiga.....	284
11.1.2	Ökande sociala skillnader i läsandet.....	285
11.1.3	Minskande läsning för och bland barn, speciellt bland korttidsutbildade.....	287
11.2	Insatser för att öka tillgången till och intresset för litteratur	292
11.2.1	Statliga insatser för litteraturen och läsandet	292
11.2.2	Biblioteken.....	293
11.2.3	Läsfrämjande verksamhet	294
11.3	Bedömningar och förslag	297

12	Det varierande språket och den mångskiftande språkförmågan	301
12.1	En varierande språkform.....	302
12.1.1	Språkväxling som mål i skolan	302
12.1.2	Olika slags fel	303
12.1.3	Språklig variation i offentligheten.....	304
12.1.4	Bedömningar och förslag.....	305
12.2	Ett funktionellt språk.....	307
12.2.1	Skolan.....	307
12.2.2	Vuxenutbildning och arbetsliv	315
12.2.3	Ett aktivt språkanvändande	316
12.2.4	Bedömningar och förslag.....	317
12.3	Språk och kön	320
12.3.1	Sexism i språket.....	321
12.3.2	"Fint" och talspråksnära	322
12.3.3	Längre till det offentliga språket.....	323
12.3.4	Manlig dominans i offentligheten.....	324
12.3.5	Den privata sfären	325
12.3.6	Bedömningar och förslag.....	326
13	Svenska som andraspråk, sfi, modersmålsundervisning m.m.....	329
13.1	Skolan och elever med utländsk bakgrund	330
13.1.1	En grupp med varierande resultat	330
13.1.2	Bedömningar och förslag.....	333
13.2	Svenska som andraspråk	335
13.2.1	Ett ämne med låg status.....	335
13.2.2	Bedömningar och förslag.....	337
13.3	Modersmålsundervisning.....	342
13.3.1	Omfattningen har minskat.....	342
13.3.2	Tillgången till modersmåls lärare	345
13.3.3	Bedömningar och förslag.....	347
13.4	Svenskundervisning för invandrare	353
13.4.1	Sfi har ofta omorganiserats.....	353
13.4.2	Bedömningar och förslag.....	358

13.5	Arbetsliv och vuxenutbildning	362
13.5.1	Invandras utbildnings- och arbetsmarknadssituation	362
13.5.2	Invandras kompetens	364
13.5.3	Bedömningar och förslag	366
14	Funktionshinder	369
14.1	Olika funktionshinder	370
14.1.1	Hinder i läs- och skrivfunktionen	370
14.1.2	Hinder i talfunktionen	372
14.1.3	Hinder i hörselns funktion	374
14.1.4	Andra funktionshinder	376
14.2	Insatser för funktionshindrade	377
14.2.1	Handikappolitiska åtgärder	377
14.2.2	Hälso- och sjukvården	378
14.2.3	Förskola, skola, vuxenutbildning och folkbildning	378
14.2.4	Tolkning	381
14.2.5	Hjälpmiddel för funktionshindrade inom språkområdet	382
14.2.6	Insatser inom kultur- och medieområdet	384
14.3	Bedömningar och förslag	388
Del V: Språkvård – forskning, politik, lagstiftning och organisation		
15	Språkvårdsforskning	397
15.1	Forskning om svenskan	397
15.1.1	Forskningsinrättningar	398
15.1.2	Språkvårdsrelevant forskning	401
15.2	Forskning om minoritets- och invandrarspråk samt teckenspråket	403
15.3	Bedömningar och förslag	406

16	Språkpolitik	411
16.1	Språkpolitik har alltid funnits.....	412
16.2	Bedömningar och förslag.....	415
17	Språkteknologiska initiativ.....	421
17.1	Insatser för att främja den språkteknologiska utvecklingen.....	422
17.1.1	Vad menas med språkteknologiska produkter och tjänster?	422
17.1.2	Myndigheter och institutioner med språkteknologisk verksamhet.....	422
17.1.3	Språkteknologi inom nordiska och europeiska program.....	425
17.1.4	Språkresurser som hittills byggts upp i Sverige.....	427
17.1.5	Språklig standardisering och terminologi behöver utvecklas mer	428
17.1.6	Det norska exemplet.....	429
17.1.7	Bedömningar och förslag.....	431
17.2	Datorbaserad översättning.....	440
17.2.1	Vad menas med maskinöversättning och översättningsminnen?.....	440
17.2.2	Nutek föreslår en satsning på svensk språkteknologi.....	441
17.2.3	Maskinöversättning inom EU för vissa språk.....	443
17.2.4	Bedömning och förslag.....	446
18	Språklagstiftning och språklig konsekvensbedömning ...	449
18.1	Språklagstiftning i andra länder	450
18.1.1	Finland.....	450
18.1.2	Norge.....	452
18.1.3	Danmark.....	453
18.1.4	Frankrike	454
18.1.5	Polen	455
18.2	Nordiska överenskommelser om språk	456

18.3	Språklig reglering i Sverige	457
18.3.1	Svenska språket i nuvarande författningstext.....	457
18.3.2	Skyddet för minoritetsspråk.....	459
18.4	Närmare om språklagsdiskussionen.....	460
18.5	Bedömningar och förslag	462
18.5.1	Utgångspunkter för en svensk språklagstiftning	462
18.5.2	Var ligger lagstiftningsbehovet?	465
18.5.3	På vilken normnivå bör språklagen ligga?	467
18.5.4	Vilken term skall användas för språket?	469
18.5.5	Förslag till språklig konsekvensbedömning	470
18.6	Förslag till författningstext.....	470
19	Språkvårdens uppgifter.....	473
19.1	Språkvård – en uppgift för alla.....	473
19.2	Korpusarbete.....	477
19.3	Status- och inlärningsarbete.....	481
19.4	Rådgivning, information och upplysning.....	484
19.5	Terminologiverksamhet	486
19.6	Språkbanksverksamhet.....	488
19.7	Språkteknologi.....	490
19.8	Myndighetspråkvård	491
19.9	Uppföljning och utvärdering	494
19.10	Internationellt samarbete	495
20	Språkvårdens organisation	499
20.1	Det behövs förändringar inom språkvården	500
20.2	En ny myndighet – Sveriges språkråd – bildas.....	503
20.2.1	Sveriges språkråd	503
20.2.2	Språkrådets uppgifter	506
20.2.3	Regeringskansliets språkvård.....	520

21	Konsekvensbedömningar	523
21.1	Ekonomiska konsekvenser – kostnader för ny språkvårdsorganisation	524
21.1.1	Språkpolitik, språklagstiftning och språkvård.....	524
21.1.2	Korpusarbete	525
21.1.3	Status- och inlärningsarbete	525
21.1.4	Rådgivning, information och upplysning.....	525
21.1.5	Terminologiverksamhet.....	526
21.1.6	Språkbanksverksamhet	527
21.1.7	Språkteknologi	530
21.1.8	Centralt stöd till myndighetsspråkvården.....	531
21.1.9	Uppföljning och utvärdering.....	533
21.1.10	Internationellt samarbete	534
21.1.11	Myndighetsledning och administration.....	534
21.2	Ekonomiska konsekvenser – finansiering av ny språkvårdsorganisation	537
21.2.1	Utgångspunkter	537
21.2.2	Föreslagen finansiering av höjda statliga anslag.....	538
21.3	Ekonomiska konsekvenser – kostnader för och finansiering av övriga förslag	544
21.3.1	Förskola, skola och vuxenutbildning.....	544
21.3.2	Högre utbildning och forskning.....	550
21.3.3	Arbetslivsområdet.....	552
21.3.4	Konsumentpolitiska området.....	553
21.3.5	Förvaltningspolitiska området	553
21.3.6	Mediepolitik	555
21.3.7	Kulturpolitik.....	556
21.3.8	EU-politik	558
21.3.9	Handikappolitik	559

21.4 Den kommunala självstyrelsen	559
21.5 Brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet	561
21.6 Konsekvenser för sysselsättning och offentlig service i olika delar av landet	561
21.7 Små företags arbetsförutsättningar, konkurrensförmåga eller villkor i övrigt i förhållande till större företags	563
21.8 Jämställdheten mellan kvinnor och män	564
21.9 Möjligheterna att nå de integrationspolitiska målen	564
Reservationer	567
Referenser	569
Bilaga 1: Kommittédirektiv	587

Använda förkortningar och kortformer

a.a.	Anfört arbete
AMS	Arbetsmarknadsstyrelsen
bet.	Betänkande
BVC	Barnvårdscentral
Coreper	Ständiga representanternas kommitté (Comité des représentants permanents)
CTT	Centrum för talteknologi
DAISY	Digitalt audiobaserat informationssystem
DHB	Riksförbundet för döva, hörselskadade och språkstörda barn
dir.	Direktiv
Ds	Departementsserien
EEG	Europeiska ekonomiska gemenskapen (tidigare en del av EG)
EES	Europeiska ekonomiska samarbetsområdet
EG	Europeiska gemenskapen (en del av EU)
EGT	Europeiska gemenskapernas officiella tidning
EPC	Europapatentkonventionen
EPO	Europeiska patentverket
EU	Europeiska unionen
Eurodicautom	Europeiska kommissionens termdatabas
FDB	Föräldraföreningen för dyslektiska barn
FMLS	Förbundet funktionshindrade med läs- och skrivsvårigheter
Fojo	Institutet för fortbildning av journalister
FUB	Föreningen för utvecklingsstörda barn, ungdomar och vuxna
G	Betyget godkänt
GTTK	Gemensamma tjänsten för tolkning och konferenser; på franska SCIC

HLT	EU-programmet Human Language Technologies
HO	Handikappombudsmannen
HRF	Hörselskadades riksförbund
HSFR	Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet
HSO	Handikappförbundens samarbetsorgan
IEC	International Electrotechnical Commission
IG	Betyget icke godkänt
ISO	International Organization for Standardization
IT	Informationsteknik
JMG	Institutionen för journalistik och masskommunikation vid Göteborgs universitet
JMK	Institutionen för journalistik, medier och kommunikation vid Stockholms universitet
JO	Justitieombudsmannen
JämO	Jämställdhetsombudsmannen
KKR	Statens kvalitets- och kompetensråd
komvux	Kommunal vuxenutbildning
KrU	Kulturutskottet
KTH	Kungliga tekniska högskolan
KU	Konstitutionsutskottet
LL-stiftelsen	Stiftelsen för lättläst nyhetsinformation och litteratur – Centrum för lättläst
LMS	Riksföreningen för lärare i moderna språk
Lpf94	Läroplanen för de frivilliga skolformerna
Lpfö98	Läroplanen för förskolan
Lpo94	Läroplanen för det obligatoriska skolväsendet
MATS	Projektet Methodology and Application of a Translation System
Media Plus	EU-program till stöd för den europeiska audiovisuella industrin
MLAP	EU-programmet Multilingual Action Plan
MLIS	EU-programmet Multilingual Information Society
MVG	Betyget mycket väl godkänt
NFL	Nordisk förening för lexikografi
NHR	Neurologiskt handikappades riksförbund
NRK	Norsk rikskringkasting
Nutek	Tidigare Närings- och teknikutvecklingsverket. Numera Verket för näringslivsutveckling

OECD	Organisationen för ekonomiskt samarbete och utveckling
PISA	Programme for International Student Assessment
PLUG	Parallellkorpusprojektet vid universiteten i Linköping, Uppsala och Göteborg
prop.	proposition
PRV	Patent och registeringsverket
RATS	Radiosända talsyntestidningar
REDAH	Regionala center för datorbaserade hjälpmedel
RFA	Riksföreningen Autism
RBU	Riksförbundet för rörelsehindrade barn och ungdomar
rskr.	Riksdagsskrivelse
SAG	Svenska Akademiens grammatik
SAOB	Svenska Akademiens ordbok
SAOL	Svenska Akademiens ordlista
SCIC	Se GTTK
SDR	Sveriges dövas riksförbund
Sfi	Svenskundervisning för invandrare
SFS	Svensk författningssamling
SICS	Swedish Institute of Computer Science
SIH	Statens institut för handikappfrågor i skolan
SIOS	Samarbetsorganet för etniska organisationer i Sverige
SIS	Swedish Standards Institute
skr.	Regeringens skrivelse
SLF	Svenska laryngförbundet
SLU	Sveriges lantbruksuniversitet
SO	Svensk ordbok
SOFI	Språk- och folkminnesinstitutet
SOU	Statens offentliga utredningar
SoU	Socialutskottet
SPINN	Språkteknologi och informationssökning i Norden
SPM	Specialskolemyndigheten
Sprint	Språk- och innehållsintegrerad inlärning och undervisning
SR	Sveriges Radio
SRF	Synskadades riksförbund
SSR	Sveriges stanningsföreningars riksförbund

STR-T	Svenska Tornedalingars Riksförbund – Tornionlaaksolaiset
SUHF	Sveriges universitets- och högskoleförbund
SVT	Sveriges Television
SÄL	Särskild lärarutbildning
TIS	Europeiska unionens råds termdatabas
TNC	Tekniska nomenklaturcentralen, numera Terminologicentrum TNC
TPB	Talboks- och punktskriftsbiblioteket
TT	Tidningarnas Telegrambyrå
TÖI	Tolk- och översättarinsitutet
UD	Utrikesdepartementet
Unesco	FN:s organisation för utbildning, vetenskap och kultur
UR	Sveriges Utbildningsradio
utg.omr.	Utgiftsområde
u.u.	Under utgivning
VG	Betyget väl godkänt
Vinnova	Verket för innovationssystem

Sammanfattning

Varför ett handlingsprogram?

Vårt uppdrag har varit att lägga fram ett förslag till handlingsprogram för svenska språket. Detta skall ha två syften: dels att främja svenskans ställning, dels att alla i Sverige skall ges likvärdiga möjligheter att tillägna sig svenska språket.

Ett handlingsprogram för svenska språket behövs därför att språksituationen i Sverige har förändrats.

- Engelskan har fått en allt starkare ställning internationellt och därigenom också blivit ett allt viktigare språk inom vårt land.
- Sverige har blivit ett allt mer mångspråkigt land, framför allt genom invandring men också genom att fem språk sedan några år tillbaka fått ställning som nationella minoritetsspråk.
- Kraven på en god förmåga att använda språket i både tal och skrift har generellt ökat i samhället.

Den förändrade språksituationen påverkar de språkliga villkoren i vårt land på flera olika sätt.

Om man i vissa sammanhang övergår till att enbart använda engelska kommer svenskan att upphöra att utvecklas inom dessa områden. På sikt uppstår s.k. domämförluster, svenska termer och begrepp upphör att bildas och svenskans ställning i Sverige försvagas. Samtidigt är det uppenbart att det i många sammanhang är nödvändigt att bruka engelska, och att allt fler behöver kunna engelska allt bättre. Hur skall vi kunna säkerställa att svenskan fortsätter att utvecklas allsidigt, samtidigt som bruket av engelska inte motverkas i alla de sammanhang man behöver använda engelska och alla får de engelskkunskaper de behöver?

I dagens Sverige används svenska alltmer som ett andra eller ett främmande språk. Detta ställer utbildningssystemet inför stora utmaningar, eftersom alla måste få likvärdiga möjligheter att till-

ägna sig svenskan. Men det påverkar också språkförhållandena i stort, t.ex. hur vi skall se på svenska som inte talas helt perfekt eller med utländsk brytning. Vad innebär ”god behärskning av svenska i tal och skrift” i ett mångspråkigt och multikulturellt samhälle?

De ökande kraven på en god förmåga att använda språket i både tal och skrift leder till att det blir allt viktigare att alla – oavsett språklig och social bakgrund – ges möjlighet att tillägna sig ett rikt och funktionellt språk. Förändringar av arbetslivet, den allt längre utbildning de flesta genomgår och informationssamhällets framväxt med en allt större betydelse för IT i de flesta sammanhang gör att den som inte behärskar skriftspråket väl kommer att få stora problem, både i arbets- och privatlivet. Kraven på goda muntliga färdigheter har ökat generellt. Samtidigt har skillnaderna i läsvanor och konsumtion av olika medier ökat mellan olika socialgrupper under det senaste decenniet. Sådana skillnader påverkar den enskildes möjligheter att tillägna sig skriftspråket. Trots att den svenska skolan på det hela taget når goda resultat vid internationella jämförelser lämnar en inte obetydlig andel av eleverna skolan utan god läs- och skrivförmåga. Hur skall vi säkerställa att *alla* kan utveckla ett rikt och funktionellt språk?

Tre förhållanden att säkerställa

Mot bakgrund av det dubbla syfte som angivits för vårt handlingsprogram har vi valt att sträva efter att säkerställa tre förhållanden genom de förslag vi lägger fram:

- Svenskan skall vara ett komplett och samhällsbärande språk.
- Den offentliga svenskan skall vara korrekt och välfungerande.
- Alla skall ha rätt till språk: svenska, modersmål och främmande språk.

Dessa tre övergripande ambitioner har ägnats var sin huvuddel i betänkandet (del II–IV).

Ett komplett och samhällsbärande språk (del II)

Svenskan har sedan länge haft en självklar ställning som Sveriges huvudspråk. Svenska har använts inom alla delar av samhället, t.ex. administrationen, rättsväsendet, det politiska systemet, alla nivåer

inom undervisningsväsendet, arbetslivet och kulturlivet. Nu sker på en del områden inskränkningar av bruket av svenska genom att man i stället går över till engelska.

Våra åtgärder för att säkerställa att svenskan förblir ett komplett och samhällsbärande språk har som grundläggande inriktning att främja svenskans bruk inom skilda samhällssektorer utan att motverka ett nödvändigt användande av engelska och andra främmande språk.

Utbildning och forskning (kap. 3)

Inom utbildningsområdet är bruket av engelska särskilt omfattande. Speciellt gäller det högre utbildning och forskning, men även inom skolan har undervisning på engelska blivit allt vanligare.

För *grund- och gymnasieskolans* del innehåller handlingsprogrammet följande åtgärder:

1. I alla skolor där undervisning bedrivs på främmande språk (sprint) skall verksamheten noga följas och fortlöpande utvärderas.
2. Den rättsliga grunden för sprint skall regleras när sådan undervisning bedrivs i betydande omfattning.
3. Regelverket för gymnasieskolan skall ändras så att det blir obligatoriskt att ge svenskundervisning under alla år av gymnasieutbildningen.

För *högskoleutbildningens och forskningens* del innehåller handlingsprogrammet följande åtgärder:

4. Universitet och högskolor bör förstärka moment i utbildningen som förbättrar studenternas muntliga och skriftliga färdigheter i både svenska och engelska, samt i vissa fall höja förkunskapskraven i svenska.
5. Åtgärder skall vidtas för att främja parallell användning av engelska och svenska inom forskning och vetenskap.
6. I utbildning vid svenska universitet och högskolor skall ett mål vara att studenterna tillägnar sig förmåga att i både nationella och internationella sammanhang muntligt och skriftligt och för olika målgrupper utbyta kunskap inom sitt specialområde.

7. En genomgång skall göras av kraven för yrkesexamina vid högskolan. I relevanta fall skall införas krav på för yrket tillräckliga kunskaper i svenska i såväl tal som skrift.

Politik och förvaltning (kap. 4)

Inom området politik och förvaltning uppmärksammar vi speciellt vad Sveriges medlemskap i EU kan betyda, men vi berör även svenskans bruk inom den mer inhemska politiken och förvaltningen.

Beträffande *svenskans ställning i EU* innehåller handlingsprogrammet följande åtgärder:

8. Regeringen skall fastlägga officiella svenska riktlinjer för svenskans ställning och bruk inom EU, och även fortsättningsvis årligen bedöma och till riksdagen rapportera om kraven i riktlinjerna uppfylls samt om de nödvändiga resurserna finns inom EU.
9. Hur Sverige kan stödja utbildning av tolkar *från* svenska skall undersökas.
10. Undersökningar av dokumentanvändning och informationsströmmar med avseende på EU-texter skall genomföras.
11. Utvecklingen av översättningshjälpmedel för de svenska översättarna skall följas noga.

När det gäller den *inhemska förvaltningen* innehåller handlingsprogrammet följande åtgärd:

12. Svenska språket skall normalt användas inom den offentliga administrationen.

Arbetsliv, marknad och konsumtion, kultur och medier, informationsteknik samt hälso- och sjukvård (kap. 5)

Språkförhållandena relaterade till arbetsliv, marknad, kultur, informationsteknik och sjukvård är viktiga för svenskan som komplett och samhällsbärande språk. I handlingsprogrammet ingår följande åtgärder för att främja svenskans ställning inom dessa områden:

13. Användningen av svenska inom arbetslivet skall främjas och i vissa fall regleras. Konsekvenserna av användningen av andra språk inom arbetslivet skall följas.
14. Användningen av svenska inom konsumentområdet skall främjas och i vissa fall regleras och konsekvenserna av användningen av andra språk skall undersökas.
15. Svenska språkets ställning inom kultur och medier skall främjas.
16. Skolor bör stödjas och stimuleras att använda dataprogram på svenska språket.
17. Personer med utländsk utbildning som skall arbeta inom hälso- och sjukvårdsområdet bör ges de språkkunskaper som behövs för att utöva yrket i Sverige.

Svenska termer och uttryck (kap 6.)

Om svenskan skall vara ett komplett och samhällsbärande språk måste den gå att använda inom alla de områden där vi vill kunna göra det. En förutsättning för detta är att man har möjlighet att använda svenska termer och uttryck. För att säkerställa att svenska termer och uttryck skall finnas att tillgå ingår följande punkter i vårt program:

18. Åtgärder skall vidtas för att säkerställa att svenska termer och uttryck kan skapas inom alla de områden där vi vill kunna använda svenskan.
19. Terminologiarbete bör integreras i de satsningar som görs på "mjuk infrastruktur" inom IT-området.

Det mångspråkiga Sverige (kap. 7)

I dagens Sverige talas många språk. Förutom svenska används de fem nationella minoritetsspråken, teckenspråket och en lång rad invandrarspråk. Dessutom lär vi oss olika främmande språk, i första hand engelska, vilka i varierande utsträckning används inom t.ex. arbetslivet. Vi tillhör dessutom den nordiska språkgemenskapen. Kunskaperna i, bruket av och attityderna till olika språk har stor betydelse för det svenska samhället och för hur de språkliga förhållandena kommer att utveckla sig. Kommitténs grundhållning är att vi behöver ett gemensamt språk – svenskan – för att kunna

bejaka och dra nytta av den rikedom ett mångspråkigt och multikulturellt samhälle erbjuder. Därför måste alla kunna tillägna sig svenskan, utveckla sitt modersmål och få tillräckliga kunskaper i engelska och andra främmande språk. I handlingsprogrammet ingår följande åtgärder för att främja Sveriges fortsatta utveckling som ett mångspråkigt samhälle:

20. Åtgärder skall vidtas för att förändra attityderna till svenska språket och olika språkliga varieteter i positiv riktning.
21. Åtgärder skall vidtas för att stärka den nordiska språkgemenskapen.
22. Minoritets- och invandrarspråken i Sverige bör stödjas.
23. Åtgärder skall vidtas för att stödja tillgången till medier på minoritets- och invandrarspråk.
24. Teckenspråkets ställning skall klarläggas. Åtgärder skall vidtas för att stärka och utveckla teckenspråket.
25. De moderna språkens ställning inom svensk utbildning skall stärkas.

Ett korrekt och välfungerande språk (del III)

Olika språkvårdande inrättningar har sedan länge verkat för att ge förutsättningar för ett gott språkbruk; inte minst kan här nämnas det arbete som bedrivits för att göra offentliga texter klara och enkla. Nya utmaningar har dock uppstått och åtgärder måste vidtas för att säkerställa att den offentliga svenskan förblir korrekt och välfungerande. Vi behandlar här tre områden: massmedierna, den offentliga administrationen och IT-området.

Massmediernas språk (kap. 8)

Medieområdet har under det senaste decenniet förändrats radikalt: produktionsvillkoren har ändrats och det finns numera ett stort antal aktörer på en allt mer internationaliserad marknad. I handlingsprogrammet ingår följande åtgärder för att främja en korrekt och välfungerande svenska inom medieområdet:

26. Åtgärder skall vidtas för att stärka svenskans ställning inom utbildning och fortbildning av journalister och informatörer.
27. Åtgärder skall vidtas för att främja en god utveckling av mediespråket.

Den offentliga administrationens språk (kap. 9)

Arbetet för klara och begripliga offentliga texter ställts inför nya uppgifter till följd av Sveriges EU-medlemskap; texter tillkomna inom EU uppfattas inte sällan som krångliga och svårbegripliga. Uppgiften att mer allmänt verka för att den svenska förvaltningen använder ett klart och begripligt språk är heller inte avslutad utan måste drivas vidare med kraft. I handlingsprogrammet ingår följande åtgärder för att främja en korrekt och välfungerande offentlig svenska:

28. Varje statlig myndighet skall ges ett tydligare ansvar för sitt eget språkvårdsarbete.
29. Regeringen skall också fortsättningsvis rapportera om statsförvaltningens språkvårdsarbete till riksdagen.
30. Det centrala stödet till myndighetspråkvården skall behållas och utvecklas till nya områden.
31. Sverige skall verka för att EU bygger upp översättningsavdelningar i de olika medlemsländerna.
32. Sverige skall fortsätta att verka för att EU arbetar för enklare, begripligare och klarare texter.
33. Arbetet för att förbättra svenska EU-texter bör fortsätta.

Informationsteknik (kap. 10)

IT-utvecklingen påverkar förutsättningarna både för läsande och skrivande. Texter som är avsedda att läsas från en datorskärm lyder under andra villkor än vanliga papperstexter. På liknande vis gäller att sättet att skriva har förändrats av datorernas intåg. IT ger också nya redskap för språklig normering och standardisering, bl.a. genom de språkstödsfunktioner (t.ex. stavnings-, grammatik- och stilkontroll) som tillhandahålls. I handlingsprogrammet ingår följande åtgärder med anledning av IT-utvecklingens påverkan på svenskan:

34. Datorkulturens effekter på språket skall studeras.
35. Svenska datatermer och -uttryck skall tas fram.
36. Språkvården skall följa kvalitetsutvecklingen för språkstödsprogram och ges möjlighet att kvalitetsmärka sådana program.
37. Språkkvalitet bör ingå i bedömningsgrunderna vid offentlig upphandling av IT.
38. Tillgängligheten till IT bör förbättras genom bl.a. fortsatt språkvårds- och terminologiarbete samt folkbildande insatser inom språkområdet.

Allas rätt till språk (del IV)

Vår identitet och självbild är knuten till språket, och genom språket upplever och förstår vi tillvaron, uttrycker vi våra tankar och känslor och samspelar med andra. Språket är också nyckeln till utbildning och en förutsättning för att man skall kunna delta i det offentliga samtalet, arbeta politiskt och i skilda sammanhang hävda sin rätt. Samtidigt är det uppenbart att inte alla har jämbördiga möjligheter att tillägna sig språket. Detta leder till ojämlikhet av skilda slag. Inte minst skapar olikheter i tillgången till språket maktmässiga klyftor; att "språk är makt" har ofta påpekats.

Vi har låtit fyra olika typer av faktorer bilda utgångspunkt för våra förslag för att främja allas rätt till språk: att det finns sociala skillnader i läs- och mediekonsumtionsvanor, att språket varierar och att olika språkliga uppgifter vi utför är olika krävande, att svenskan för många är ett andra eller främmande språk och att olika funktionshinder kan skapa språkliga svårigheter av skilda slag.

Sociala skillnader och språktillägnande (kap. 11)

Det finns klara indikationer på att barn med olika socioekonomisk bakgrund har skilda förutsättningar att tillägna sig språket. En central faktor är att läs- och mediekonsumtionsvanorna i hemmet visar stora sociala olikheter. I handlingsprogrammet ingår följande åtgärder för att motverka sådana skillnader:

39. Läsandet och det muntliga berättandet i barnens hemmiljö och i förskolan bör stimuleras.
40. Alla föräldrar bör tidigt få information om de små barnens behov av språklig stimulans, och om den viktiga roll föräldrarna spelar i detta avseende.
41. Staten skall fortsätta att ge stöd till utgivning och distribution av böcker och till inköp av litteratur till folk- och skolbibliotek, och stödja insatser för att främja läsning.
42. Stödet till distribution av tidningar skall ökas.

Språkform, språkförmåga samt språk och kön (kap. 12)

Vägen till det offentliga standardspråket är olika lång för olika personer genom att det språk man har med sig hemifrån ligger mer eller mindre långt från rikssvenskan. Likaså varierar förmågan att hantera olika språkliga uppgifter mellan skilda grupper. Mäns och kvinnors språk och språkliga villkor skiljer sig också åt, vilket får effekter bl.a. i skolan och arbetslivet.

I handlingsprogrammet ingår följande åtgärder för att motverka den språkliga ojämlikhet som kan skapas av en *varierande språkform*:

43. I kompetensutveckling för lärare skall frågor om språklig variation behandlas.
44. Språkutvecklingen hos barn från starkt dialektala miljöer skall kartläggas och det skall undersökas hur skolan skall kunna understödja utvecklingen av såväl den dialektala som den riks-språkliga språkkompetensen.
45. Insatser skall göras för större öppenhet inför och tolerans mot språklig variation.

I handlingsprogrammet ingår följande åtgärder för att främja allas rätt till ett *funktionellt språk*:

46. Vilka elever som inte når målen i svenska skall studeras med utgångspunkt i om det finns samhällliga och strukturella orsaker som kan förklara svårigheterna.
47. Det skall undersökas varför många lärare ej kvarstannar i yrket.

48. Staten skall även fortsättningsvis ge vuxenutbildningen och folkbildningen förutsättningar att bedriva en omfattande verksamhet.

I handlingsprogrammet ingår följande åtgärder inom området *språk och kön*:

49. Forskning om språkets roll i skolan från ett könsperspektiv skall uppmuntras, liksom om kvinnors och mäns språkliga situation i offentligheten.
50. Insatser skall göras för att motverka språkbruk som konserverar könsroller och osynliggör kvinnor.

Andraspråksfrågor (kap. 13)

I Sverige finns det över en miljon personer med utländsk bakgrund, och för många av dem är svenskan ett andraspråk. Det är uppenbart att de har andra förutsättningar för att tillägna sig svenskan än de som har språket som förstaspråk. Allas rätt till språk innebär att alla skall ha likvärdiga möjligheter att tillägna sig svenskan. Men allas rätt till språk måste också ses i förhållande till de många skilda modersmål som numera brukas i Sverige – hur kan talarna av dessa ges möjlighet att utveckla sina skilda språk? I handlingsprogrammet ingår följande åtgärder:

51. Språkets roll i skolan för elever med utländsk bakgrund bör ytterligare uppmärksammas.
52. Åtgärder skall vidtas för att stärka svenska som andraspråk.
53. Åtgärder skall vidtas för att stärka modersmålsstödet i förskolan och modersmålsundervisningen i skolan.
54. Åtgärder skall vidtas för att stärka svenskundervisningen för invandrare (sfi).
55. Invandrares språkliga och kulturella kompetens bör tillvaratas på ett bättre sätt och deras deltagande i vuxenutbildning och folkbildning på olika sätt främjas.

Funktionshinder (kap. 14)

Det är uppenbart att olika former av funktionshinder kan skapa svårigheter både för att tillägna sig och för att använda språket. Ett exempel är läs- och skrivsvårigheter/dyslexi, ett annat är syn- och

hörselnedsättningar som naturligtvis påverkar förutsättningarna för att ta del av skrivet respektive talat språk. I handlingsprogrammet ingår följande åtgärder för att främja funktionshindrades tillgång till språket:

56. Barnhälsovården bör så tidigt som möjligt och i högre grad uppmärksamma alla avvikelser från en normal tal- och språkutveckling.
57. Tal- och språkförseningar/störningar bör så tidigt som möjligt bedömas och behandlas av logopedier.
58. Förskolan och skolan bör så tidigt som möjligt uppmärksamma barn med olika former av funktionshinder med språklig anknytning så att särskilda åtgärder kan sättas in.
59. En undersökning av hjälpmedelsområdet skall genomföras från ett språkligt perspektiv.
60. Insatser skall vidtas för att ytterligare förbättra tillgängligheten till medier och kultur för personer med olika typer av funktionshinder av språklig karaktär.
61. Handikapporganisationer inom språkområdet utför ett viktigt arbete och bör få fortsatt stöd.

Språkvård – forskning, politik, lagstiftning och organisation (del V)

Vi har haft i uppdrag att överväga om det är ändamålsenligt att lagfästa svenska språkets ställning. I våra direktiv har vidare angetts att vi skall följa och stimulera initiativ på språkteknologiområdet samt föreslå åtgärder som främjar översättningsverktyg och andra språktekniska hjälpmedel. Slutligen har vi haft uppgiften att lägga fram förslag om den svenska språkvårdens framtida uppgifter och organisation i ljuset av det handlingsprogram vi presenterar. Vårt förslag till handlingsprogram aktualiserar även frågor om språkvårdsforskning och språkpolitik. I betänkandets del V behandlar vi dessa frågor.

Språkvårdsforskning (kap. 15)

Vid universitet och högskolor sker grundläggande forskning om språkets uppbyggnad, användning och förändring och här utbildas lärare, journalister, språkvårdare, språkforskare etc. Men också när

det gäller frågor med mer direkt koppling till språkvårdens arbete har språkinstitutionernas verksamhet och den kompetens som finns där avgörande betydelse. Det är därför viktigt att språkvårdsanknuten forskning utförs. I handlingsprogrammet ingår följande åtgärder för att främja språkvårdsforskning:

62. En särskild satsning skall göras på språkvårdsforskning.
63. En resurs för svensk forskning inom terminologi skall byggas upp.
64. Den vetenskapliga kompetensen i minoritets- och invandrar-språk samt teckenspråket bör garanteras och i vissa fall ökas.
65. Modersmålsämnets didaktik bör bli föremål för forsknings- och utvecklingsarbete.

Språkpolitik (kap. 16)

Skilda politiska beslut får konsekvenser på det språkliga området. I Sverige har det inte funnits en språkpolitik i formell mening, utan språkfrågor har behandlats inom ramen för andra områden såsom utbildningspolitik, kulturpolitik, minoritetspolitik, integrationspolitik m.m. Som berörts har språksituationen i Sverige förändrats på många sätt. I handlingsprogrammet ingår följande åtgärder beträffande språkpolitik:

66. Språkpolitik skall utgöra ett eget politikområde.
67. Målen för språkpolitiken skall vara
  - att alla skall ha rätt till språk: svenska, modersmål och främmande språk
  - att svenskan skall vara ett komplett och samhällsbärande språk
  - att den offentliga svenskan skall vara korrekt och väl-fungerande.
68. Ansvaret för språkpolitiken bör samlas hos ett departement.

Språkteknologiska initiativ (kap. 17)

Om vi i framtiden vill kunna använda svenska i skilda sammanhang måste språkteknologiska produkter utvecklas också för svenskans del. Språkteknologin innebär också stora möjligheter både för svenska språket och för de enskilda språkbrukarna. Att få texter

översätta till och från svenska med hjälp av dator skulle kunna underlätta för många både att få tillgång till och att själva sprida information. Språkteknologin skapar också förutsättningar för att vi på ett radikalt annorlunda sätt än tidigare skall kunna ta del av information från t.ex. myndigheter. I handlingsprogrammet ingår följande åtgärder för att främja den svenskans språkteknologiska utvecklingen:

69. Arbetet med att bygga upp en nationell språkbank i form av gemensamma, svenska text- och taldata-baser samt lexikala resurser m.m. skall fortsätta.
70. Forskning och utveckling inom språkteknologiområdet skall förstärkas.
71. Ett samordnande, språkteknologiskt sekretariat skall inrättas.
72. Maskinöversättning för svenska skall utvecklas.
73. Språkvården bör som en del i arbetet för språkteknologin fortsätta med sitt arbete med språklig standardisering.

Språklagstiftning och språklig konsekvensbedömning (kap. 18)

Någon författning som förklarar svenskan som Sveriges officiella språk finns inte. I kommitténs uppdrag har ingått att pröva om det är lämpligt att införa en språklag i Sverige och hur en sådan lag skulle kunna utformas. Vi har också övervägt hur en språklig konsekvensbedömning av offentliga beslut skulle kunna genomföras. Våra förslag är:

74. En särskild lag skall införas som fastställer svenskans status som huvudspråk i Sverige.
75. I kommittéförordningen skall införas krav på bedömning av språkliga konsekvenser av förslag i betänkanden.

Språkvårdens uppgifter och organisation (kap. 19 och 20)

Den nya språkliga situationen i Sverige ställer språkvården inför nya uppgifter. Enligt våra direktiv skall vi lägga fram förslag om den svenska språkvårdens framtida uppgifter och organisation. I handlingsprogrammet ingår följande åtgärder:

Språkvårdens uppgifter:

76. Den centrala, statligt finansierade språkvården ges följande uppgifter: korpusarbete; status- och inlärningsarbete; rådgivning, information och upplysning; terminologiverksamhet; språkbanksverksamhet; språkteknologi; centralt stöd till myndighetsspråkvården; uppföljning och utvärdering samt internationellt samarbete.

Språkvårdens organisation:

77. Den centrala, statligt finansierade språkvården skall samordnas och ges statligt huvudmannaskap.
78. En ny myndighet för språkvårdande uppgifter, Sveriges språkråd, skall bildas. Staten avvecklar sitt engagemang i Svenska språknämnden och Sverigefinska språknämnden.
79. Terminologiverksamhet skall utgöra ett separat verksamhetsområde inom Sveriges språkråd.
80. Regeringskansliet bör behålla sin språkvård. Språkvård med anknytning till EU bör vara en viktig uppgift för Regeringskansliet.

Författningsförslag

1 Förslag till lag om svenska språket

Härigenom föreskrivs följande.

1 §

Det svenska språket är huvudspråk i Sverige och landets officiella språk i internationella sammanhang.

2 §

De som fullgör uppgifter inom den offentliga förvaltningen skall i sin verksamhet använda klar och begriplig svenska.

3 §

I andra författningar finns ytterligare bestämmelser om hur det svenska språket skall användas. Där finns också bestämmelser om användningen av de nationella minoritetsspråken, teckenspråket och andra språk.

Denna lag träder i kraft den ...

2 Förslag till förordning om ändring i kommittéförordningen (1998:1474)

Härigenom föreskrivs att 15 § i kommittéförordningen (1998:1474) skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

15 §

Om förslagen i ett betänkande har betydelse för den kommunala självstyrelsen, skall konsekvenserna i det avseendet anges i betänkandet. Detsamma gäller när ett förslag har betydelse för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet, för sysselsättning och offentlig service i olika delar av landet, för små företags arbetsförutsättningar, konkurrensförmåga eller villkor i övrigt i förhållande till större företags, för jämställdheten mellan kvinnor och män eller för möjligheterna att nå de integrationspolitiska målen.

Om förslagen i ett betänkande har betydelse för den kommunala självstyrelsen, skall konsekvenserna i det avseendet anges i betänkandet. Detsamma gäller när ett förslag har betydelse för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet, för sysselsättning och offentlig service i olika delar av landet, för små företags arbetsförutsättningar, konkurrensförmåga eller villkor i övrigt i förhållande till större företags, för jämställdheten mellan kvinnor och män, *för det svenska språket och dess bruk* eller för möjligheterna att nå de integrationspolitiska målen.

Denna förordning träder i kraft den ...

1 Inledning

I detta inledande kapitel redogör vi kortfattat för utredningens bakgrund, hur vi uppfattat vårt uppdrag, hur vi arbetat och hur betänkandet är upplagt.

1.1 Bakgrund

År 1997 gav regeringen Svenska språknämnden i uppdrag att utarbeta ett förslag till handlingsprogram för att främja svenska språket. Språknämnden redovisade våren 1998 sitt uppdrag i skriften Förslag till handlingsprogram för att främja svenska språket. Nämnden föreslog att det övergripande målet i arbetet med att främja svenskan bör vara att den skall bevaras som ett samhällsbärande och komplett språk i Sverige. Förslaget till handlingsprogram omfattade ett flertal enskilda åtgärder om bl.a. språkvård, skola, högre utbildning och forskning, arbets- och näringsliv, medier och EU. Nämnden föreslog också att svenskans ställning i Sverige skulle lagfästas.

I budgetpropositionen för år 1999 (prop. 1998/99:1, utg.omr. 17) konstaterade regeringen att arbetet med att främja svenska språket bör gå vidare med utgångspunkt i Språknämndens förslag till handlingsprogram. Som en första åtgärd tillfördes språkvården nya resurser fr.o.m. år 1999.

Under hösten 1999 beslutade riksdagen att en parlamentarisk språkpolitisk utredning borde tillsättas. Utredningen skulle arbeta förutsättningslöst. Kulturutskottet redogjorde i sitt betänkande utförligt för behovet av en sådan utredning (bet. 1999/2000:KrU2, rskr. 1999/2000:7).

Den 5 oktober 2000 beslutade regeringen att tillsätta en parlamentarisk kommitté med uppdrag att lägga fram ett handlingsprogram för det svenska språket (direktiven till kommittén bifogas detta betänkande som bilaga 1).

1.2 Uppdraget

Vi har haft i uppdrag att föreslå ett handlingsprogram med två syften: För det första skall programmet syfta till att främja svenska språkets ställning. För det andra skall programmet syfta till att alla i Sverige – oavsett språklig och social bakgrund – utifrån sina förutsättningar skall ges likvärdiga möjligheter att tillägna sig svenska språket.

Direktiven ger följande riktlinjer för vår utredning.

De nationella kulturpolitiska målen bildar en plattform för arbetet. Vi kan föreslå åtgärder inom flera olika politikområden, eftersom uppdraget spänner över flera olika samhällssektorer. Handlingsprogrammet skall omfatta såväl myndigheter som andra organiserade aktörer i samhället och likaså enskilda medborgare.

Det förslag till handlingsprogram för att främja svenska språket som Svenska språknämnden har lämnat är en av våra utgångspunkter, men vi skall också utgå från kartläggningar och undersökningar som vi själva initierar.

Vi skall belysa behovet och vikten av svenska både som ett väl utvecklat allmänspråk och som ett språk inom olika fackområden. Språkets tillstånd och utveckling inom skilda samhällssektorer skall analyseras och ligga till grund för våra förslag. Bland de områden som skall studeras nämns politik och förvaltning, arbetsliv och marknad, högre utbildning och forskning, förskola och skola, vuxenutbildning och folkbildning, hälso- och sjukvård, informationsteknik samt medier och kultur. Likaså skall svenskans position och tillstånd inom EU granskas. Vi skall i det sammanhanget föreslå åtgärder som leder till att svenskans ställning som officiellt språk inom EU kan bevaras och då särskilt belysa behovet av kvalificerade översättare och tolkar. Vi får vidare i uppdrag att följa och stimulera initiativ på språkteknologiområdet och att föreslå åtgärder som främjar översättningsverktyg och andra språktekniska hjälpmedel. Vi skall dessutom pröva om det är ändamålsenligt att det svenska språkets ställning regleras i lag.

Beträffande syftet att alla skall ha likvärdiga möjligheter att lära sig svenska språket betonar regeringen i direktiven det demokratiska perspektivet. Man pekar på att makten i sina olika former i hög grad utövas genom språket och att språket och yttrandefriheten har central betydelse för ett demokratiskt samhälles utveckling. Vidare anføres att nya klasskillnader växer fram i samhället och att den enskildes chanser till stor del har blivit beroende av språkfärdigheten.

Kommittén får i uppgift att presentera förslag till konkreta åtgärder som gör att alla ges likvärdiga möjligheter att tillägna sig svenskan. I detta sammanhang skall inte minst barn och unga uppmärksammas, varför skolan ses som en nyckelfaktor. Regeringen anger också att vi skall ta ställning till hur känslan och intresset för det svenska språket kan stimuleras. Kommittén får även i uppgift att belysa kunskaper i, attityder till och bruk av minoritets- och invandrar-språk och stora internationella språk samt att ta del av den kunskap som finns om svenska som andraspråk.

Slutligen ges vi i uppdrag att lägga fram förslag om den svenska språkvårdens framtida uppgifter och organisation i ljuset av det handlingsprogram som vi föreslår.

1.3 Så har vi arbetat

Kontakter och samverkan

Vårt utredningsarbete har bedrivits i nära kontakt med Svenska språknämnden, Terminologicentrum TNC, Svenska Akademien och Regeringskansliets språkexperter. Dessa har under arbetets gång haft möjlighet att framföra sina synpunkter med anledning av våra överväganden. Vi har också haft olika kontakter med en rad andra personer och inrättningar verksamma inom språkvårdsområdet.

Vi har haft samråd med Nationalkommittén för det europeiska språkåret och med Statskontorets utredning om begripligheten i svenska myndigheters texter.

Under utredningsarbetet har vi också överlagt med representanter för Sveriges minoritetsspråk och språkvårdsinrättningar för dessa språk.

Vi har även inhämtat kunskaper och erfarenheter från myndigheter, forskarvärlden och olika organisationer.

När det gäller myndigheter har vi haft kontakter med och tagit del av material från bl.a. Skolverket, Nationellt centrum för sfi och svenska som andraspråk, Högskoleverket och Statskontoret. Likaså har vi kontaktat Socialstyrelsen, Konsumentverket och Arbetsmiljöverket. Vi har även varit i kontakt med andra kommittéer och arbetsgrupper med relevans för uppdraget.

Vi har vidare haft kontakter med Svenska Kommunförbundet och Landstingsförbundet.

I fråga om forskningen har vi varit i kontakt med företrädare för universitet och högskolor. Framför allt har det gällt språkforskning och språkutbildning av skilda slag, men det har också handlat om språkteknologiska frågor som maskinöversättning och informationssökning. Representanter för Tolk- och översättarinstitutet, Centrum för tvåspråkighetsforskning (båda Stockholms universitet) och språkforskningsinstitutet i Rinkeby har varit inbjudna till kommittén för att lämna information och upplysningar.

Kommittén har haft kontakter med olika organisationer, såsom Folkbildningsrådet, Handikappförbundens samarbetsorgan, SIOS (Samarbetsorganet för etniska organisationer i Sverige), Svenskt Näringsliv och LO-TCO:s rättsskydd. Vi har också sammanträffat med LO angående verksamheten i arbetsgruppen Läsfrämjande insatser.

Inom massmedieområdet har vi haft kontakt bl.a. med Sveriges Television, Sveriges Radio, Norsk rikskringkasting och Dagens Nyheter, liksom med utbildningsinstanser som Journalisthögskolan i Stockholm.

Vi har också gjort ett studiebesök i Markaryds kommun för att närmare studera deras läsfrämjande insatser.

Två undersökningar på uppdrag av kommittén

Som framgått har vi kunnat initiera undersökningar och kartläggningar. Två sådana uppdrag har givits.

Det första uppdraget utgår från vår uppgift att belysa kunskaper i, attityder till och bruk av minoritets- och invandrarspråk och stora internationella språk. Svenska Gallup AB har genomfört en intervjuundersökning med 1 000 personer om attityder till svenska, internationella språk, de nationella minoritetsspråken och invandrarspråken. En rapport om denna undersökning har tagits fram av fil. mag. Pia Nygård, varvid resultaten också kompletterats med dels en forskningsöversikt, dels ett mindre antal längre intervjuer med strategiskt utvalda personer. Rapporten finns i sin helhet i bilaga 2.

Det andra uppdraget har lämnats till Kenneth Hyltenstam, professor i tvåspråkighetsforskning, som tagit fram en rapport om undervisning i och på engelska i det svenska skolväsendet. Utgångspunkten har därvid varit att engelskundervisning måste vara så effektiv som möjligt, samtidigt som de använda metoderna inte

får ha negativa konsekvenser för elevernas svenska språkutveckling. Rapporten bifogas som bilaga 3.

I detta sammanhang bör också nämnas att Nordiska ministerrådets språkpolitiska referensgrupp initierat parallella undersökningar av domändeförändringar för språken i de nordiska länderna. För Sveriges del har fil. kand. Maria Falk genomfört undersökningen. Vi har givits möjlighet att delvis följa hennes arbete och att framföra synpunkter och önskemål.

Jämförelser med situationen i andra nordiska länder och andra länder inom EU

En del av vårt uppdrag har varit att följa utvecklingen och ta del av erfarenheter i de övriga nordiska länderna och inom EU. Detta har vi gjort genom att göra studiebesök i Helsingfors, Köpenhamn och Oslo, där vi träffade bl.a. representanter för olika språkvårdande organ och för ansvariga departement.

Vi har under utredningsarbetet också på annat sätt varit i kontakt med Dansk sprognavn, Norsk språkråd och den finländska Forskningscentralen för de inhemska språken. När det gäller Norden har vi även på skilda vis samverkat med Nordiska rådets Nordenutskott och Nordiska ministerrådets språkpolitiska referensgrupp.

Vidare har kommittén genomfört ett studiebesök vid olika EU-institutioner i Bryssel och Luxemburg och då bl.a. träffat svenska översättare och tolkar. Vidare har vi besökt kommissionens översättningstjänsts kontor i Stockholm.

Följa och stimulera initiativ på språkteknologiområdet

När det gäller vår uppgift att följa och stimulera initiativ på språkteknologiområdet har vi haft kontakter med Verket för innovationsutveckling (Vinnova), IT-kommissionen, Statskontoret, Svenska språknämnden, Terminologicentrum TNC och avdelningen för språkdata vid Institutionen för svenska språket vid Göteborgs universitet. Vi har även haft kontakt med olika forskare och företag inom det språkteknologiska området, bland annat SICS (Swedish Institute of Computer Science).

I samarbete med IT-kommissionen och Vinnova arrangerade kommittén ett seminarium den 24 augusti 2001 om svensk språkteknologi som samlade ett stort antal deltagare. Ett referat av seminariet och slutsatser från detta har tagits fram gemensamt av IT-kommissionen, Vinnova och kommittén och återfinns i bilaga 4.

1.4 Betänkandets disposition

Betänkandets huvudtext är uppbyggd av fem delar. Den första delen består – utöver detta inledande kapitel – av ett kapitel i vilket vi redogör för utgångspunkterna för vårt förslag till handlingsprogram. Där uppställs tre övergripande förhållanden som vi menar att handlingsprogrammet ytterst skall syfta till att säkerställa: 1) Svenskans skall vara ett komplett och samhällsbärande språk. 2) Den offentliga svenskan skall vara korrekt och välfungerande. 3) Alla skall ha rätt till språk. Dessa tre målsättningar har sedan ägnats var sin del av betänkandet (delarna II, III och IV).

Svenskans ställning som komplett och samhällsbärande språk behandlas i del II. Här tar vi upp frågor som har att göra med dels svenskans bruk och ställning inom skilda samhällssektorer (kapitel 3–5), dels den svenska terminologisituationen (kapitel 6), dels det faktum att Sverige numera är ett mångspråkigt och mångkulturellt samhälle (kapitel 7).

Den offentliga svenskan som ett korrekt och välfungerande språk är temat i del III. Tre centrala områden uppmärksammas: för det första massmedierna (kapitel 8), för det andra den offentliga administrationens språk (kapitel 9) och för det tredje de språkliga konsekvenserna av IT-utvecklingen (kapitel 10).

Frågor om allas rätt till språk avhandlas i del IV. De båda första kapitlen anknyter till social variation i språk och språkbruk: dels skillnader i läsvanor, tillgång till litteratur m.m. i olika socialgrupper (kapitel 11), dels skillnader i möjligheterna att tillägna sig standardspråket och att lära sig hantera även krävande språksituationer (kapitel 12). I det därpå följande kapitlet (nr 13) är utgångspunkten det mångspråkiga Sverige och frågor om svenska som andraspråk, modersmålsundervisning m.m. diskuteras. Slutligen (kapitel 14) uppmärksammar vi vilka svårigheter olika funktionshinder kan skapa.

Del V, den avslutande delen, behandlar organisatoriska och lagstiftningsmässiga spörsmål. Vi tar först upp behovet av språkvårds-

anknuten forskning (kapitel 15). Därefter föreslår vi att ett nytt politikområde, språkpolitik, skall inrättas (kapitel 16). Initiativ och förslag på språkteknologiområdet redovisas i kapitel 17. Frågan om det är ändamålsenligt att lagfästa svenska språkets ställning behandlas i kapitel 18. Våra förslag om den svenska språkvårdens framtida uppgifter och organisation läggs fram i kapitel 19 och 20. Slutligen redovisas våra konsekvensbedömningar av förslagen, inklusive ekonomiska beräkningar och finansieringsförslag, i kapitel 21.

Till betänkandet har fogats sex bilagor. Den första av dessa utgörs av våra direktiv. Denna bilaga ingår betänkandets volym 1. De övriga bilagorna har samlats i en separat volym. Dessa är:

- Språkattityder i Sverige
- Engelskundervisning i Sverige
- Svensk språkteknologi – vadan och varthän?
- Översikt över språkvårdsorgan i Sverige och övriga Norden
- Svenskan och de övriga språken i utbildningssystemet

1.5 Vissa uttryck

Vi vill slutligen kommentera användningen av tre uttryck i betänkandet nämligen: *förslag*, *bedömning* och *språkvård*.

Som framgått skall vårt handlingsprogram rikta sig till en bred grupp: myndigheter, andra organiserade aktörer i samhället och enskilda medborgare. Vårt förslag till handlingsprogram består av en lång rad konkreta förslag som i huvudsak riktar sig till staten. Dessutom gör vi ett flertal bedömningar som riktar sig både till staten och till andra aktörer. Förslag har formulerats som satser med verbet *skall*, medan bedömningar formulerats som satser med *bör*.

Uttrycket *språkvården* används för att generellt beteckna olika svenska språkvårdsinrättningar och språkvårdsorgan. Detta görs för att vi vill undvika att föregripa den diskussion som förs i kapitel 20 om hur den svenska språkvården skall organiseras, vilka inrättningar som skall hantera vilka uppgifter m.m.

1.6 Sammanfattning på vissa minoritetsspråk, kassett och i lättläst version

Sammanfattningen av detta betänkande finns tillgänglig även på finska, meänkieli och samiska. Den finns även som kassett och i lättläst version.

2 Utgångspunkter – tre förhållanden att säkerställa

Kommittén har som utgångspunkt för sitt arbete valt att låta handlingsprogrammet syfta till att säkerställa följande:

- Svenskans skall vara ett komplett och samhällsbärande språk.
- Den offentliga svenskan skall vara korrekt och välfungerande.
- Alla skall ha rätt till språk: svenska, modersmål och främmande språk.

I detta kapitel redovisar vi våra allmänna överväganden för denna utgångspunkt.

2.1 Ett komplett och samhällsbärande språk

2.1.1 Svenskans står stark

Svenskan hör utan tvekan till de stora och gynnade språken. En vanlig uppskattning är att det talas drygt 6 500 språk i världen.¹ Därutöver finns en stor mängd teckenspråk jorden runt. Av alla dessa språk är det bara ett fåtal som används av riktigt många. Exempelvis finns det knappt tio språk som är modersmål för fler än 100 miljoner. Svenska – som ju talas av ca nio miljoner – placerar sig ungefär på 90:e plats vad gäller storlek. Över 98 % av världens språk är alltså storleksmässigt mindre än svenskan. (Uppgifter om antalet språk, hur många talare dessa har m.m. kan hämtas bl.a. från *Ethnologue: Languages of the world*. I den 14 upplagan av denna, från år 2000, listas 6 809 olika språk.)

Ser man till andra aspekter som anses ha betydelse för hur väl ett visst språk hävdar sig, blir styrkepositionen än tydligare. Det finns ett geografiskt sammanhållet område – i stort sett svarande mot

---

¹ Någon exakt uppgift kan inte ges. En orsak till detta är att det inte entydigt går att dra en gräns mellan vad som är skilda språk och vad som är dialekter inom ett och samma språk. Ett annat skäl är att språkförhållandena i vissa delar av världen är ofullständigt dokumenterade.

landet Sverige – där svenska är det helt dominerande språket. Svenska talas dessutom i Finland och svenska är ett av Finlands två nationalspråk.² Svenskarna har en lång historia som en väl etablerad, tydligt urskiljbar och av andra erkänd språkgemenskap. Det finns en fullständigt utarbetad standard för svenskan i dess skrivna form, och även för det talade språket finns en tämligen tydlig riksspråksnorm, även om variationen för talspråket fullt naturligt är större än för skriftspråket. Det finns flera olika språkvårdande organ, som bl.a. kan ge råd och hjälp i språkbruksfrågor. Svenskan är ett mycket väl beskrivet och dokumenterat språk, såväl nutida svenska som språket under tidigare perioder. Det finns exempelvis utförliga grammatiska beskrivningar och en stor mängd ordböcker av skilda slag. Forskning om svenskan bedrivs vid en rad institutioner både inom och utom landet. På alla nivåer av det svenska utbildningssystemet ges undervisning i svenska. Ett stort antal universitet och skolor m.m. runt om i världen erbjuder undervisning i svenska. Svenskan är bärare av en rik och levande litteratur och har även historiskt sett en stark litterär tradition. Svenskans dialekter utgör ytterligare en tillgång; bland annat bidrar de till mångfalden i språket och är bärare av skilda bygders speciella kultur, historia och traditioner. (Se bl.a. Teleman 1992 och Andersson 1999 för en diskussion om svenskans styrkemässiga ställning.)

Den nordiska språkgemenskapen stärker också svenskans ställning. Tack vare svenskans, norskans och danskans nära släktskap kan svenskar, norrmän och danskar på ett sätt som är tämligen unikt i världen använda sitt modersmål då de talar med varandra, och de kan även läsa texter på varandras språk. Isländska och färöiska tillhör också den nordiska språkfamiljen och även om dessa båda språk inte är omedelbart förstäligen för exempelvis en svensk, så har många islänningar och färingar kunskaper i de andra nordiska språken som möjliggör kommunikation på danska, norska eller svenska. Danska används också i tämligen stor omfattning på Grönland. Som nämnts är svenska dessutom ett av Finlands två nationalspråk. Drygt 6 % av Finlands befolkning har svenska som modersmål, men långt fler behärskar i större eller mindre utsträckning svenska, bl.a. genom att svenska är obligatoriskt ämne i skolan. Totalt sett omfattar den nordiska språkgemenskapen runt 20 miljoner människor.

---

² Även i Estland fanns sedan gammalt en svenskspråkig minoritet. Denna är dock sedan andra världskriget starkt decimerad. En viss användning av svenska finns också bland svenska utvandrare och bosättningar i bl.a. USA.

Från ett internationellt perspektiv måste svenskan därför sägas höra till de lyckligt lottade språken. Försök har gjorts att rangordna språken i världen med avseende på hur starka de står. Någon helt objektiv lista kan förstås inte ställas upp, men det förefaller rimligt att hävda att svenskan hör hemma ungefär på plats 60–70 (Andersson 1999).

2.1.2 Förändrade villkor

Språket omvandlas ständigt och på många olika vis. Det är både naturligt och ofrånkomligt att ett levande språk kontinuerligt förändras beträffande sådant som uttal, grammatik, ordförråd och användningsområden. Detta gäller även för svenskan: den svenska som talades för t.ex. 1 000 år sedan var mycket olik det språk vi i dag använder. Världens olika språk samspelar också ständigt med varandra och påverkar därigenom varandra på skilda sätt.

I en värld som förändras snabbt förändras också språkens villkor – språk och samhälle hänger nära samman. Svenskan är inget undantag. Framför allt är det i två avseenden som situationen har blivit annorlunda.

För det första har engelskan fått allt starkare internationell ställning, och därigenom även ökande användning inom vårt land.

För det andra är Sverige inte ett lika språkligt homogent land som tidigare. Språkliga minoriteter har visserligen funnits sedan lång tid tillbaka. Samerna fanns i Norden innan de nuvarande nordiska staterna växte fram och finska har talats i Sverige under mycket lång tid (Steg mot en minoritetspolitik, SOU 1997:192). Minoritetsspråken har emellertid ofta tvingats till en undanskymd tillvaro, och i vissa fall periodvis t.o.m. öppet motarbetats. Nu har fem språk erkänts som nationella minoritetsspråk: samiska (alla varieteter³), finska, meänkieli (tornedalsfinska), romani chib (alla varieteter) och jiddisch. För samiska, finska och meänkieli finns också lagar som ger rätt att använda språken i vissa officiella sammanhang inom bestämda delar av landet.⁴

³ *Varietet* används inom språkvetenskapen som en generell beteckning för en språkform oavsett om denna betraktas som ett separat språk eller en dialekt inom ett språk. Termen brukas också om språkformer som urskiljs på andra grunder, t.ex. språkformer som kan kopplas till skilda sociala grupperingar (sociolekter).

⁴ Rättigheter att i vissa delar av landet använda samiska, finska och meänkieli hos förvaltningsmyndigheter och domstolar har reglerats i två lagar (1999:1175 och 1176).

Teckenspråket har också använts länge i vårt land. Teckenspråket har visserligen inte getts officiell status som minoritetsspråk, men är modersmål eller andraspråk för en betydande grupp döva och hörselskadade.

Men det är framför allt genom invandringen som en stor mängd språk kommit till vårt land; en uppskattning är att det nu talas ca 200 olika språk i Sverige. En väsentlig del av befolkningen har på olika vis invandrarbakgrund. För många människor i dagens Sverige är således svenska inte förstaspråket.

Dessa utvecklingar gör att svenskans förutsättningar förändrats: den måste på ett annat vis än tidigare samspela med andra språk inom ett samhälle som präglas av internationalisering, mångspråkighet och multikultur. Därmed inte sagt att inte svenska tidigare varit i kontakt med andra språk. Exempelvis var de svenska medeltida stadsmiljöerna både mångspråkiga och flerkulturella.

2.1.3 Domänförluster till engelskan

Den viktigaste frågan att uppmärksamma med utgångspunkt i ambitionen att svenska skall vara ett komplett och samhällsbärande språk är om engelskan tränger undan svenskan genom att språkbruket i vissa sammanhang är helt engelskdominerat. Det är nämligen uppenbart att engelska kommit att användas allt mer på flera områden. Om situationen skulle uppstå att enbart engelska brukas i ett visst sammanhang har en s.k. domänförlust⁵ skett för svenskans del.

Ingen lär hävda att svenskan drabbats av stora förluster av domäner. De områden och situationer där svenska inte dominerar språkanvändningen inom Sverige är fortfarande få. Men det finns skäl att anta att mer omfattande domänförluster kan komma att ske i framtiden. Några exempel: Inom vetenskapsvärlden blir engelskan allt viktigare som exempelvis publiceringsspråk och språk inom högre utbildning. Detta får konsekvenser också för språkförhållandena inom andra delar av skolsystemet. Inom politik och administration kan bl.a. den europeiska integreringen leda till att viktiga frågor avgörs i forum där svenska inte används. För näringslivets del tycks bruket av engelska öka; exempelvis är engelska kon-

---

⁵ *Domän* är den språkvetenskapliga termen för användnings- eller bruksområde.

cernspråk i ett flertal fall. Inom kulturlivet är användningen av engelskan stor bl.a. inom delar av musikvärlden.

Bland språkforskare och språkvårdare har också frågan om domämförluster till engelskan kommit att bli ett allt mer uppmärksammat fenomen under det senaste decenniet. (Exempel på arbeten där denna frågas diskuteras är Teleman 1989, Svanlund & Westman 1991, Teleman 1992, Laureys 1994, Hyltenstam 1996, Westman 1996, Melander 1997, Teleman & Westman 1997, Boyd 1999, Hyltenstam 1999, Melander 2000a, 2001a.) I det förslag till handlingsprogram för att främja svenska språket som Svenska språknämnden lade fram 1998 är det denna fråga som står i centrum för diskussionen. Frågan har också uppmärksammats i många andra länder, och även mer konkreta åtgärder har i en del fall vidtagits. Som ett nordiskt exempel kan Norge framhållas. Där har Norsk språkråd tagit fram en handlingsplan för att stärka norskan just från utgångspunkten att man vill motverka domämförluster till engelskan.

2.1.4 Domämförluster skapar problem

Att man i vissa, framför allt högt specialiserade sammanhang i stor utsträckning använder engelska kan framstå som ett ganska perifert problem. Det finns dock goda skäl att hävda att det är viktigt att uppmärksamma tendenser till domämförluster.

För det första medför ett ökat bruk av engelska att allt fler måste använda ett annat språk än sitt modersmål i allt fler sammanhang. Det har hävdats att detta skulle kunna leda till att man inte alltid presterar så väl som annars vore möjligt; det är en extra belastning att använda ett annat språk än modersmålet. Resultaten inom skola, arbetsliv m.m. skulle enligt denna tankegång kunna komma att bli sämre än de annars skulle bli. (Se bl.a. Förslag till handlingsprogram för att främja svenska språket, 1998 avsnitt 3.2.2 och 3.2.4; se även Melander 2001a.)

För det andra gäller att attityden till engelska och svenska kan komma att påverkas. Om engelskan är språket för prestigefyllda och "maktanknutna" områden, om forskningens framsteg endast behandlas på engelska, om engelskan dominerar inom nya och "heta" områden, ja då finns det risk för att svenskan framstår som mindre rikt utrustad än engelskan. Attitydmässiga förhållanden är

viktiga både för språkutvecklingen i stort och för den enskilda språkbrukarens villkor.

För det tredje kan domämförluster ge upphov till svårigheter med kommunikation över expertgränser. Om svenska inte används alls inom exempelvis ett visst område av naturvetenskaplig forskning, sker ingen utveckling av svensk terminologi m.m. inom detta fält. Det blir då svårare att föra ut sådan kunskap utanför specialistkretsarna. Svenska termer bidrar ofta till ökad förståelse genom att de i större utsträckning kan anknyta till redan kända ord och begrepp (*farthållare* är mer självförklarande än *cruise control*). De är också ofta lättare att hantera beträffande stavning, uttal, böjning m.m. (*gränssnitt* är från den utgångspunkten bättre än *interface*). Brist på för svenskan användbara termer kan därför bl.a. skapa problem för populärvetenskaplig upplysning och minska möjligheten till insyn och demokratisk kontroll. Går utvecklingen långt kan man hamna i en situation där man inte kan använda svenskan för att tala om vissa ämnen, utan *måste* använda engelska, oavsett om detta är lämpligt eller ej.

För det fjärde kan mer påtagliga domämförluster skapa olika kommunikationsproblem inom landet. Om engelskan tar över viktiga användningsområden från svenskan kan det uppstå en språklig situation som brukar kallas *diglossi* – att två språk används inom ett samhälle men i olika situationer. Vanligt är då att ett språk – det s.k. högspråket – används i mer formella och officiella sammanhang, medan det andra – lågspråket – brukas i hemmet, i närmiljön m.m. Svenskan skulle i sådana fall kunna få funktion som lågspråk och engelskan ställning som högspråk. Erfarenheten från diglossiska samhällen visar att kunskaperna i högspråket oftast är ojämnt fördelade så att socialt starkare grupper behärskar högspråket bättre. En svensk-engelsk diglossisituation skulle därmed kunna bidra till språklig ojämlikhet i samhället. Detta gäller naturligtvis alldeles särskilt om inte alla ges möjlighet att lära sig engelska väl. Problemet har därför två sidor: dels kan man sträva efter att minska diglossitendensen genom att hävda lågspråkets (i detta fall alltså svenskans) bruk, dels kan man försöka motverka ojämlikheten genom att skapa ökade förutsättningar för alla att utveckla en stor kompetens i högspråket (i detta fall alltså att ge alla bättre kunskaper i engelska).

För det femte skulle – åtminstone teoretiskt – domämförluster kunna vara ett led i en språkbytesprocess. Då ett språk tränger undan ett annat brukar det starkare språket erövra domän efter

domän från det svagare. (Se bl.a. Hyltenstam & Stroud 1991 för en diskussion om språkbyte och språkdöd.) En sådan utveckling kan vara svår att vända då den väl börjat – det är bäst att verka förebyggande. I världen pågår för närvarande en omfattande språkdöd. Det har gjorts förutsägelser om att endast några hundratal språk skulle finnas kvar när detta sekel är till ända (en översikt över diskussionen ges i Hyltenstam 1999 s. 208–210).

Från denna utgångspunkt kan man säga att Sveriges bidrag till en värld med många, levande och starka språk är att hålla just svenskan i så gott skick som möjligt. Det bör dock framhållas att svenskan som berörts står mycket stark i jämförelse med de flesta språk i världen. Också historiskt sett har andra språk än svenska haft en stark ställning i vårt land – lågtyska på medeltiden och franska på 1700-talet kan vara två exempel – utan att vårt språk gått under. Det finns därför föga skäl att frukta att svenskan skulle höra till de språk som riskerar att dö ut helt och hållet.

2.1.5 Svenskan skall samspela med andra språk

Ambitionen att främja svenskans ställning får inte ses som en strävan efter en monopolställning för svenskans del. För att Sverige skall kunna hävda sig som kunskaps- och forskningsnation, ha ett konkurrenskraftigt näringsliv, vara ett internationellt verksamt land m.m. är det självklart att det behövs goda kunskaper i engelska. Det är exempelvis högst rimligt att räkna med att engelskan kommer att spela en stor – förmodligen en helt dominerande – roll inom naturvetenskapen i vårt land under lång tid framåt. Men det innebär inte att det inte bör vara möjligt att *också* använda svenska när det är önskvärt.

I detta sammanhang bör det även betonas att det behövs goda kunskaper också i andra internationella språk än engelska, som franska, tyska och spanska. Inte minst gäller det mot bakgrund av Sveriges medlemskap i EU, där franskan allmänt sett har en stark ställning och där tyskan utgör det största språket sett till antalet modersmålstalare. Från EU:s sida har man också satt upp målet att unionens medborgare skall ha goda kunskaper i två främmande språk, utöver det egna modersmålet.

Målsättningen att svenskan skall vara ett komplett och samhällsbärande språk skall heller inte ses som ett uttryck för en önskan att motverka de skilda minoritets- och invandarspråk som brukas i

Sverige. Den mångspråkighet som dessa skapar är tvärtom en tillgång för både individen och samhället, och något som vi har all anledning att försöka understödja. Men att bejaka ett mångkulturellt samhälle står inte i motsättning till tanken på att svenskan kan ha rollen som det sammanhållande språket. Tvärtom kan man säga att det är just om alla i Sverige kan mötas via ett gemensamt språk som det finns förutsättningar för att vi fullt ut skall kunna dra nytta av den rikedom en mångfald i språk och kulturer innebär.

2.1.6 Frågor vi undersökt

Med avstamp i de nyss redovisade övervägandena tar vi i del II av betänkandet upp flera olika områden.

För det första är det uppenbart att en diskussion om åtgärder måste utgå från bruket av svenska och engelska på skilda områden. Som framgått står det klart att svenskan i vissa sammanhang håller på att trängas undan av engelskan. Frågan är dock hur långt processen gått, vilka områden som omfattas och vilka konsekvenser den fått. För det andra gäller alltså att Sverige numer är ett mer mångspråkigt land än tidigare. På vilket sätt skall vi förhålla oss till detta?

Dessa frågor diskuteras från tre olika utgångspunkter.

Svenskans bruksdomäner

I de tre första kapitlen i andra delen behandlar vi svenskans bruk och ställning inom några centrala fält.

För det första tar vi upp utbildningsområdet. Språkförhållandena inom ungdomsskolan är av största betydelse för den språkliga utvecklingen. Högre utbildning och forskning pekas ofta ut som områden där svenskan är påtagligt undanträngd.

För det andra behandlar vi politik och förvaltning. Här uppmärksammar vi speciellt vad Sveriges inträde i EU kan ha för inverkan. När vi gick med i EU kom vi politiskt, administrativt och juridiskt att införlivas i en organisation där andra språk, framför allt engelska och franska, spelar den största rollen. Frågan om svenskans ställning inom EU utpekas också som central i kommittédirektiven. Vi berör även svenskans bruk inom den mer inhemska politiken och förvaltningen.

För det tredje tar vi i ett gemensamt kapitel upp flera olika områden: arbetsliv, marknad och konsumtion; kultur och medier; informationsteknik samt hälso- och sjukvård. Samtliga dessa är centrala samhällsområden och spelar stor roll för den enskilde, och de är därmed viktiga fält för det offentliga språkbruket.

Svenska termer, uttryck och begrepp

Det måste finnas svenska termer, uttryck och begrepp inom ett visst område om det skall vara möjligt att använda vårt språk inom detta fält. Vi har därför valt att uppmärksamma hur det skall kunna säkerställas att sådana termer skapas i tillräcklig omfattning.

Det mångspråkiga Sverige

I dagens Sverige används som berörts många olika språk: svenska, engelska, våra nationella minoritetsspråk, teckenspråket och alla de språk som kommit hit genom mer eller mindre sentida invandring. Genom den nordiska språkgemenskapen samspelar svenskan dessutom med våra grannspråk, främst norska och danska, både utom och inom landet.

Hur de andra språken i vårt land används och vilka attityder som finns till dem och till svenskan spelar en stor roll för hur framtiden för olika språk här kan komma att gestalta sig i Sverige. Det är därför viktigt att uppmärksamma vilken syn det finns på bl.a. svenska, engelska och andra stora internationella språk samt på våra minoritets- och invandrarspråk, liksom villkoren för deras användning m.m. i olika sammanhang.

2.2 Korrekt och välfungerande svenska

2.2.1 Ett språk i gott skick

Generellt sett måste svenskan sägas vara ett språk i bra skick, och det finns därför goda förutsättningar för ett korrekt språkbruk och en effektiv kommunikation.

För det första är svenskan som ovan berörts mycket väl dokumenterad. Svenska Akademiens ordbok är ett av de största ordboksprojekten i världen och genom den nyligen utkomna Svenska

Akademiens grammatik har vårt språk fått en beskrivning som i noggrannhet har få motstycken. En rad olika korpusar⁶ och textsamlingar finns också att tillgå, framför allt vid Språkbanken vid Institutionen för svenska språket i Göteborg. Vid institutioner för nordiska språk/svenska, lingvistik m.m. på universitet och högskolor sker en omfattande forskning om språket.

För det andra är svenskan som även påpekats väl normerad på olika nivåer. Sedan länge har Svenska Akademiens ordlista rollen som officiellt rättesnöre för ords stavning och böjning. Skrivhandledningar som ger hjälp och råd i olika avseenden ges ut av bl.a. Svenska språknämnden, Terminologacentrum TNC och Statsrådsberedningen i Regeringskansliet. Den som har frågor om språkbruket kan vända sig till flera olika språkvårdsorgan för att få svar. I allt väsentligt finns det därför en tydlig och klar norm för den skrivna rikssvenskan. Även för riksspråket i dess talade form finns det en tämligen tydlig norm.

För det tredje är man i det svenska språksamhället på det hela taget överens om vikten av att använda ett korrekt, klart och tydligt språk. Inte minst gäller det för den offentliga svenskan där i flera decennier ett omfattande klarspraksarbete bedrivits.

2.2.2 Inget allmänt språkförfall

Det hävdas ibland att svenskan skulle vara på väg att försämrans – språkförändring uppfattas ofta som språkförfall. Bland språkforskare och språkvårdare råder dock i stort sett enighet om att det inte finns skäl att hävda att en allmän och allvarlig försämring av det svenska språkbruket skulle hota.

Som ett exempel på att svenskan klarar sig ganska bra – trots att den motsatta åsikten inte är ovanlig – kan nämnas det förment stora bruket av engelska lånord. Det är uppenbart att det finns ett inflöde av engelska lånord, och att vi ofta använder engelska uttryck, ibland i helt engelsk form, ibland mer eller mindre anpassade till svenskan, för många nya företeelser, tekniska innovationer m.m. Men inflytandet kan inte sägas ha nått en omfattning som utgör ett allvarligt hot mot svenskans fortsatta existens. Det finns flera skäl till detta.

---

⁶ En korpus är en databas där en viss textmängd, exempelvis allt som publicerats i en viss tidning under en viss period, lagrats och behandlats så att olika typer av sammanställningar och sökningar kan göras.

För det första är frekvensen av lånord trots allt inte påfallande stor. En uppskattning är att vanlig tidningstext innehåller ca fem engelska lånord per tusen ord (se Förslag till handlingsprogram för att främja svenska språket 1998; jfr även Chrystal 1988 och Ljung 1988). Det bör dock observeras att förhållandena kan ha ändrats sedan 80-talet då de anförda undersökningarna gjordes och att frekvensen i dag kan antas vara högre.

För det andra gäller att inlåningen – åtminstone hittills – begränsar sig till språkets öppna och föränderliga delar. De ord som tas in är nämligen i allt väsentligt s.k. innehållsord (alltså sådana ord som bär upp ett yttrandes innebörd i motsats till de s.k. formord som anger grammatiska förhållanden o.d.). Att så sker är inte konstigt; när verkligheten förändras behöver vi nya ord och uttryck, och ett vanligt fenomen är då att ord importeras från andra språk. Detta sker f.n. främst från engelskan. Däremot är inlån av engelska grammatiska formord, övertagande av grammatiska regler etc. marginella fenomen. Den typ av påverkan som kan ses vid en språkbytesprocess ligger långt borta (jfr Hyltenstam 1999).

För det tredje har svenskan under sin historia alltid påverkats av andra språk: latin, lågtyska, franska, högtyska har alla vid skilda tillfällen, på varierande vis och i olika omfattning lämnat avtryck i vårt språk (om svenska lånord se bl.a. Edlund & Hene 1992). Från den utgångspunkten är engelskans nuvarande inflytande vare sig något nytt eller påfallande starkt.

De lånord som finns är dock inte oproblematiske. Lånord är ofta svåra att stava, uttala och böja. De skapar också lätt klyftor mellan dem som behärskar det långgivande språket och dem som inte gör det. Därigenom bidrar de inte sällan till språklig ojämlikhet. En person som inte alls behärskar engelska kommer i dagens Sverige exempelvis ofta att känna sig osäker på hur olika ord skall uttalas, och kanske vara orolig för att göra sig löjlig genom att säga fel. Detta kan bl.a. leda till att man avstår från att göra vissa saker som man skulle önska, t.ex. att köpa en vara man behöver men vars namn man inte behärskar. Sådant står naturligtvis i motsatsställning till grundläggande demokratiska värderingar.

Om engelska lånord däremot anpassas till svenskan så att de inte ställer till problem med stavning, böjning och uttal finns det få goda språkliga skäl att motarbeta dem. Ett anpassat lånord, som exempelvis *mobbning*, fungerar ju utmärkt. Att lämna förslag om hur sådan anpassning kan göras, och att motverka inlån av onödiga engelska ord är en av huvuduppgifterna för svenska språkvårdare. I

vårt handlingsprogram för svenska språket föreslår vi också olika insatser på området, framför allt när det gäller uttryck inom data-världen.

Det sägs på liknande vis ibland att svenskarnas förmåga att speciellt skriva korrekt svenska skulle ha försämrats. Sådana påståenden går knappast att vare sig bestyrka eller vederlägga genom empiriska undersökningar. Ser man till hela samhället är det dock rimligast att tro att motsatsen gäller, bl.a. tack vare den allt längre skolutbildning som nästan alla får. Vad som kan ha förändrats är att skriftspråket används av allt fler, efter att tidigare ha varit förbehållet en numerärt mindre och socialt mer homogen grupp. Om det nu skulle vara så att det sker ett ökat antal brott mot en del traditionella regler – vilket alltså inte är säkert – kunde detta ha sin förklaring i att de som numera yttrar sig offentligt i skrift har en mer varierande bakgrund. I så fall är detta i grunden positivt; det är självfallet viktigare att många vågar göra sig hörda än att alla regler alltid följs till punkt och pricka.

2.2.3 Den enskilde språkbrukaren har det yttersta ansvaret

Det finns naturligtvis åtskilliga exempel på mindre gott språkbruk, även om man inte kan tala om ett allmänt språkförfall. Många retar sig på "onödig" användning av engelska eller på brott mot språkreglerna i olika sammanhang (exempelvis bruk av apostrof framför genitiv-s enligt engelsk modell).

Avsteg från elementära språkliga regler, språkbruk som oavsiktligt stör mottagaren etc. är självfallet inte bra, och bör i största möjliga utsträckning undvikas. Det tyngsta ansvaret för att språkbrukarna har de nödvändiga kunskaperna vilar naturligtvis på skolan – det är i denna som grunderna för en god språkbehandling skall läggas. Utöver detta kan språkvårdare ge råd och rekommendationer, försöka påverka attityder, bevaka utvecklingen m.m. Men den enskilde måste själv ytterst ha makten över och ta ansvaret för sitt språkbruk. Språket är allas egendom och allas ansvar.

2.2.4 Tre utpekade områden

I Svenska språknämndens förslag till handlingsprogram för att främja svenska språket utpekas tre områden som man menar bör uppmärksammas och där det kan finnas anledning till åtgärder. Dessa är för det första utvecklingen inom massmedierna, för det andra den offentliga administrationens språk och för det tredje konsekvenserna av IT-utvecklingen. Vi har därför valt att studera dessa frågor, vilket redovisas i del III. De allmänna utgångspunkterna har varit följande.

Massmediernas språk

Massmediernas språkbruk utgör en central del av den offentliga svenskan. Massmedierna fungerar som normkällor och är väsentliga introduktörer av nya termer och begrepp. Därför har språkbruket i massmedierna stor inverkan på både det allmänna och det mer specialiserade språket. Stora förändringar har under det senaste decenniet skett när det gäller massmedierna: produktionsvillkoren för tidningar och tidskrifter har förändrats och inom etermedierna finns numera ett stort antal olika aktörer på en allt mer internationaliserad marknad.

Den offentliga administrationens språk

I Sverige bedrivs sedan flera decennier arbete för att förbättra den offentliga svenskan inom statliga och kommunala myndigheter och institutioner. Sverige kan i många avseenden berömma sig av att vara ett föregångsland på detta område. Att detta arbete kan drivas vidare med kraft och verkligen få genomslag i de texter som produceras är av största vikt. Ett speciellt och relativt nytt problem utgör de texter som produceras inom EU. Dessa har av många uppfattats som bl.a. oklara och svårbegripliga.

IT som normskapare, normförflyttare och diskriminerare

IT-utvecklingen påverkar förutsättningarna både för läsande och skrivande. Texter som är avsedda att läsas från en datorskärm lyder under andra villkor än vanliga papperstexter. Därför kan t.ex. råd

om hur texter bör utformas för att vara läsarvänliga behöva skilja sig åt mellan de två typerna av texter. På liknande vis gäller att sättet att skriva har förändrats. Exempelvis har produktionskedjan från skribent till färdig produkt blivit kortare genom den nya tekniken, och en rad "kontrollinstanser" (sekreterare, sättningskorrekturläsare etc.) har då försvunnit. IT-utvecklingen skapar också nya redskap för språklig normering och standardisering. Grundinställningar i olika program blir i praktiken ofta standarder. Språkstödsfunktioner som stavningskontroll, avstavningsprogram, grammatik- och stilkontroller påverkar på liknande sätt.

IT-utvecklingen innebär också att vi i allt större utsträckning förväntas använda datorer i skilda sammanhang: för att söka information (som förut kanske tillhandahölls på papper), för att uträtta olika typer av ärenden, för att kontakta myndigheter m.m. Det finns risk att denna utveckling kan utestänga många från informationssamhället och skapa nya klyftor (ibland kallade digitala klyftor), bl.a. eftersom det i många fall krävs hög språklig kompetens för att man skall kunna utnyttja olika IT-tjänster.

2.3 Allas rätt till språk

2.3.1 Språkets betydelse

Att språket har en oerhörd betydelse för oss kan ingen ifrågasätta. Vår identitet och självbild är knuten till språket. Genom språket upplever och förstår vi människor var tillvaro, uttrycker våra tankar och känslor och samspelar med andra. Språk och tanke hänger nära samman; när ett språk dör försvinner också det sätt att uppleva och förstå världen som är kopplat till detta språk. Språket ger oss tillgång till litteratur och andra kulturalster, språket är bärare av vårt kulturarv och nyckeln som öppnar dörren till detta. Ett rikt och levande språk – både om vi ser till språket som övergripande samhällsligt fenomen och till de olika individernas enskilda språkförmåga – är en förutsättning för att vi skall kunna växa och utvecklas som människor. Vill vi verka för ett samhälle präglat av humanism måste därför alla ha rätt till språket.

Men språket är också ett redskap. Skall man kunna hävda sin rätt måste man ha språket i sin makt: språket är förutsättningen för att man skall kunna delta i det offentliga samtalet och den allmänna debatten, för att man skall kunna verka i politiskt och fackligt

arbete, för att man skall kunna ta strid med makthavare inom företag och myndigheter m.m. Språket är nyckeln till framgång i skolan, och kraven blir allt större för allt fler; exempelvis går ju numera nästan alla elever vidare till gymnasieskolan och skall där skaffa sig grundläggande behörighet till högskolestudier. Inom arbetslivet blir språkanvändningen allt centralare. I dagens Sverige finns mycket få arbeten som skulle kunna utföras av den som inte alls kan läsa och skriva; det sägs att mer än en fjärdedel av löntagarna i dag tillbringar mer än hälften av sin arbetsdag framför en datorskärm. Den allmänna utvecklingen mot ett informationssamhälle gör språkbehärskningen allt viktigare i de flesta sammanhang.

Speciellt förmågan att hantera skriftspråket har blivit viktigare. Att fenomenet funktionell analfabetism kommit att uppmärksammas under de senaste decennierna är med all säkerhet mer en avspiegling av att kraven på skriftspråksanvändning blivit högre, än ett symptom på att folk i allmänhet blivit sämre på att läsa och skriva (som något berörts i avsnitt 2.2.2 är sanningen nog snarare att det motsatta gäller). Detsamma kan sägas om den debatt som under senaste år förts om läs- och skrivsvårigheter/dyslexi – det är först då alla måste använda skriftspråket som detta skapar helt oundvikliga problem; i en mindre skriftspråkscentrerad miljö kan svårigheterna lättare kringgås.

Men också kraven på talspråksfärdigheter har i de flesta fall ökat. I takt med att industriell varuproduktion har ersatts av arbeten med tjänsteinriktning, ofta inom kunskapsintensiva branscher, har kommunikation med andra människor och sociala färdigheter blivit allt viktigare förutsättningar för att man skall kunna hävda sig på arbetsmarknaden. Förmodligen kan något liknande sägas om samhällsutvecklingen i stort. Exempelvis kan jämförelser av språk-användningsmiljön i staden och på landet (inflyttning till städerna har ju varit en mycket markerad trend under lång tid) grovt sägas visa att man i staden ofta har många men ganska ytliga kontakter med okända eller bara svagt bekanta personer, medan på landet kontakterna kan vara färre men i stället på olika sätt djupare (se Malmberg & Nordberg 1993). Sådant förändrar naturligtvis vad man måste kunna använda talspråket till.

Samtidigt är det uppenbart att inte alla har jämbördiga möjligheter att tillägna sig språket. Detta leder till ojämlikhet av skilda slag. Inte minst skapar olikheter i tillgången till språket maktmässiga klyftor; att "språk är makt" har ofta påpekats. Regeringen betonar i direktiven till kommittén detta perspektiv: "För ett

demokratiskt samhälles utveckling är språket och yttrandefriheten av central betydelse. Makten i sina olika former utövas i hög grad genom språket. Nya klasskillnader växer fram i samhället och den enskildes chanser har till stor del blivit beroende av språkfärdigheten.”

2.3.2 Det rika språket och det korrekta språket

Inom ett språk som svenska finns en stor variation. Mest påtagligt är detta för det talade språket: beroende på varifrån i landet vi kommer, men också beroende på faktorer som ålder, utbildning, typ av yrke m.m. låter vi alla lite olika. Dessutom varierar vi språket efter situationen och kan vara högtidliga, vardagliga, skämtsamma, allvarliga, formella, informella m.m. För skriftspråkets del är variationen mindre; exempelvis ser stavningen i våra dagstidningar ut på samma vis över hela landet (med marginella undantag som växlingen mellan i *fjol* och i *fjor*) trots att de journalister som skriver dem nog inte låter exakt lika. Däremot varierar skriftspråket efter syfte och situation: man skriver normalt inte likadant på ett vykort som i en offentlig utredning.

Det finns alltså många sätt att använda svenskan på. Men de är inte alla likställda i den meningen att vi värderar dem på samma sätt. Vi har alla åsikter om vad som är rätt och fel, fint och fult, tufft och töntigt etc. i språket. I många fall är detta oproblematiskt och snarast en tillgång: om de som umgås språkligt har ungefär samma värderingar kan de utnyttja den språkliga variationen till att markera hur de uppfattar situationen och till att modifiera budskapet. Har man däremot inte likartade uppfattningar om hur språket bör se ut skapas ofta spänningar och motsättningar.

Det finns emellertid en variant av svenskan som har en särställning, nämligen det offentliga skriftspråket. I ordböcker, grammatikor och skrivregelsamlingar har en speciell norm fastslagits som den gällande. I vissa avseenden är normen mycket tydlig, exempelvis stavning. I andra avseenden är den lite mindre klar (t.ex. reglerna för hur olika meningar länkas till varandra i en löpande text). Men i allt väsentligt kan man säga att den som vill skriva en svensk text har en klar och tydlig norm att följa. Denna norm är också högt värderad; den får vanligen representera vad som är ”bra”, ”korrekt” eller ”fint” i språket. För talspråkets del är normen mindre fast och toleransen mot variation betydligt större, men

trots det har de flesta en relativt klar idé om vad som uppfattas som rikssvenska (standardsvenska), och det är också den språkform man vanligen finner lämplig att använda i mer formella sammanhang.

Av detta resonemang kan man dra åtminstone två viktiga slutsatser.

Rikt och torftigt språk

Den första slutsatsen är att man inte kan sätta likhetstecken mellan att ha ett rikt språk och att behärska standardspråket. Ett språk som gör det möjligt för en viss person att gestalta sin verklighet, uttrycka sina känslor och framhålla och bekräfta sin identitet och personlighet kan naturligtvis se ut på många olika vis. Inte heller behöver bristande behärskning av standardspråket vara detsamma som ett "torftigt" eller "fattigt" språk. Ett belysande exempel redovisas i Andersson 1985. Ett ordförrådtest som omfattade en rad dialektala, icke standardspråkliga ord gavs till skolelever. Det visade sig då att barn ur socialgrupp 3 hade de bästa resultaten. I "vanliga" test, inriktade mot det standardspråkliga ordförrådet, brukar barn med denna bakgrund klara sig sämst. Slutsatsen blir alltså att dessa barn hade ett stort ordförråd. Men det var inte standardspråkets ord.

Behärskning av standardspråket är nödvändig i många sammanhang

Den andra slutsatsen är att det i många sammanhang är nödvändigt att behärska standardspråket. Speciellt gäller detta i skrift. Den som inte behärskar exempelvis stavningsreglerna eller använder ord och ordformer som inte anses korrekta kan få svårt att klara sig i skilda sammanhang. Risken finns att både budskapet och personen bakom det nedvärderas om formen är fel.

2.3.3 Språkförmåga

I olika sammanhang använder vi språket på olika sätt. Ser man till talspråket kan man exempelvis småprata vardagligt med någon man känner väl, förhandla med en motpart av något slag, göra en föredragning av ett ärende vid ett sammanträde eller hålla en föreläs-

ning inför publik. Att dessa uppgifter är olika krävande kan knappast ifrågasättas – vardagligt småprat med goda vänner finner få svårt, medan många känner stort obehag inför att hålla ett muntligt anförande inför publik. Likaså finns det stor variation när det gäller bruket av skriftspråket. En inköpslista eller ett vykort klarar många av att skriva. Att ställa samman en text där man utreder en viss fråga och argumenterar för en viss lösning är däremot en uppgift som inte sällan kan kännas mycket krävande.

Vår språkförmåga består alltså av många olika delar. De olika uppgifterna är också på skilda vis olika krävande. God språkförmåga kan från denna utgångspunkt sägas vara att behärska så många och så krävande situationer som möjligt i både tal och skrift, och det yttersta målet för språkutvecklingen att man kan uppträda kompetent i alla de sammanhang som man önskar kunna medverka i.

2.3.4 Områden vi undersökt

Kommittén har valt att utgå från fyra olika typer av faktorer (som inbördes hänger samman på många vis) som kan skapa hinder för tillägnet av ett rikt språk, och låtit dessa bilda utgångspunkt för vad vi studerat närmare. I del IV behandlas dessa.

Sociala skillnader och språktillägnande

Den första faktorn är sociala skillnader med koppling till barns möjlighet att tillägna sig ett rikt språk. Det finns klara indikationer på att barn med olika socioekonomisk bakgrund har skilda förutsättningar att tillägna sig språket, framför allt på grund av läs- och mediekonsumtionsvanorna i hemmet.

Språkform, språkförmåga samt språk och kön

Den andra faktorn är kopplad till att språket varierar och till att olika språkliga uppgifter vi utför är olika krävande. Faktorer av detta slag kan leda till att vägen till det offentliga standardspråket kan vara olika lång för olika personer och att förmågan att hantera en bred uppsättning språkliga uppgifter kan skilja sig åt mellan t.ex.

olika elever. I detta sammanhang behandlar vi också några aspekter på frågan om språk och kön.

Andraspråksfrågor

Den tredje faktorn är att svenskan inte är modersmålet för många av dem som i olika sammanhang använder den. I Sverige finns det numera över en miljon personer med utländsk bakgrund, och för många av dessa är svenskan ett andraspråk. Att detta skapar andra förutsättningar för tillägnandet av svenskan än för den som har språket som förstaspråk är uppenbart.

Rätten till språket kan dock inte ses enbart i förhållande till svenskan, utan även de andra språk som brukas i vårt land måste dras in i debatten. Inte minst gäller det våra erkända minoritetspråk – hur kan talarna av dessa ges rätt till sina språk?

Funktionshinder

Den fjärde faktorn är att olika former av funktionshinder kan skapa svårigheter både för tillägnandet av språket och för användningen av det. Ett tydligt exempel är läs- och skrivsvårigheter/dyslexi. Sådana problem uppmärksammas som bekant alltmer både inom skolan och arbetslivet som ett viktigt hinder för mångas möjligheter att klara skolgången, och att t.ex. utföra sitt arbete. Ett annat exempel är syn- och hörselnedsättningar som naturligtvis påverkar förutsättningarna för att ta del av skrivet respektive talat språk.

2.4 Lagstiftning, språkvårdsorganisation m.m.

I regeringens direktiv till kommittén anges att vi skall överväga om det är ändamålsenligt att lagfästa svenska språkets ställning, och om så befinns vara fallet föreslå hur en sådan lagstiftning kan se ut. Vidare ges kommittén i uppdrag att följa och stimulera initiativ på språkteknologiområdet samt föreslå åtgärder som främjar översättningsverktyg och andra språktekniska hjälpmedel. Slutligen sägs att kommittén skall lägga fram förslag om den svenska språkvårdens framtida uppgifter och organisation i ljuset av det handlingsprogram som föreslås.

I betänkandets del V behandlas dessa uppgifter. Frågorna hänger dock samman med andra förhållanden, och vi lämnar därför i denna del även förslag som gäller språkvårdsforskning och språkpolitik. Vi inleder med dessa båda sista frågor, varefter vi i tur och ordning tar upp språklagstiftning, språkvårdens uppgifter och språkvårdens organisation. Dessutom redovisar vi i ett avslutande kapitel våra konsekvensbedömningar inklusive ekonomiska beräkningar och finansieringsförslag. Våra allmänna utgångspunkter har varit följande.

Språkvårdsforskning

I arbetet med att främja svenska språket har forskningen och utbildningen vid våra universitet och högskolor en viktig uppgift. Här sker det grundläggande utforskandet av vårt språks uppbyggnad, användning, förändring, m.m. och här sker utbildningen av lärare, journalister, språkvårdare, språkforskare etc. Men också när det gäller frågor med mer direkt koppling till språkvårdens arbete har språkinstitutionernas verksamhet och den kompetens som finns där avgörande betydelse. Det är därför viktigt att språkvårdsanknuten forskning kommer till stånd både för svenskan och för våra minoritets- och invandrarspråk.

Språkpolitik

I en viss mening bedrivs alltid en språkpolitik i ett land, eftersom skilda politiska beslut får konsekvenser på det språkliga området. I Sverige har dock inte funnits en språkpolitik i formell mening, utan språkfrågor har behandlats inom ramen för andra områden såsom utbildningspolitik, kulturpolitik, minoritetspolitik, integrationspolitik m.m. Som berörts har språksituationen i Sverige förändrats på många sätt. Är det dags att låta språkpolitiken få en mer framträdande plats?

Språkteknologiska initiativ

Språkteknologin har stor betydelse från många olika utgångspunkter. Det är uppenbart att det är viktigt att språkteknologiska produkter utvecklas också för svenskans del om vi i framtiden vill

kunna använda svenska i skilda sammanhang. Exempelvis kan talstyrda datorer etc. antas få allt större användning – det har frågats om vi i framtiden måste tala engelska med kylskåpet (Karlsson 2000).

Men språkteknologin innebär också stora möjligheter. Att få texter översatta till och från svenska med hjälp av dator skulle kunna underlätta för många både att få tillgång till och att själva sprida information. Språkteknologin skapar också förutsättningar för att vi på ett radikalt annorlunda sätt än tidigare skall kunna ta del av information från t.ex. myndigheter. Detta kräver dock att informationen är språkligt utformad på ett sätt som kan hanteras av datorer vid exempelvis informationssökning. Här finns ett stort behov av samarbete och samordning. Hur skall detta kunna åstadkommas?

Språklagstiftning

Svenska språket har en undanskymd ställning i lagen. Någon författning som förklarar svenskan som landets officiella språk e.d. finns inte. Av vissa lagar framgår dock direkt eller indirekt att det förutsätts att man använder svenska. Det finns också lagar som reglerar minoritetsspråkens ställning i vissa av Sveriges kommuner.

Svenska språknämnden menar i sitt förslag till handlingsprogram för att främja svenska språket att det är "rimligt att stadfästa det svenska språkets ställning som huvudspråk i Sverige". Ett sådant stadfästande skulle enligt nämnden vara ett led i arbetet för att "behålla svenskan som samhällsbärande och komplett språk i Sverige".

Med utgångspunkt från nämndens resonemang har regeringen alltså gett vår kommitté i uppdrag att pröva denna fråga. Är det lämpligt att införa en språklag i Sverige och hur skulle en sådan lag i så fall kunna utformas?

Språkvårdens uppgifter och organisation

Den nya språkliga situationen i Sverige ställer språkvården inför nya uppgifter. Enligt våra direktiv skall vi också lägga fram förslag om den svenska språkvårdens framtida uppgifter och organisation. Detta skall ske i ljuset av det handlingsprogram vi presenterar. Vilka är alltså språkvårdens uppgifter utifrån de förslag som vi läg-

ger fram och hur skall den svenska språkvården organiseras för att kunna möta de nya krav som ställs?

Del II: Ett komplett och samhällsbärande språk

I denna del av betänkandet uppmärksammas först svenskans bruk och ställning inom olika områden: utbildning och forskning (kapitel 3); politik och förvaltning (kapitel 4); arbetsliv, marknad och konsumtion; kultur och medier; informationsteknik samt hälso- och sjukvårdsområdet (kapitel 5). I dessa kapitel står alltså frågan om eventuella förluster av användningsområden i centrum. Därefter behandlas terminologifrågor (kapitel 6). Att det finns svenska termer är viktigt om vi vill att det skall vara möjligt att använda svenska också inom mer specialiserade områden, och är därför centralt från domänutgångspunkt. Slutligen tar vi upp frågor som hänger samman med att många olika språk används i Sverige (kapitel 7). Våra minoritetspråk, teckenspråket, olika invandrarspråk och främmande språk som engelska, utgör en viktig del av det svenska språklandskapet och måste på skilda sätt ingå i en diskussion av svenskans ställning och funktion i landet.

3 Utbildningsområdet

I regeringens direktiv till kommittén anges att svenska språkets tillstånd och utveckling inom skilda samhällssektorer skall analyseras och ligga till grund för våra förslag. Detta kapitel redovisar vi en kartläggning av svenskans bruk och ställning inom utbildningsområdet: dels förskolan och skolan, dels den högre utbildningen och forskningen. Speciellt uppmärksammas förhållandet mellan bruket av engelska och svenska. Engelskan har ju en mycket stark position både internationellt och nationellt, och är därmed det i sammanhanget intressanta språket att ställa svenskan i relation till.

Vi har inte gjort några egna empiriska undersökningar utan har sökt sammanställa kunskap från andra undersökningar, bl.a. en rapport om domändeförändringar för svenskan som Maria Falk utfört på uppdrag av Nordiska ministerrådets språkpolitiska referensgrupp (Falk 2001). Strax efter kommitténs tillsättande bestämde nämligen Nordiska ministerrådets språkpolitiska referensgrupp att avsätta medel för undersökningar av domändeförändringar för språket i de nordiska länderna, och under 2001 utfördes parallellt sådana undersökningar i de olika länderna. Vi har alltså utgått från Nordiska ministerrådets undersökning, men vi har också utnyttjat andra källor såsom officiell statistik och rapporter av skilda slag.

Vi redovisar inom bägge områdena först en kartläggning av förhållandena och därefter de förslag till åtgärder som läggs fram.

Följande punkter ingår i vårt förslag till handlingsprogram för svenska språket beträffande svenskans ställning inom utbildningssystemet:

- I alla skolor där undervisning bedrivs på främmande språk (sprint) skall verksamheten noga följas och fortlöpande utvärderas.
- Den rättsliga grunden för sprint skall regleras när sådan undervisning bedrivs i betydande omfattning.

- Regelverket för gymnasieskolan skall ändras så att det blir obligatoriskt att ge svenskundervisning under alla år av gymnasieutbildningen.
- Universitet och högskolor bör förstärka moment i utbildningen som förbättrar studenternas muntliga och skriftliga färdigheter i både svenska och engelska, samt i vissa fall höja förkunskapskraven i svenska.
- Åtgärder skall vidtas för att främja parallell användning av engelska och svenska inom forskning och vetenskap.
- I utbildning vid svenska universitet och högskolor skall ett mål vara att studenterna tillägnar sig förmåga att i både nationella och internationella sammanhang muntligt och skriftligt och för olika målgrupper utbyta kunskap inom sitt specialområde.
- En genomgång skall göras av kraven för yrkesexamina vid högskolan. I relevanta fall skall införas krav på för yrket tillräckliga kunskaper i svenska i såväl tal som skrift.

3.1 Förskola och skola

Skolan spelar en språklig nyckelroll. Under förskoleåldern läggs grunden för barnens språkutveckling. Längre fram är skolan central för tillägnandet av det offentliga språket i tal och skrift. Genom skolans undervisning introduceras också eleverna till fackspråket inom skilda ämnen.

I hur stor utsträckning, och i vilka sammanhang, svenskan används inom skolan är därför av avgörande betydelse för språkets utveckling och för dess ställning i samhället. Regeringen har i budgetpropositionen för år 1999 (prop. 1998/99:1, utg. omr. 17) redovisat att en av utgångspunkterna för en svensk språkpolitik bör vara att "undervisning som grundprincip sker på svenska".

3.1.1 Förskolan

Enligt Skolverkets statistik finns det ca 8 000 förskolor i Sverige (Falk 2001). Av de tillgängliga siffrorna framgår inte på vilket språk verksamheten bedrivs. Det finns dock inga klara tecken på att det skulle vara vanligt förekommande med förskoleverksamhet på annat språk än svenska.

Ser man till engelskan – som nämnts det språk som är intressant för en diskussion av en eventuell försvagning av svenskans ställning – finns det vissa förskolor där engelska används. Dessa förefaller dock utnyttjas främst av familjer som har en speciell anknytning till engelskan. En grupp är då familjer från engelskspråkiga länder som vistas tillfälligt i Sverige, exempelvis för att någon av föräldrarna under en tid arbetar här. En annan grupp kan vara svenska familjer som inom kort kommer att flytta utomlands och som önskar förbereda barnen för en engelskspråkig miljö. Någon uttalad trend att svenskspråkiga föräldrar skulle vilja placera sina barn på engelskspråkiga förskolor går inte att spåra.

3.1.2 Grundskola och gymnasieskola

Engelska som undervisningsspråk

Svenskan har under lång tid varit det dominerande språket i den svenska skolan. Under senare år har dock språk- och innehållsintegrerad inlärning och undervisning (sprint) tilltagit i omfattning. Grundidén är att använda ett främmande språk i undervisningen i olika ämnen, i akt och mening att förbättra elevernas kunskaper och färdigheter i detta språk. Undervisningen i förslagsvis matematik, historia eller samhällskunskap kan således i större eller mindre omfattning ske på exempelvis engelska (i de flesta fall är det just kunskaperna i engelska man vill förbättra).

Sprint har på många håll mötts med entusiasm bland såväl lärare och skolledare som elever och föräldrar. Man har sett modellen som ett välkommet sätt att förbättra engelskundervisningen. En aspekt är att eleverna får möjlighet att använda sin engelska i "riktig" kommunikation; ett problem som ofta påpekas inom språkpedagogiken är att undervisning i främmande språk kan få en artificiell karaktär och präglas av inriktning mer mot den språkliga formen än mot det innehåll språket skall bära. En annan aspekt är att eleverna tidigt kan få möta det engelska fackspråk som kan antas bli viktigt för många under kommande högskolestudier och inom arbetslivet.

Det har dock också höjts varnande röster. Framför allt är det då tre aspekter som betonats. För det första har man framfört farhågor för elevernas språkutveckling vad gäller svenskan. För det andra har man ifrågasatt om eleverna tillgodogör sig ämnesinnehållet lika

bra på främmande språk som på svenska. Och för det tredje har man menat att undervisning på engelska kan bidra till att försvaga svenskans ställning på ett allmänt samhällsligt plan och ytterligare stärka engelskans redan nu starka position. (Se vidare bilaga 3, där Kenneth Hyltenstam bl.a. redovisar synpunkter på sprint.)

De första försöken med sprint gjordes på 70-talet (en översikt utvecklingen ges i Skolverksrapporten SPRINT – hot eller möjlighet? 2001). Under de senaste åren har en stark expansion ägt rum. År 2000 förekom sådan undervisning enligt en av Skolverket genomförd enkätundersökning (SPRINT – Språk- och innehållsintegrerad undervisning, 2000) vid sammanlagt 293 skolor. Av grundskolorna uppgav 4 % att man tillämpade sprint i någon form och motsvarande siffra var för gymnasier 23 %. Däremot var sprint ovanligt vid komvux; totalt 8 skolor rapporterade att man tillämpade modellen. I elevantal omfattade sprint enligt enkätundersökningen 16 700 grundskoleelever (av ca 1 miljon, dvs. 1,7 %) och 11 700 gymnasieelever (av ca 390 000, dvs. 3 %). Ytterligare 44 gymnasieskolor och 55 grundskolor angav att de planerade att starta sprint. Ser man till den geografiska spridningen är undervisning av det aktuella slaget särskilt vanlig i storstäderna. Huvudsakligen (75 %) är det engelska som används. Majoriteten av eleverna har sprint i ett eller två ämnen. Vanligen gäller det en eller två timmar per vecka eller några tematiska dagar under en termin. Av enkätsvaren framgår också en viss tendens till ökad intensitet år 7–9. På gymnasienivå ökar intensiteten ytterligare. I de flesta fall löper undervisningen över tre hela läsår för gymnasiet del.

Situationen varierar för olika skolämnen. De vanligaste ämnena på grundskolenivå är samhällsorienterande ämnen, musik och naturorienterande ämnen, men minst 18 andra ämnen berörs. På gymnasienivå är de oftast berörda ämnena historia, matematik, samhällsorienterande ämnen och kemi. Vidare förekommer sprint oftast på samhällsvetenskapsprogrammet och naturvetenskapsprogrammet, men ytterligare åtta program berörs.

Sprint bedrivs oftast enligt de ordinarie svenska nationella läro- och kursplanerna. En del skolor följer dock planerna för det s.k. International Baccalaureat-programmet, och ytterligare några andra planer, t.ex. speciellt framtagna lokala varianter (se vidare SPRINT – Språk- och innehållsintegrerad undervisning, 2000 s. 23).

Det finns i dag ingen särskild reglering av villkoren för sprint. I grundskolan finns endast bestämmelser om undervisning på annat

språk för elever som har ett annat modersmål än svenska och för elever som vistas i Sverige under en begränsad period. Skolverket har tidigare lämnat förslag till ändring i grundskoleförordningen för undervisning på ett annat språk. Regeringen genomförde då inga ändringar i avvaktan på utvärderingar av sprint.

För gymnasieskolan finns i gymnasieförordningen 2 kap. 8 § villkor angivna. Regeringen får efter ansökan bestämma att utbildningen på ett program eller inriktning helt får anordnas på annat språk än svenska. Någon sådan ansökan har dock aldrig inkommit, sannolikt beroende på att det så gott som alltid är fråga om att delar av ett program bedrivs på ett annat språk.

Det vanligaste skälet till att tillämpa sprint som framförs i enkäten från skolor på grundskolenivå är att man vill "öka elevernas studiemotivation". På andra plats kommer att "förbättra kvaliteten på språkundervisningen" och på tredje plats "elevernas efterfrågan och uppskattning". På gymnasienivå hänvisar man huvudsakligen till planer för framtiden, förutsättningar för fortsatta studier och ökade chanser på arbetsmarknaden. Högst upp på gymnasielistan står dock "internationalisering".

I SPRINT – hot eller möjlighet? (2001) redovisas en sammanfattning av undersökningar om effekterna av sprint (se också Hyltenstams genomgång i bilaga 3). Sammanlagt förtecknas tolv undersökningar från 1977 och framåt. De flesta av dessa karaktäriseras emellertid som "begränsade till omfattning och/eller allsidighet" (s. 16). Några är av lite äldre datum, från 70-talet, 80-talet och 90-talets inledning, och säger kanske inte så mycket om förhållandena i dag. Undervisningens uppläggning, dess omfattning m.m. varierar, vilket gör det svårt att dra slutsatser om effekten i olika avseenden. Som ytterligare en svårighet med att bedöma effekterna har framförts att det bland eleverna som deltar i sprint finns en överrepresentation av duktiga och ambitiösa elever, ofta från akademikerhem.

Den bild som trots dessa begränsningar framkommer är följande.

Vad gäller det språk man vill förbättra inläring av (*målspråket*), dvs. i de flesta fall engelska, förefaller den främsta effekten vara att elevernas intresse ökar och att den egna bedömningen av språkkunskaperna blir positivare. Det finns också tecken på att färdigheten i målspråket, mätt genom språktest, ökar (Åseskog 1982, Washburn 1997). Förbättringen är dock liten och har inte kunnat säkerställas statistiskt.

Effekterna för svenskan är också oklara, men antydningar till försämrade svenskkunskaper framkommer i några undersökningar. Framst gäller det ordkunskap, fackspråkliga termer och flytet i skriftlig framställning. Negativ inverkan på elevernas svenskkunskaper antyds i en textanalytisk studie av ett antal gymnasieelevers hantering av svenska i skrift (Alvtörn 2000). Analysen visar att de studerade eleverna som deltog i sprint överlag gjorde fler språkliga fel än jämförelsegruppen av elever. Resultaten kan därför tolkas som att elevernas utveckling av svenskkunskaperna till viss del har stannat upp eller inte stimulerats tillräckligt. Att svenskans funktion i vissa sammanhang skulle kunna förändras av sprint visar också en undersökning av elevers kommunikation i olika situationer under en vanlig skoldag (Falk 2000). Eleverna visar enligt denna en tendens till att växla mellan svenska och engelska i ämnesrelaterade sammanhang, vilket kan bero på att de inte finner eller kan de svenska orden. Elever i en annan undersökning uppger i enkäter att de väljer att kommunicera på engelska i ämnesspecifika sammanhang, trots att de egentligen behärskar svenska bättre (Hall 1996). Förklaringen de ger är att de inte behärskar de svenska orden inom området.

Effekterna för elevernas *ämneskunskaper* vet vi knappast något om. Utifrån enkätsvar och betygsjämförelser går det inte att dra några slutsatser med säkerhet, och några direkta test har inte genomförts i den svenska skolan.

Falk (2001 s. 16–17) menar dock att det allmänt sett framstår som tveksamt att undervisa på främmande språk utifrån vad vi vet om hur pass lång tid det tar att tillägna sig en fungerande språkkompetens på ett främmande språk. Hon påpekar att det även under gynnsamma förhållanden och om man börjar i första klass "kan ta upp till tio år för barn att utveckla den typ av andraspråksfärdighet som krävs för att tillägna sig skolans läsämnen på högre stadier" (a.a. s. 17). Också Hyltenstam (bilaga 3) framför tveksamhet inför sprint med hänvisning till internationella erfarenheter från undervisning på annat språk än modersmålet.

Ytterligare en aspekt som berörts i vissa undersökningar är *effekterna på undervisningen*. I *SPRINT – hot eller möjlighet?* (2001 s. 22) pekar Skolverket på att undervisning på engelska förefaller att leda till mer lärarstyrda och lärarledda lektioner: "Överlag anser eleverna att de får tala för lite engelska på lektionerna. De önskar mer diskussioner och muntliga övningar istället för lektioner där läraren föreläser och endast ibland ställer frågor till elever-

na. Lärarna bekräftar [...] dessa förhållanden. De säger att undervisningen blir mer fyrkantig på grund av bristande språkkunskaper, att det ibland är svårt att ta upp elevernas trådar och att de överhuvudtaget talar mindre. Lärarna säger också att de förbereder sig extra mycket. [...] Denna noggranna förberedelse menar Ekman inverkar också på själva undervisningen. Ekman anser att det blir mindre utrymme för flexibilitet.”

Slutligen har effekterna av sprint på ett övergripande samhälleligt plan för *förhållandet mellan svenska och engelska inom Sverige* uppmärksamrats: bidrar sprint till att försvaga svenskans ställning och stärka engelskans? Exempelvis framhåller Hyltenstam denna aspekt (bilaga 3):

Sprint är emellertid en kontroversiell verksamhet. Detta beror i främsta rummet på att användning av engelska som undervisningsinstrument i svenska skolor spelar en annan språkpolitisk roll i landet än den vanliga engelskundervisningen. Världen över, särskilt i mindre språkområden, finns en oro för att engelskans starka globala position på lång sikt ska ha negativa effekter på språk som är i en underordnad maktposition. I Sverige kan man se att engelskan alltmer börjar användas i sammanhang där tidigare bara svenska använts; engelskan stiger efter hand in på språkanvändningsdomäner där svenskan får tråda tillbaka. Det är just sprints roll som en direkt injektion för sådana processer som oroar.

Också i Svenska språknämndens förslag till handlingsprogram för att främja svenska språket behandlas sprint. Språknämnden menar att språket i grund- och gymnasieskolan normalt skall vara svenska. Vill en skola anordna undervisning på annat språk skall enligt nämnden ”en särskild och tidsbegränsad dispens meddelas av Skolverket, som också löpande utvärderar undervisningen”. I denna utvärdering skall man uppmärksamma ”inläring i det aktuella ämnet, inläring av engelska samt effekterna på elevernas förmåga att behandla det aktuella ämnet på svenska”. Målet skall därvid vara att ”eleverna har full kompetens att tala om dessa ämnen också på svenska”.

Svenskundervisningens fördelning över läsåren i gymnasieskolan

Skolorna bestämmer själva hur olika ämnen skall läggas ut över de olika årskurserna. Det kan t.ex. innebära att svenskkurserna kan förläggas till enbart år 1 och 2 vilket alltså innebär att eleverna inte erhåller svenskundervisning under år 3.

Tvåspråkig undervisning och undervisning på minoritetsspråk

Det bör påpekas att valet mellan svenska eller annat språk för undervisningen naturligtvis inte bara gäller fall där barn med svenska som modersmål undervisas på engelska genom sprint. En separat fråga är valet av undervisningsspråk för barn med annat modersmål än svenska.

Ser man till undervisningen på minoritetsspråk har den generellt liten omfattning. Skolverket (Undervisning i och på de nationella minoritetsspråken, 2001 s. 8) beskriver situationen för detta på följande vis:

Undervisning på minoritetsspråk förekommer i sameskolan och de sverigefinska fristående skolorna samt de få kvarvarande tvåspråkiga klasserna i kommunala skolor. Viss temaundervisning förekommer också på meänkieli. Studiehundledning på modersmålet spelar en viktig roll vid undervisningen av romska elever, men annars har studiehundledning på modersmålet drabbats hårt av nedskärningarna på nittiotalet.

För sådan undervisning är de språkpolitiska förhållandena snarast de omvända mot vad som gäller för svenska och engelska. Här befinner sig svenskan entydigt i överläge maktmässigt. Från utgångspunkten att främja svenskan kan därför sådan undervisning inte sägas vara problematisk. Tvärtom kan det finnas anledning att tro att ökade möjligheter till undervisning på det egna modersmålet ofta stärker chanserna att tillägna sig en god svenska (se vidare kapitel 13). Dessutom är sådan undervisning naturligtvis ett sätt att stärka de aktuella språken, och ge barn från minoritetsspråksgupper större möjlighet till en allsidig utveckling av sitt modersmål.

Lärare med utländsk utbildning

Enligt tidigare bestämmelser i skollagen (1985:1100) gällde som krav för att få anställas utan tidsbegränsning i det offentliga skolväsendet bl.a. att den sökande skulle behärska svenska språket. Varje kommun, eller i vissa fall landsting, avgjorde om kravet på språkkunskaper var uppfyllt. Genom en ändring i skollagen (1999:887) gäller fr.o.m. den 2 januari 2000 att en lärare som har ett annat modersmål än svenska, danska, färöiska, isländska eller norska för att få ett behörighetsbevis av Högskoleverket skall ha "de kunskaper i svenska som behövs".

Den nya ordningen innebär att Högskoleverket prövar om en lärare med utländsk utbildning har de kunskaper i svenska som behövs. Den som har ansökt om behörighetsbevis kan överklaga ett negativt beslut av Högskoleverket till de allmänna förvaltningsdomstolarna. Högskoleverket meddelar närmare föreskrifter om tillämpningen av skollagens bestämmelser om krav på kunskaper i svenska språket.

Svenska språknämnden hävdar i sitt förslag till handlingsprogram för att främja svenska språket att man bör precisera lärarnas behärskning av svenska för behörighet till olika slags undervisning på skilda nivåer. Språknämnden menar att detta i första hand gäller för lärarna i svenska under de tidigare skolåren i grundskolan.

3.1.3 Bedömningar och förslag

Våra förslag:

- I alla skolor där undervisning bedrivs på främmande språk (sprint) skall verksamheten noga följas och fortlöpande utvärderas.
- Den rättsliga grunden för sprint skall regleras när sådan undervisning bedrivs i betydande omfattning.
- Regelverket för gymnasieskolan skall ändras så att det blir obligatoriskt att ge svenskundervisning under alla år av gymnasieutbildningen.

Vi anser att situationen inom *förskolan* är god när det gäller svenska språkets ställning i förhållande till engelskan. Några tydliga tendenser till att svenskspråkiga barn sätts i förskola på engelska (eller andra språk) går inte att spåra. Några förslag till förändringar i dessa avseenden har vi därför inte. Det är dock en brist att det inte finns språkstatistik för förskoleområdet. Vi föreslår i kapitel 13 att språkstatistik för förskoleområdet skall tas fram.

Ser man därefter till *grundskolan och gymnasieskolan* är ett viktigt mål att eleverna tillägnar sig goda färdigheter i både svenska och engelska och dessutom andra främmande språk. Sprint kan vara ett sätt att förbättra inlärningen av engelska och andra främmande språk. Den kan bidra till att öka det kommunikativa inslaget i undervisningen och den kan tidigt introducera eleverna till fackspråkliga begrepp på främmande språk.

Men den kan också ha negativa konsekvenser för elevernas utveckling av färdigheter i svenska, och för deras inhämtande av ämneskunskaper. En starkt utbredd sprint på engelska kan också vara en faktor i en process som försvagar svenskans ställning som "komplett och samhällsbärande språk".

Vi anser att det inte finns tillräcklig kunskap för att man skall kunna ta ställning till om sprint allmänt sett är en bra undervisningsmodell eller inte. Som en generell metod för undervisningen kan därför sprint för närvarande inte rekommenderas. Sprint som bedrivs i mindre omfattning kan enligt vår mening knappast påverka svenskan negativt, och vi ser därför inga skäl till att avråda från sprint när den bedrivs på detta vis.

Fler undersökningar skall göras

De undersökningar av sprints effekter som gjorts är alla av tämligen begränsad omfattning och kan tolkas på olika vis. Det behövs därför fler, mer omfattande och djupgående studier. Sådana undersökningar måste innefatta både språkvetenskapliga och pedagogiska forskare. Enligt uppgifter som kommittén inhämtat planeras också projekt på området just nu, och forskningsmedel har nyligen beviljats.

Ett flertal olika frågeställningar behöver enligt vår mening belysas ytterligare.

För det första måste effekterna för elevernas inhämtande av ämneskunskaper studeras. Från allmänna utgångspunkter finns det goda skäl att anta att undervisningen sker effektivast på modersmålet. Vidare finns det klara belägg för att en allsidig utveckling av modersmålet är nödvändig för att en god kognitiv utveckling skall kunna komma till stånd.

För det andra måste effekterna för elevernas utveckling i svenska uppmärksammas. De undersökningar som antyder försämrade färdigheter i bl.a. skriftlig framställning är utan tvekan illavarslande, även om de bygger på ett bräckligt material. Vad som händer med elevernas tillägnande av ett svensk fackspråk är också av betydelse. En angelägen fråga är även elevernas attityder till svenskan. Attitydmässiga förhållanden har stor betydelse för ett språks ställning och funktion inom ett visst samhälle. Framstår svenskan som ett språk som inte duger i vissa sammanhang?

För det tredje är det viktigt att uppmärksamma hur elevernas kunskaper i målspråket utvecklas. Att svenska elever måste vara duktiga i engelska är ovedersägligt. Om sprint är ett bra sätt att utveckla deras engelska är detta därför ett starkt argument för att tillämpa sprint i en eller annan form. Men om inläringen av engelska är svag, eller om lika goda resultat kan nås på annat vis, framstår det som mindre lämpligt att tillämpa sprint. Vi menar att det bör undersökas närmare vilka möjligheter som finns att utveckla språkundervisningen och om det är lämpligare att sträva efter att förbättra undervisning i främmande språk, snarare än att undervisa på ett sådant språk. En ambition måste vara att hitta en undervisningsmodell som främjar både svenska och kunskaper i främmande språk. En central fråga i sammanhanget är också lärarnas kunskaper och färdigheter i språket. Håller t.ex. den engelska elevenna får möta i sprint tillräckligt hög kvalitet?

För det fjärde bör man undersöka vilken påverkan sprint får på undervisningssituationen. En mer lärarstyrd och mindre interaktiv undervisning, genom att läraren blir mer bunden till en förberedd plan, till läromedel m.m., står på många vis i motsatsställning till centrala pedagogiska ambitioner.

Användningen av främmande språk skall följas

Det är också viktigt att det finns ordentliga kunskaper om sprints utbredning, vilka ämnen den omfattar, vilka språk som ingår m.m. Vi förslår därför att Skolverket ges i uppdrag att noggrant följa detta. Uppgifter som behövs är bl.a. hur många skolor, klasser och elever som berörs på skilda nivåer och vilka ämnen som omfattas.

Det är i detta sammanhang centralt att sprint på olika språk hålls isär. Med utgångspunkt i ambitionen att svenskan skall vara ett komplett och samhällsbärande språk är det på grund av engelskans speciella ställning både internationellt och inom Sverige en skillnad mellan sprint på engelska och andra språk. En ökad användning av engelska som undervisningsspråk skulle på sikt kunna vara ett led i en process som försvagar svenskans ställning i Sverige i förhållande till engelskan, medan detsamma inte kan hävdas om andra språk. Däremot måste man naturligtvis anta att en eventuell negativ påverkan på den enskilde elevens språkutveckling kan ske på liknande vis oavsett om sprint bedrivs på engelska eller t.ex. tyska. Om

negativa effekter av sprint på engelska kan konstateras, bör motsvarande gälla för sprint på andra språk.

Vidare är det viktigt att undervisning på elevernas modersmål inte blandas samman med sprint. Tvåspråkig undervisning där minoritets- och invandrargrupper i någon utsträckning ges utbildning på sitt modersmål kan medföra stora vinster för de elever som ges denna möjlighet. I den mån sprint på exempelvis finska eller spanska involverar modersmålelever måste detta särhållas från fall där elever med svenska som modersmål ges undervisning på dessa språk.

Den rättsliga grunden för sprint skall regleras

Vi föreslår att den rättsliga grunden för sprint skall regleras. Om en huvudman vill anordna undervisning på annat språk än svenska i betydande omfattning, kan en särskild och tidsbegränsad dispens meddelas av Skolverket. Skolverket skall löpande följa upp undervisningen.

Dispens skall inte krävas för att anordna s.k. tvåspråkig undervisning på svenska och något annat modersmål.

Svenskundervisning skall vara obligatorisk under samtliga år i skolan

Vi anser att det är viktigt att eleverna ges möjligheter att utveckla sin svenska under hela gymnasietiden. Vi föreslår därför att regelverket skall ändras så att det blir obligatoriskt att ge svenskutbildning under alla år i gymnasieskolan.

3.2 Högre utbildning och forskning

Högre utbildning och forskning hör till de samhällssektorer inom vilka det svenska språkets "tillstånd och utveckling [...] skall analyseras", enligt den uppräkningslista som görs i kommitténs direktiv. Regeringen anger också att vi skall "belysa behovet och vikten av svenska både som ett väl utvecklat allmänspråk och som ett språk inom olika fackområden".

Universitets- och högskoleområdet är ett av de områden som Svenska språknämnden speciellt uppmärksammar i sitt förslag till handlingsprogram för att främja svenska språket. Nämnden fram-

för en rad åtgärder och krav avsedda att stärka svenskans ställning. Bland annat föreslås följande.

1. Gymnasiets C-kurs i svenska skall vara obligatoriskt förkunskapskrav för behörighet till teoretiska högskolestudier.
2. De studerande skall kunna tala och skriva om sitt ämne på svenska.
3. I högskoleförordningen skall införas krav på att doktorer skall dokumentera sin förmåga att både tala och skriva om sitt ämne på svenska.
4. Konsekvenserna av engelska som läroboks- och föreläsningsspråk inom högskoleutbildningar skall studeras.
5. Pedagogiskt utvecklingsarbete som gynnar parallell användning av svenska och engelska inom högskoleutbildning och forskning skall främjas.
6. Yrkesexamina skall garantera att den utexaminerade har för yrket tillräckliga kunskaper i svenska i såväl tal som skrift.

3.2.1 Engelskan dominerar inom flera fält

Att engelska i hög grad används inom högre utbildning och forskning – särskilt naturvetenskap, teknik och medicin – är väl känt. Inom många ämnen publiceras avhandlingar i det närmaste uteslutande på engelska. Studier av publiceringsspråk för avhandlingar har exempelvis gjorts av Telemann (1992) för Lunds del och av Thelander (2000) för Uppsalas. Båda visar på en närmast hundra procentig användning av engelska inom de medicinska, naturvetenskapliga och tekniska fakulteterna. Inom humaniora, teologi och juridik samt i viss mån samhällsvetenskap står sig svenska bättre. Det är mycket sällsynt med avhandlingar på tyska eller franska, med visst undantag för språkämnen (där stundtals också andra språk kan förekomma).

Gunnarsson & Öhman (1997) redovisar en undersökning av språkbruk och språkval vid Uppsala universitet. Författarna konstaterar att anglifieringen har kommit långt, speciellt inom teknik, naturvetenskap, medicin och farmakologi. Anpassningen till engelskspråkig undervisning, litteratur och produktion är i första hand tydlig inom forskning och forskarutbildning. Även om bilden är något mer splittrad vad gäller den samhällsvetenskapliga fakulteten och den historisk-filosofiska sektionen, intar engelskan också

inom dessa en framskjuten position. Sammantaget används inte svenska som vetenskapligt språk inom en stor del av universitetet, och andra främmande språk brukas inte heller i någon större utsträckning. Engelska är alltså det dominerande vetenskapliga språket. Gunnarsson (1999) menar sammantaget att det svenska vetenskapssamhället utvecklas mot att engelska används i de mer renodlade vetenskapliga sammanhang och på högre nivåer inom utbildningen, medan svenskan används för popularisering och undervisning på lägre nivå.

I den tidigare berörda rapporten till Nordiska ministerrådets språkpolitiska referensgrupp (Falk 2001) redovisas svaren på en rundfråga till ett antal institutioner och fakulteter vid olika universitet. Av de svar som lämnats framgår sammanfattningsvis att högre utbildning och forskning generellt sett är en domän där engelska används mycket frekvent. Andelen engelska varierar dock mellan olika fakulteter och institutioner. Överlag har anglicifieringen nått längst inom naturvetenskap, teknologi och medicin. Inom dessa vetenskaper har engelska sedan lång tid en självklar ställning som vetenskapligt språk. Juridik är det ämne som mest utmärker sig för sin låga andel engelska, både på grundutbildningsnivå och på forskarutbildningsnivå.

Vidare finns det en klar tendens till ökad användning av engelska ju högre upp i utbildningen man kommer. Inom många ämnen är en stor del av kurslitteraturen engelskspråkig redan på grundutbildningsnivå, men framför allt ökar andelen på engelska drastiskt efter den första grundkursen. På de flesta forskarutbildningarna dominerar engelskspråkig kurslitteratur, undervisning och seminarier är på engelska och studenterna skriver rapporter, artiklar och avhandlingar på engelska. Ett fåtal institutioner kräver sammanfattningar till avhandlingarna på svenska.

3.2.2 Engelskan inte oproblematiserad

De lärare och studenter som besvarat Falks enkät uttrycker ingen vilja till ökad användning av engelska på grundutbildningsnivå (a.a. s. 38). Lärare uppger tvärtom att de helst undervisar på svenska så långt det är möjligt, och studenterna att de helst läser kurslitteratur på svenska om de får välja. En allmän uppfattning är att man undervisar bättre på det språk man behärskar bäst. Man har märkt att undervisning på andra språk (i praktiken engelska) påverkar

kommunikationen mellan föreläsare/lärare och studenter; både lärare och studenter känner sig mer hämmade inför att diskutera på engelska och diskussionen når ofta inte samma vetenskapliga nivå. En del påpekar att det inte bara är kommunikationen som hämmas i detta sammanhang utan även inläringen genom att studenterna inte får utveckla tankar på sitt eget modersmål. Dessutom uppges att många lärare och studenter överskattar sina kunskaper i engelska och därmed kanske lite väl lättvindigt överger svenskan till förmån för engelskan.

Falk menar vidare att en konsekvens av engelska som "det enda" vetenskapliga språket är att man inte upplever något behov av att kunna bruka ytterligare språk, vilket medför en viss likriktning av den vetenskapliga debatten; "engelskspråkig" får bli liktydigt med "internationell".

Ännu en aspekt som har uppmärksammats av många institutioner som deltagit i rundfrågan är att studenterna har luckor när det gäller svensk terminologi. Dessutom påpekas att studenterna inte kan att uttrycka sig korrekt i skriftliga sammanhang. En tillfrågad lärare konstaterar att studenterna inte behärskar svenska termer och uttryck, och från annat håll framförs åsikten att det är sorgligt att studenterna inte längre har ett svenskt vetenskapligt språk att tillgå.

Falk menar att diskussionen kring dessa frågor borde fördjupas ute på universitet och högskolor; nu stannar man vid ett "så här är det" och "det är ju oroväckande på något vis". Det förefaller vara få som funderar över konkreta åtgärder för att inom grundutbildningen underlätta och förbereda studenterna på mötet med engelskan, eller för att vidmakthålla svenskan som vetenskapligt språk på forskarnivå.

Det huvudsakliga argumentet för den utbredda användningen av engelska är att den nationella och internationella rörligheten inom forskarvärlden måste förbättras och öka. I propositionen Den öppna högskolan (prop 2001/02:15) framhåller också regeringen följande i samband med en genomgång av åtgärder för att öka rekryteringen av utländska studenter till Sverige:

Svenska universitet och högskolor har i dag ett betydande antal kurser och program på engelska. Sverige ligger långt framme inom detta område vid en jämförelse med andra EU-länder. Under senare år har utbudet av engelska kurser och program ökat markant. I en enkätstudie utförd av utredningen framgår att efterfrågan av utbildning på engelska stadigt växer och att utbildningsalternativ på engelska med största

sannolikhet också kommer att öka framöver. Regeringen ser detta som en riktig och positiv utveckling.

3.2.3 Reglering av språkförhållanden i universitets- och högskoleutbildning

De grundläggande bestämmelserna för universitets- och högskoleverksamheten i Sverige finns i högskolelagen (1992:1434). Några direkta bestämmelser om språkförhållandena ges inte. Riksdagen har dock nyligen i 1 kap. 9 § infört målet att den grundläggande högskoleutbildningen bl.a. skall utveckla förmågan att "utbyta kunskaper även med personer utan specialkunskaper inom området" (bet. 2001/02:UbU4).

I högskoleförordningen (1993:100) behandlas sådant som högskolornas organisatoriska uppbyggnad, vilka typer av lärartjänster som får finnas samt behörighetsvillkor och anställningsförfaranden för dessa, behörighetsregler för studerande, regler för kurs- och studieplaner m.m. I bilaga 2 (Examensordning) ges bestämmelser för vilka examina som får avläggas och vilka krav som skall uppfyllas för respektive examen (utöver de ovan citerade allmänna målen i högskolelagen). Några språkbestämmelser finns inte här.

Därutöver bestämmer varje högskola på skilda nivåer och vis egna mål för utbildningen för olika examina, program och kurser.

Någon central reglering av språkval etc. för doktorsavhandlingar finns inte. Enligt högskoleförordningen (8 kap. 5 §) ligger huvudansvaret för forskarutbildningen på fakultetsnämnden vid respektive universitet och högskola. Vissa allmänna regler för doktorsavhandlingen anges (8 kap. 13 §), men språkfrågan berörs inte.

3.2.4 Lokala regler för avhandlingsspråk

En genomgång av reglerna om avhandlingsspråk vid de skilda lärosätena visar att dessa varierar. Det vanligaste förefaller vara att fakultetsnämnder eller motsvarande bestämmer på vilket språk en avhandling får skrivas, som en del av det övergripande ansvaret för forskarutbildningen inom skilda områden vid respektive universitet och högskola. I något fall tillämpas dock mer centrala bestämmelser. Uppsala universitet har exempelvis regler för utformning m.m. av doktorsavhandlingar som gäller för samtliga fakulteter. I

andra fall finner man regler på lägre nivå, som i de studieplaner som respektive institution utformar för forskarutbildningen inom sitt ämne.

En vanlig bestämmelse är att avhandlingar får skrivas på svenska, danska, norska, engelska, franska och tyska. Det är dock inte ovanligt att engelska utpekas som det föredragna språket: "Doktorsavhandlingen skall normalt skrivas på engelska. Skall annat språk användas, anges det i den individuella studieplanen." (Handbok för forskarutbildningen inom matematisk-naturvetenskapliga fakulteten, Lunds universitet, 2000) eller "Doktorsavhandling skall i regel skrivas på engelska. Det är dock möjligt att skriva avhandlingen på annat språk, men för detta krävs dekanus godkännande" (Studiehandbok för forskarutbildning. KTH, 1997). Ännu starkare formuleringar återfinns också: "Avhandlingen skall skrivas på engelska. Den kan i undantagsfall skrivas på svenska." (Studiehandbok för forskarstuderande. Chalmers, 1999). I vissa fall godtas endast engelska: "Avhandling skall författas på engelska språket." (Studieplan för forskarutbildning i ämnet etologi. SLU, 2001).

Det är heller inte ovanligt att det påpekas att de uppsatser som ingår i en sammanläggningsavhandling (en avhandling som består av en sammanställning av separata artiklar) i största möjliga utsträckning skall ha varit publicerade i internationella, engelskspråkiga tidskrifter, för att en tillräckligt hög kvalitet skall kunna garanteras, och att sammanläggningsavhandlingar rekommenderas av samma skäl. Detta innebär i praktiken att engelska anbefalls som avhandlingsspråk. Sammanläggningsavhandlingar är helt dominerande inom naturvetenskap, teknik och medicin.

3.2.5 Goda kunskaper i både svenska och engelska efterfrågas

Att det krävs goda kunskaper i engelska för att man skall kunna genomgå en högre utbildning inom många områden är uppenbart. Lika klart är det att god förmåga att läsa, skriva och tala engelska krävs för den yrkesverksamhet som många högutbildade ägnar sig åt efter examen.

Men goda kunskaper i svenska språket behövs också. Sveriges universitets- och högskoleförbund (SUHF) genomförde under 1998 en enkätundersökning där ca 5 500 doktorander, 5 500 personer som avlagt doktors- eller licentiatexamen och

700 arbetsgivare inom relevanta branscher fick svara på frågor om utbildningens innehåll, vilka krav yrkeslivet ställer m.m. (En genomlysning av svensk forskarutbildning, 1999). De tillfrågade personerna har utbildning inom alla universitetsområden.

En uppsättning av frågor rörde hur viktiga man ansåg olika områden vara. Sammanlagt 19 olika områden presenterades. Studenterna fick svara på om området i fråga prioriterades inom utbildningen och om det borde prioriteras. De utexaminerade svarade på om området hade prioriterats under deras utbildning och om de nu uppfattade det som viktigt i yrkeslivet. Arbetsgivarna fick kryssa för fem områden de ansåg vara viktiga då de anställde personer.

Två områden som man fick ta ställning till var muntlig och skriftlig färdighet i svenska respektive engelska. Tabell 3:1 sammanfattar resultatet för just dessa områden.

Tabell 3:1. Svar på frågor om områden som prioriterats under utbildningen, bör prioriteras resp. är viktiga för yrkesverksamhet

	Doktorander		Examine- rade		Arbets- givare
	Priorite- ras nu	Bör prio- riteras	Prioriterades utbildning	Viktigt i yrke	5 viktiga
Svenska	21	55	31	77	24
Engelska	51	82	64	80	22

Källa: En genomlysning av svensk forskarutbildning. 1999.

Som framgår tycker samtliga grupper att engelska är viktigt. Ungefär hälften av doktoranderna anser att engelskan prioriteras nu, och drygt 80 % att den bör prioriteras. Av de utexaminerade pekar 80 % på att engelskkunskaper är viktiga i arbetslivet. Även arbetsgivarna värdesätter engelskan; med 22 % markeringar placerar sig muntlig och skriftlig språkfärdighet i engelska på en delad åttondeplats bland de egenskaper arbetsgivarna anser vara viktiga (högst rankas "social kompetens och samarbetsförmåga"). Uppenbart är dock att också svenskan anses vara viktig. Arbetsgivarna sätter den t.o.m. högre än engelskan (24 % markeringar). Av de utexaminerade uppger 77 % svenskan vara viktig. För doktoranderna gäller att drygt hälften anser att svenskan bör prioriteras i utbildningen.

3.2.6 Utbildning i vetenskapligt skrivande

Strand (2000) redovisar en inventering av undervisning i vetenskapligt skrivande vid Stockholms universitet. Även om det naturligtvis kan finnas skillnader mellan olika lärosäten, är det svårt att tro att situationen i Stockholm är radikalt annorlunda än den som råder på annat håll. Därför kan den bild som ges förmodligen vara giltig även för andra lärosäten.

Av rapporten framgår att förhållandena fullt naturligt skiljer sig åt mellan olika institutioner och fakulteter. På vissa institutioner ges smärre kurser i vetenskapligt skrivande, men det vanligaste är att skrivträningen sker genom att studenterna producerar rapporter, PM, projektarbeten m.m. som en del av den ordinarie undervisningen. I många fall förekommer också rena uppsatskurser av skilda slag. Här ingår ibland undervisning i det vetenskapliga skrivandets formalia (referenser, litteraturlistor o.d.). Från många håll framförs också att studenterna har varierande förkunskaper och språkfärdigheter. Vissa har ett korrekt språk och kan skriva texter som också i andra avseenden uppfyller kraven på en vetenskaplig framställning. Andra har betydligt större problem att producera välfungerande texter, och i en del fall gäller problemen även helt elementära saker som stavning och meningsbyggnad.

Det övergripande intrycket är att det inte sker någon direkt, heltäckande och systematisk träning av förmågan att skriva vetenskaplig text, på vare sig svenska eller engelska. Samtidigt framstår det som om det i många fall finns behov av ytterligare insatser. Exempelvis har genomströmningen vid uppsatskurser traditionellt varit lägre än för många andra kurser, och trots att en hel del förbättringar uppnåtts genom olika åtgärder är detta problem inte löst.

3.2.7 Språkmoment i introduktionskurser och collegeterminer

I den offentliga utredningen *Mångfald i högskolan* (SOU 2000:47) föreslås att en introduktionskurs skall bli ett obligatoriskt moment i högskoleutbildningen. I en sådan kurs skulle enligt förslaget ingå en del om kommunikation. Som ett första steg föreslår man att ett tiotal universitet skall få anordna en obligatorisk 20-poängs högskoleintroduktionskurs som pilotprojekt. Liknande förslag har också tidigare framförts av utredningen om studentinflytande inom högskolan (Ds 1998:51) och högskoleutredningen (SOU 1992:1).

I Den öppna högskolan (prop. 2001/02:15) ställer sig regeringen avvisande till obligatoriska introduktionskurser. Man framhåller (s. 50): "En sådan utbildning skulle, som flertalet remissinstanser framhållit, förlänga studietiden med en termin och därmed medföra stora kostnader både för de studerande och för staten. Flertalet högskolenybörjare är inte i behov av en så lång introduktion." Där- emot är man positiv till frivilliga kurser: "Redan i dag anordnas kortare frivilliga introduktionskurser vid ett flertal lärosäten som syftar till att underlätta studenternas fortsatta högskolestudier. För de studenter, som känner sig osäkra på sin förmåga eller som upplever den akademiska miljön som så främmande att de tvekar att ta steget in i högskolan, kan en introduktionskurs vara av stor nytta." Regeringen pekar i sammanhanget också på vikten av goda kunskaper i svenska (s. 51): "Goda kunskaper i det svenska språket har stor betydelse för att högskolestudier skall kunna bedrivas framgångsrikt, men också för det framtida arbetslivet. Vid några lärosäten erbjuds i dag introduktionskurser i svenska för invandrars- studenter som har en utländsk gymnasieutbildning och som vill förbättra sina kunskaper i svenska. I likhet med mångfaldsutredar- en anser regeringen att valbara inslag av språkträning bör kunna ingå i de ovan nämnda introduktionskurserna eller i den s.k. collegeutbildningen. Även svenskfödda kan ha behov av att få under- visning i det svenska språket."

Utredningen om mångfald i högskolan föreslår också att en s.k. collegetermin bör provas. Denna skulle vända sig "både till personer som saknar behörighet och personer som är formellt behöriga men i praktiken saknar de reella kunskaper som krävs för att tillfredsställande kunna följa högskoleundervisningen" (s. 120).

Collegeterminer har provats vid några universitet och högskolor. Ett exempel på hur det kan fungera kan hämtas från Umeå. Där bedrivs sedan 1998 en collegeutbildning som ett samarbetsprojekt mellan Umeå universitet, Folkuniversitetet i Umeå och Kunskaps- lyftet i Umeå kommun. Utbildningen består av två terminer. Den ena terminen utgörs av gymnasiekurser och är avsedd för dem som behöver komplettera sin gymnasieutbildning för att få formell kompetens, eller vill fräscha upp gamla kunskaper för att få reell kompetens. En speciell variant inriktad mot matematik finns också. Den andra terminen ligger på högskolenivå. Inriktningen beskrivs på följande vis:

College-högskolenivå vänder sig till dig som t.ex. har formella men in- aktuella kunskaper, känner osäkerhet inför högskolestudier, inte rik-

tigt har bestämt sig [sic] för vilka universitetsstudier som du vill fortsätta med, eller väntar på att bli antagen till annan utbildning eller vill stärka dina förutsättningar att bedriva framgångsrika studier. Kursen omfattar bl a muntlig- och skriftlig framställning, data/IT och en idé-historisk översikt. (Vad är college? 2002)

Man söker antingen till gymnasiekursen eller till högskolekursen. Den som genomgått gymnasiekursen med godkänt resultat är garanterad plats på högskolekursen.

Riksdagens har beslutat att universitet och högskolor skall få möjlighet att i rekryteringsfrämjande syfte erbjuda en introducerande utbildning i samarbete med kommunal vuxenutbildning (prop. 2001/02:15, bet. 2001/02 UbU4).

3.2.8 Bedömningar och förslag

Våra förslag:

- Åtgärder skall vidtas för att främja parallell användning av engelska och svenska inom forskning och vetenskap.
- I utbildning vid svenska universitet och högskolor skall ett mål vara att studenterna tillägnar sig förmåga att i både nationella och internationella sammanhang muntligt och skriftligt och för olika målgrupper utbyta kunskap inom sitt specialområde.
- En genomgång skall göras av kraven för yrkesexamina vid högskolan. I relevanta fall skall införas krav på för yrket tillräckliga kunskaper i svenska i såväl tal som skrift.

Vår bedömning:

- Universitet och högskolor bör förstärka moment i utbildningen som förbättrar studenternas muntliga och skriftliga färdigheter i både svenska och engelska, samt i vissa fall höja förkunskapskraven i svenska.

Vi anser att frågan om svenskans och engelskans ställning inom högre utbildning och forskning är central. Det är uppenbart att det är nödvändigt med ett utbrett användande av engelska. Få verksamheter är så internationella som forskning. För att svenska forskare skall kunna göra sina rön kända utomlands, ta in vetenskaplig kunskap utifrån och kunna delta i internationell verksamhet krävs att de har goda kunskaper i engelska, som ju är den internationaliserade vetenskapens främsta språk. Det är dessutom önsk-

värt att svenska studenter, högskolelärare och forskare behärskar andra främmande språk än engelska.

Samtidigt står det klart att bruket av engelska inte är oproblematiskt. Det finns indikationer på att både studenter och lärare i olika sammanhang finner det svårt att använda engelska. Detta kan få konsekvenser för studenternas kunskapsinhämtande, undervisningens kvalitet m.m.

Även för svenskans ställning inom landet och dess utveckling som komplett språk skapar engelskans dominerande position inom delar av högskoleverksamheten problem. Om vissa områden förloras för svenskan helt och hållet – och som framgått finns det mycket som tyder på att så skett inom några fält – upphör svenskan att utvecklas inom denna sfär. Det blir då med tiden svårt att använda svenska i de fall där detta vore önskvärt. Möjligheterna att sprida kunskaperna ut i samhället, förutsättningar för insyn i forskningsverksamheten och till diskussion av utvecklingen, konsekvenserna av olika upptäcker m.m. försämras då drastiskt.

En sådan utveckling kan också vara till men för det svenska näringslivet. Mycket av den nya tekniska kompetensen genereras inom universitet och högskolor samt storföretag för vilka engelskan är arbetspråk. Om sådan kunskap inte kan uttryckas på svenska kan det försvåra möjligheterna att föra innovationerna vidare till små och medelstora företag, vilket kan hämma utvecklingen av dessa.

Vi anser därför att det är viktigt att stärka svenskans ställning inom universitets- och högskolevärlden. Detta får dock inte ske på bekostnad av engelskan. Både svenska och engelska behövs. En diskussion av förhållandet mellan svenska och engelska inom svenskt universitetsväsen måste därför handla om ett *både-och*, inte ett *antingen-eller*.

Vi anser vidare att det är viktigt att svenska studenter har god förmåga att i såväl tal som skrift behandla de ämnen de studerar. Detta efterfrågas av arbetsmarknaden och det är också en grundläggande förutsättning för att den enskilda studenten skall kunna genomföra sin utbildning på ett effektivt och framgångsrikt sätt. Enligt vår mening bör ett övergripande mål för den högre utbildningen därför vara att studenterna behärskar både svenska och engelska väl. Därutöver bör andra stora internationella språk som franska, tyska och spanska behärskas i större utsträckning än vad som är fallet i dag. Vi erinrar här om att EU har uppsatt som mål att medborgarna i medlemsstaterna skall behärska två främmande språk, utöver att ha goda kunskaper i modersmålet. I kapitlet om

språkpolitik (16) lämnar vi förslag på mål för en nationell språkpolitik, där detta språkmål inom EU ingår.

Kurser i vetenskaplig kommunikation bör införas

En förstärkning av moment som förbättrar den muntliga och skriftliga språkfärdigheten i svenska och engelska bör generellt övervägas i universitets- och högskoleutbildningen. Det är också önskvärt att kunskaperna i andra språk ökas. Speciellt vore det lämpligt att studenterna i större utsträckning kunde läsa vetenskaplig text på exempelvis franska eller tyska.

Universitet och högskolor bör därför utveckla kurser i vetenskaplig kommunikation som omfattar träning i att både tala, skriva och läsa. Sådana kurser bör integreras i de skilda utbildningsprogrammen. Det finns anledning att tro att detta kan löna sig även rent ekonomiskt genom att genomströmningen kan öka (inte bara på rena uppsatskurser). Dessutom bör studenternas attraktionskraft på arbetsmarknaden därigenom öka, vilket i sin tur bör vara ett konkurrensmedel för den enskilda högskolan.

I den frivilliga introduktionsterminen bör moment av språkutbildning ingå

Försök görs för närvarande med en frivillig introduktionstermin som allmänt förbereder och introducerar studenterna till de kommande studierna. Vi anser att det i en sådan kurs bör ingå moment av språkutbildning. Dagens studenter har en betydligt mer heterogen bakgrund än tidigare, och med tanke på de ambitioner som finns att minska den sociala snedrekryteringen till högre utbildning, förstärka den etniska och kulturella mångfalden etc., är det rimligt att anta att detta i än högre grad kommer att prägla kommande studentgenerationer. Kurser som underlättar mötet med det akademiska språket bör ha stort värde i detta sammanhang och dels kunna ge den enskilde bättre möjligheter att framgångsrikt genomföra sina studier, dels underlätta för högskolan genom att ett större mått av gemensamma utgångspunkter skapas.

Vi vill i detta sammanhang betona att skolan har det grundläggande ansvaret för att eleverna har de förkunskaper som behövs då de går över till högskolestudier. Ett införande av språkmoment

inom en introduktionstermin skall inte innebära att gymnasie-moment flyttas upp på högskolenivå, och det skall heller inte ses som uttryck för att förkunskapskraven kan sänkas. Den skall inte heller ses som en ersättning till den kommunala vuxenutbildningen.

Språkmoment bör ingå i collegeutbildning

Riksdagen (bet. 2001/02:UbU4) har beslutat att universitet och högskolor skall ges möjlighet att erbjuda s.k. collegeutbildning i samarbete med kommunal vuxenutbildning, i enlighet med förslagen i Den öppna högskolan (prop. 2001/02:15). Vi anser att språkmoment bör ingå i sådan utbildning.

Vi vill också framhålla att en collegeutbildning skall ha som målsättning att bredda rekryteringen genom att locka nya grupper till högskolan. I enlighet med vad vi tidigare framfört ligger ansvaret för att studenterna har tillräckliga förkunskapskrav primärt på skolan. I den mån elever behöver komplettera sin gymnasiekompetens i svenska inför högskolestudierna bör detta därför i huvudsak ske inom ramen för de ordinarie gymnasieskolformerna, exempelvis komvux.

Svenska C skall vara obligatorisk på naturvetenskapsprogrammet i gymnasieskolan

Svenska språknämnden föreslår att gymnasieskolans C-kurs i svenska skall vara obligatorisk för behörighet till teoretiska högskolestudier.

Vi anser att det är inkonsekvent att denna kurs numera är obligatorisk inom samhällsvetenskapsprogrammet, men inte inom naturvetenskapsprogrammet. Vi föreslår att kursen skall göras obligatorisk även för naturvetenskapsprogrammet. Detta skulle bl.a. ge de studenter som från detta program går över till högskolans utbildningar inom naturvetenskap, teknik och medicin – som framgått de fält där domänförlusterna är mest uttalade – en bättre grund för att tillägna sig de språkfärdigheter i svenska som både utbildning och arbetsliv kräver och också motverka domänförluster för svenskan.

Svenska C bör vara förkunskapskrav på flertalet teoretiska högskoleutbildningar

Vi gör bedömningen att Svenska C bör vara förkunskapskrav inom den särskilda behörigheten för flertalet teoretiska högskoleutbildningar.

Självfallet måste då goda möjligheter till komplettering av gymnasiekompetensen, exempelvis via komvux, finnas för de elever som inte läst denna kurs i sin ordinarie gymnasieutbildning.

Det kan i detta sammanhang påpekas att Högskoleverket nyligen har föreslagit att Svenska B och Engelska A skall ingå i kraven för grundläggande behörighet till högskolestudier. Vi anser att detta är ett steg i rätt riktning.

Målen i högskolelagen skall ändras

Som redovisats har det nyligen genomförts en revidering av högskolelagens 1 kap. 9 § som innebär att den grundläggande högskoleutbildningen skall utveckla förmågan att "utbyta kunskaper även med personer utan specialkunskaper inom området". Vi anser att detta är en riktig och välkommen förändring, bl.a. eftersom förmågan att utbyta kunskaper även med personer utan specialkunskaper inom området måste förutsätta förmåga att hantera ämnet på svenska.

Vi menar dock att den aktuella paragrafen kunde förändras ytterligare, för att ännu starkare betona att god språkfärdighet är ett viktigt mål för utbildningen. Vi föreslår därför att den aktuella paragrafen ändras så att det i beskrivningen av de allmänna målen i 1 kap. 9 § sätts upp som mål att högskoleutbildningen skall ge studenterna förmåga "att i både nationella och internationella sammanhang muntligt och skriftligt och för olika målgrupper utbyta kunskap inom sitt specialområde".

Genomgång av kraven för yrkesexamina skall göras

Svenska språknämnden föreslår att yrkesexamina skall säkra att den utexaminerade har för yrket tillräckliga kunskaper i svenska i såväl tal som skrift. Vi menar att sådana krav skall införas för de vetenskapligt anknutna professioner där det finns risk att studenterna

inte ges möjlighet att tillägna sig ett fullgott svenskt fackspråk under utbildningen.

Den redan föreslagna förändringen av högskolelagens allmänna mål borde kunna ge stöd också för en sådan förändring av de mål för utbildningen som respektive lärosäte formulerar. Dessutom skall det i högskoleförordningens bilaga 2, där kraven för olika examina anges, i relevanta fall införas ett krav på tillräckliga kunskaper i svenska i såväl tal som skrift. Vi föreslår därför att en genomgång görs av högskoleförordningens bilaga 2 (examensordningen) om i vilka fall krav på för yrket relevanta språkkunskaper skall införas som en del av examensfordringarna.

Pedagogiskt utvecklingsarbete bör främjas

En grundläggande ambition inom universitetsvärlden bör vara att svenska och engelska skall användas parallellt inom såväl grund- som forskarutbildningen. Detta måste självfallet lösas på skilda vis inom olika ämnen, med hänsyn till sådant som tillgången till läroböcker och andra texter på svenska respektive engelska, internationella samarbeten m.m. Vi gör därför bedömningen att pedagogiskt utvecklingsarbete som främjar parallell användning av svenska och engelska i högskoleutbildningen bör främjas. Detta bör vara en uppgift för universitetens och högskolornas kontinuerliga pedagogiska utvecklingsarbete.

Språkliga färdigheter bör vara en del av målen för forskarutbildningen

Universitet och högskolor bör enligt vår bedömning i målen för sina forskarutbildningar inkludera språkliga färdigheter, som då alltså skall gälla både svenska och engelska. Ett exempel på hur man skulle kunna utforma ett sådant mål kan hämtas från Sveriges lantbruksuniversitet. Där har man i ett måldokument formulerat följande som ett av flera mål för vad doktorsexamen skall garantera: "[att doktorn] kan i såväl nationella som internationella sammanhang muntligt och skriftligt presentera och diskutera forskningsresultat inför olika målgrupper". (Program för verksamhetsutveckling i ett kvalitetsperspektiv, 2000.) En förändring av målen i högskolelagens 1 kap. 9 § på det sätt som ovan diskuterats skulle vara

ett stöd för arbetet med att införa sådana mål i de lokala forskarutbildningsplanerna.

Hur dessa mål skulle uppnås och hur färdigheterna skall kunna dokumenteras bör de ansvariga för respektive forskarutbildning ta ställning till. Förmodligen krävs olika modeller för olika lärosäten och ämnen.

Sammanfattning och abstract på svenska skall ingå i doktorsavhandlingar på annat språk

Vi föreslår att det skall vara obligatoriskt att till avhandlingar på annat språk än svenska foga en sammanfattning på svenska. Dessutom bör abstract, dvs. det korta referat om ca 250 ord som står bl.a. på det s.k. spikbladet, återges i både svensk och engelsk version. Danska och norska bör behandlas på samma sätt som svenska.

En sammanfattning på svenska gör att svenskan kan hållas levande även inom de mest avancerade fälten av modern forskning. För den enskilde doktoranden ger det också möjlighet att öva sig i att beskriva sitt ämne på svenska, och det kan vara ett led i dokumentationen av att man uppnått delar av det ovan diskuterade målet för kommunikativa färdigheter. En svensk sammanfattning ökar också förutsättningarna för att sprida den nya kunskapen ut i det svenska samhället.

Också en svenskspråkig version av det korta referatet (abstract) till avhandlingen bör bidra till detta.

Ett sådant krav kan införas högskoleförordningens 8 kap. 13 § genom ett tillägg av följande lydelse: "En doktorsavhandling på annat språk än svenska skall innehålla dels ett kort referat på både svenska och engelska, dels en sammanfattning på svenska. En avhandling på svenska skall innehålla dels ett kort referat på både svenska och engelska, dels en sammanfattning på engelska, franska eller tyska. Danska och norska skall behandlas som svenska."

Publicering av populärvetenskapliga presentationer bör uppmuntras

Utöver krav på sammanfattning och abstract kan de olika lärosätena kräva exempelvis en populärvetenskaplig presentation av forskningen avsedd att publiceras i pressen e.d.

Så sker redan nu vid flera fakulteter vid Lunds universitet. I Föreskrifter för forskarutbildningen vid samhällsvetenskapliga fakulteten vid Lunds universitet (2000) anges exempelvis att alla "doktorsavhandlingar skall också kortfattat sammanfattas populärvetenskapligt på svenska." Vi menar att detta är ett gott exempel på hur en doktorand kan dokumentera sin förmåga beträffande en viktig del av det ovan diskuterade målet att "i såväl nationella som internationella sammanhang muntligt och skriftligt presentera och diskutera forskningsresultat inför olika målgrupper".

Vår bedömning är att liknande krav bör införas vid fler lärosäten.

Terminologiskt samarbete bör ske mellan universitet och högskolor och språkvården

Enligt vår bedömning är det viktigt med ett nära samarbete på det terminologiska området mellan universitet och högskolor och den terminologiskt inriktade språkvården. Den forskning som utförs vid universitet och högskolor ligger i framkanten av kunskapsutvecklingen. Därigenom kommer många nya begrepp och termer att skapas genom denna verksamhet. Det är då viktigt att det finns möjlighet att skapa en god och fungerande svensk terminologi. Detta kräver att det finns goda möjligheter för samarbete mellan terminologer och forskare.

Läromedel på svenska bör finnas inom alla delar av lärarutbildningen

Vi vill också framhålla vikten av att blivande lärare får goda möjligheter att tillägna sig svensk terminologi inom de ämnen som de senare skall undervisa i. Om de studenter som utbildar sig till lärare på skilda nivåer genom sina universitetsstudier inte får möjlighet att tillägna sig ett fullgott svenskt fackspråk inom sitt ämne, får de naturligtvis svårt att tala om sitt ämne på svenska för sina kommande elever. Detta kan dels leda till att svenskan får en svagare ställning inom skolan än vad som annars skulle vara fallet, dels skapa svårigheter för kommunikationen med eleverna, dels leda till att de termer som eleverna får lära sig i skolan inte är de korrekta.

Det måste därför säkras att lärarstuderande inom samtliga ämnen kan tillägna sig ett fullgott svenskt fackspråk. En förutsättning för detta är att de har tillgång till läromedel på svenska.

Forskning bör ske om konsekvenserna av högskoleundervisning på engelska

Slutligen vill vi fästa uppmärksamhet på att det är väl känt att det innebär en extra påfrestning att inte få använda sitt modersmål. Vilka konsekvenserna blir av det utbredda bruket av engelska inom vissa ämnen vet vi mycket lite om. Det bör därför studeras vilka effekterna blir för inläring, förståelse, undervisningssituationen m.m. när svenska studenter får sin utbildning på engelska, samt hur sådan undervisning kan bedrivas framgångsrikt. I kapitel 15 lämnar vi förslag inom området språkvårdsrelaterad forskning.

4 Politik och förvaltning

I detta kapitel redovisas en kartläggning av svenskans bruk och ställning inom politik och förvaltning.

De frågor som främst uppmärksammats beträffande svenskans ställning i politiska sammanhang är kopplade till bruket av svenska inom EU. Dessa frågor behandlas i kapitlets första del, som också utgör huvudparten av kapitlet. Svenskans ställning inom den mer inhemska politiken och förvaltningen behandlas i kapitlets andra del.

Följande punkter ingår i vårt förslag till handlingsprogram för svenska språket när det gäller svenskans ställning inom politik och förvaltning.

- Regeringen skall fastlägga officiella svenska riktlinjer för svenskans ställning och bruk inom EU, och även fortsättningsvis årligen bedöma och till riksdagen rapportera om kraven i riktlinjerna uppfylls samt om de nödvändiga resurserna finns inom EU.
- Hur Sverige kan stödja utbildning av tolkar *från* svenska skall undersökas.
- Undersökningar av dokumentanvändning och informationsströmmar med avseende på EU-texter skall genomföras.
- Utvecklingen av översättningshjälpmedel för de svenska översättarna skall följas noga.
- Svenska språket skall normalt användas inom den offentliga administrationen.

4.1 Svenskans ställning som EU-språk

För svenskans ställning som komplett och samhällsbärande språk är Sveriges EU-medlemskap en central fråga. Genom vårt lands inträde i EU kom vi att inlemmas i en större politisk och administr-

ativ struktur, där andra språk än svenska har en dominerande position. Det är uppenbart att det därigenom kan finnas risk för att svenskan tappar mark på den offentliga arenan, genom att svenska politiker, tjänstemän m.m. i större utsträckning än tidigare får utföra sitt arbete på andra språk än svenska. Det finns också risk för att tillgången till information och möjligheterna till insyn och påverkan försämras för dem som inte behärskar engelska och franska.

I regeringens direktiv till kommittén skrivs som första moment under rubriken Svenska språkets ställning: "Kommittén skall föreslå åtgärder som leder till att svenskans ställning som officiellt språk inom EU kan bevaras." Det anges därvid att behovet av "kvalificerade översättare och tolkar i det sammanhanget [skall] belysas särskilt". I den redovisning som ges av regeringens bedömning i budgetpropositionen för år 1999 framhålls att "utgångspunkterna för en svensk språkpolitik bör vara att svenska språket bevaras som ett samhällsbärande och komplett språk i Sverige och att det förblir ett officiellt språk i EU". I Berättelse om verksamheten i Europeiska unionen (skr. 2001/02:30) framhåller regeringen att dess "ambition är att förbättra situationen för svenskan ytterligare" (s. 318).

I detta avsnitt behandlar vi frågan om hur EU-medlemskapet påverkar svenskan från ett domänperspektiv: förlorar vårt språk användningsområden på grund av detta, och hur kan vi främja rätten att bruka svenska i EU-sammanhang? De problem som är förbundna med en eventuell försämring av den offentliga svenskan som beror på påverkan från EU-texternas mer komplicerade stil berörs däremot inte här. Sådana frågor behandlas i kapitel 9.

4.1.1 EU:s språkregim

Språkbestämmelser

Språkfrågan behandlas i EU:s mest grundläggande dokument. I artikel 217 i Fördraget om upprättande av Europeiska ekonomiska gemenskapen (Romfördraget) stadgas att reglerna i fråga om språk "för gemenskapens institutioner skall, med förbehåll för bestämmelserna i domstolens rättegångsregler, enhälligt fastställas av rådet". Rådets första åtgärd var också att reglera de språkliga förhållandena. I den första artikeln i förordning 1/1958 från den 15 april 1958 fastslogs att franska, italienska, nederländska och tyska skulle vara

officiella språk och arbetsspråk för gemenskapens institutioner. Vid de efterföljande utvidgningarna av gemenskapen har språklistan sedan konsekvent utökats: 1973 tillfördes danska och engelska¹, 1981 grekiska, 1986 portugisiska och spanska och 1995 finska och svenska.

I de därefter följande artiklarna i rådets förordning finns mer detaljerade bestämmelser. För det första fastställs att en person som vänder sig till någon av gemenskapens organ fritt kan välja att använda något av de elva språken, och då har rätt att få svar på det valda språket. (Denna rätt är numera inskriven också i artikel 21 i Amsterdamfördraget.) Tar en EU-institution kontakt med en medborgare i ett EU-land skall man använda det landets språk. Vidare fastslås att lagar och andra generella bestämmelser, liksom Europeiska gemenskapernas officiella tidning (EGT), där sådana dokument publiceras, skall ges ut på samtliga officiella språk. Slutligen sägs att de enskilda institutionerna i sina procedurregler har rätt att fastställa separata bestämmelser för språkanvändningen i speciella situationer, och att domstolen skall fastslå sina egna regler i detta avseende.

I Amsterdamfördraget (artikel 255) fastslås vidare: "Varje unionsmedborgare och varje fysisk eller juridisk person som är bosatt eller har sitt säte i en medlemsstat skall ha rätt till tillgång till Europaparlamentets, rådets och kommissionens handlingar enligt de principer och villkor som skall bestämmas i enlighet med punkterna 2 och 3." (Punkt 2 säger att rådet skall "fastställa allmänna principer och gränser för rätten till tillgång till handlingar" och punkt 3 att de olika institutionerna i sina arbetsordningar skall utarbeta särskilda bestämmelser på området.)

Inrättningar för tolkning och översättning

EU har skapat stora inrättningar för språkservice av skilda slag; tolknings- och översättningstjänsterna inom unionen är utan motstycke de största i världen.

---

¹ Vid Irlands inträde blev även iriska ett av EU:s officiella språk. Iriska används dock betydligt mindre än de andra språken; någon tolkservice förekommer inte och översättningen begränsas till i stort sett enbart förordningar.

Tolkning

Tolkningen sköts inom kommissionen, rådet och Ekonomiska och sociala kommittén och Regionkommittén av den gemensamma tjänsten för tolkning och konferenser (GTTK). GTTK svarar också för tolkning inom en rad andra EU-organ belägna både i Bryssel och på andra platser. Verksamheten har stora dimensioner. Under 2001 svarade GTTK för 146 249 tolkdagar under 11 767 möten som anordnades av bl.a. kommissionen och rådet (Allmän rapport om Europeiska unionens verksamhet, 2002). GTTK har drygt 500 anställda tolkar och dessutom finns det ett stort antal tolkar som arbetar på frilansbasis. För svenskans del gäller att 54 tolkar (21 fast anställda och 33 frilansare) tolkar till svenska, och 123 från svenska till andra språk, 53 fast anställda och 70 frilanstolkar (Europeiska kommissionen. Gemensamma tjänsten för tolkning och konferenser 2001). Tolkning från svenska finns huvudsakligen för tyska, nederländska, danska och finska, medan få tolkar finns tillgängliga för tolkning till de övriga EU-språken.

Parlamentet och domstolen har egna tolkningsavdelningar. Även här är verksamheten omfattande. För parlamentets del anges den årliga arbetsvolymen för tolkarna till drygt 61 000 dagar. Antalet anställda är här omkring 250, varav något över 20 tolkar till svenska. Utöver de anställda anlitas runt 1 000 frilansare.

Översättning

Översättningen hanteras av översättningstjänster knutna till respektive organ. Den största av dessa är kommissionens som enbart för översättningen till svenska har ca 100 personer anställda. Rådet håller sig med drygt 50 svensköversättare och motsvarande siffra är för parlamentet 35, för domstolen 20, för Ekonomiska och sociala kommittén och Regionkommittén 18 (dessa har gemensamt kansli) och för revisionsrätten 5 personer. Till detta kommer en tämligen stor mängd frilansöversättare. Även vad gäller antalet översatta dokument är siffrorna höga: totalt inom EU:s alla inrättningar översätts drygt 200 000 sidor text till svenska varje år.

I tabell 4:1 visas antalet översättare och tolkar för samtliga språk inom olika EU-institutioner.

Tabell 4:1. Antal anställda: översättare och tolkar

Institution	Översättning	Tolkning
Parlamentet	583	258
Rådet	641	GTTK*
Kommissionen	1 332	GTTK
Domstolen	265	40
Revisionsrätten	63	0
Ekonomiska och sociala kommittén	140	GTTK
Regionkommittén	58	GTTK
Totalt	3 082	798

* GTTK har ca 500 tolkar.

Källa: Allmänna budgeten, 2000.

Nyligen har kommissionens översättningstjänst också inrättat smärre översättningsfilialer i de flesta länder; vanligtvis är dessa placerade i respektive huvudstad. Vid Stockholmskontoret tjänstgör f.n. två personer. Dessa betjänar i första hand representationens tjänstemän i Stockholm, men i mån av tid arbetar de också för översättningstjänsten i framför allt Bryssel. Ett rotationssystem tillämpas, så att man stannar tre år i Stockholm; någon förlängning efter detta är normalt inte möjlig.

Översättningen sker huvudsakligen från franska och engelska. Tidigare var dessa båda språk relativt jämställda som källspråk. Statistik från 1997 visar exempelvis för kommissionens del att drygt 45 % av texterna översattes från engelska och något över 40 % från franska. Förhållandena tycks dock förändras relativt snabbt just nu så att engelskan kommit att få en allt mer dominerande roll som källspråk, och franskan i motsvarande mån en minskad andel. Siffror för år 2000 (för kommissionen) anger att strax under 700 000 sidor översatts från engelska medan värdet för franskan är 400 000. Övriga språk har bara marginella siffror. Tyska, som kom på tredje plats, svarar för 3,9 % av källtexterna medan värdet för de återstående språken varierar mellan 1,8 % (italienska) och 0,5 % (finska). I absoluta tal är det totala årliga antalet sidor översatta från svenska knappt 1 000. (Europeiska kommissionens översättningstjänst, 2001.)

Siffrorna är mer jämna för i hur stor utsträckning man översätter till de skilda språken. För kommissionens översättningstjänst uppges exempelvis följande siffror för år 2000. Tyska är det största

språket med strax över 160 000 översatta sidor år 2000. Franska hamnar på andra plats med ca 150 000 sidor och engelska på tredje (drygt 130 000 sidor). Övriga språk har relativt lika värden och ligger någonstans mellan 90 000 och 110 000 översatta sidor per år.

Översättningshjälpmedel

Översättarna har i sitt arbete möjlighet att utnyttja olika typer av datorstöd. I kapitel 17 Språkteknologiska initiativ behandlas de olika typerna av datorstöd, och där lämnas även vårt förslag på området.

Kostnader för EU:s språkservice

Utan tvekan ger tolknings- och översättningsverksamheten upphov till avsevärda utgifter för EU:s del. För närvarande är kostnaderna för all översättning och tolkning i hela EU strax under 6 miljarder kronor per år, vilket utgör ca 15 % av EU:s totala administrativa budget och 0,8 % av hela EU-budgeten (Europeiska kommissionens översättningstjänst, 2001.) Den relativa andelen av den administrativa budgeten har sjunkit; för ungefär ett decennium sedan angavs att 40 % av den administrativa budgeten upptogs av språkavdelningarna. En då och då framförd siffra är att kostnaden beräknad per invånare och år är strax under två euro.

Varför mångspråkighet?

EU:s språkregim skiljer sig från andra internationella organisationers, där ett eller några få språk utnyttjas. Vilka argument har då framförts för det tillämpade systemet?

För det första är EU inte som andra organisationer ett mellanstatligt samarbetsorgan utan en union med överstatliga inslag. EU utfärdar t.ex. förordningar som är rättsligt bindande i de olika medlemsstaterna. Av bl.a. rättssäkerhetsskäl är det nödvändigt att EU:s medborgare på sitt modersmål skall kunna ta del av den EU-lagstiftning de måste följa.

För det andra har medborgarna rätt till insyn i och påverkan på EU:s verksamhet, t.ex. utses Europaparlamentets ledamöter genom direktval i samtliga medlemsstater. För att sådant skall vara möjligt

måste dokument m.m. vara tillgängliga på språk som man behärskar. I Berättelse om verksamheten i Europeiska unionen (skr. 2001/02:30 s. 318) framhålls denna synpunkt: "Eftersom språkfrågan är en del i regeringens strävanden efter större öppenhet och demokratisk förankring av EU-arbetet är svenska språkets ställning inom EU mycket betydelsefull."

För det tredje måste politiska representanter på skilda nivåer på sedvanligt sätt kunna utses på grundval av det förtroende de åtnjuter, utan att diskvalificeras av sina språkkunskaper. Skall t.ex. Europaparlamentet kunna representera medborgarna kan inte bara speciellt språkkunniga vara valbara. Regeringen fastslår (skr. 2001/02:30 s. 318) att "folkvalda representanter i Europaparlamentet och ministerrådet måste ha möjlighet att använda svenska. Demokratiskt valda representanter får inte utestängas på grund av sina språkkunskaper."

För det fjärde strävar EU efter att vara en union för medborgarna. Skall den kunna vara det, och skall unionen kunna få folkligt stöd, måste den "tala samma språk" som invånarna i de skilda länderna. Det har sagts att det viktiga inte är att EU framstår som mångspråkigt utan att det framstår som enspråkigt gentemot varje individ – att var och en skall få använda sitt eget språk i kontakter med unionen. I Berättelse om verksamheten i Europeiska unionen sägs också att en viktig utgångspunkt för svenskans ställning som officiellt EU-språk är "att enskilda har god möjlighet till kommunikation med EU:s institutioner på det egna språket" (s. 318).

För det femte är mångspråkigheten ett utslag av ambitionerna att EU:s olika medlemsstater skall vara jämlika. Om något eller några språk generellt skulle ges försteg skulle det, inte minst symboliskt, vara ett tydligt brott mot den principen. Detta gäller naturligtvis främst för rådsmöten o.d.

Språkförhållanden inom några olika EU-organ

Som nämnts har EU:s enskilda institutioner i sina procedurregler rätt att fastställa separata språkbestämmelser för språkanvändningen i olika sammanhang. Hur brukar då de övergripande språkreglerna inom skilda inrättningar beskrivas? (Sammanställningen bygger på Melander 2000b och där given litteratur.)

Vid möten inom rådet använder respektive lands minister nästan uteslutande det egna språket. Arbetspråket i mer informella för-

handlingar och möten för ministrarna är däremot huvudsakligen franska eller engelska. Arbetet i rådet förbereds av Ständiga representanternas kommitté (Coreper), som består av cheferna för de olika ländernas delegationer i Bryssel. Deras veckovisa möten sker på engelska, franska och tyska. Till rådet finns också en tämligen stor mängd arbetsgrupper av skilda slag kopplade. I dessa skall i princip – men knappast reellt, se nedan avsnitt 4.1.3 – alla språk kunna användas på lika villkor.

Beträffande kommissionen gäller för kommissionärernas verksamhet i det s.k. kollegiet att tre språk används: engelska, franska och tyska, av vilka de två förstnämnda utan tvekan är de mest använda. De skilda generaldirektoratens arbetspråk kan i princip bestämmas fritt av respektive generaldirektör. Det vanliga är då att det blir franska, engelska eller tyska som brukas. Vid möten med externa representanter av skilda slag skall i princip tolkning alltid finnas tillgänglig.

Parlamentet har genomgående tagit ställning för rätten för alla dess medlemmar att använda det egna språket. Under plenarsessioner förväntas också alla ledamöterna använda sitt eget språk. I princip skall denna rätt finnas även under utskotts- och parti-gruppsmöten, liksom under de sammanträden som sker inom varierande undergrupper, tillfälliga kommittéer m.m.

För både Ekonomiska och sociala kommittén och Regionkommittén gäller att det i princip skall vara möjligt för ledamöterna att använda sina egna språk inom samtliga arbetsformer. Man har flitiga kontakter med olika utomstående representanter och även här är strävan att dessa skall kunna använda det egna språket i arbetet.

Som berörts har EG-domstolen enligt grundfördragen rätt att bestämma sina egna språkliga regler. De regler som fastställts innebär att vid en s.k. direkt talan kommer den person eller institution som initierar ärendet att bestämma vilket språk som skall bli detta ärendes rättegångsspråk. Man kan här fritt välja mellan samtliga elva "vanliga" officiella EU-språk, och dessutom iriska. Vid begäran om ett s.k. förhandsavgörande, dvs. en framställan från en domstol i något medlemsland om avgörande i en fråga som berör gemenskapsrätten, är det den nationella domstolens språk som blir rättegångsspråk. Domar meddelas på rättegångsspråket, men publiceras på alla officiella språk. Domstolens interna arbetspråk är franska.

4.1.2 Sveriges språkpolicy i EU

Mot slutet av 1996 presenterade Utrikesdepartementets EU-sekretariat ett cirkulär med riktlinjer för att främja svenska språkets ställning i EU-arbetet (Cirkulär 6, UD. Eu-sekr. 1996:6 rev.). I detta framhålls att regeringen fäster största vikt vid svenska språkets ställning inom EU och att syftet med Sveriges policy i frågan är att förmå EU:s institutioner att ta sitt fulla ansvar för tolkning och översättning. "Såväl enskilda som myndigheter måste ha möjlighet att använda svenska vid kontakter med EU:s institutioner." I cirkuläret anges också att bl.a. följande principer skall tillämpas till dess "EU:s institutioner förfogar över nödvändigt antal tolkar och översättare för att tillgodose de krav som berättigas av svenska språkets ställning som officiellt språk":

- Svenska folkvalda representanter i Europaparlamentet och svenska företrädare i andra EU-organ på hög nivå, såsom rådet, Ekonomiska och sociala kommittén och Regionkommittén måste ha möjlighet att kommunicera på svenska. Valet av dessa representanter får inte avgöras av deras språkkunskaper.
- Svenska språket skall inte behandlas sämre än jämförbara språk.
- För svensk del är de bästa alternativen antingen tolkning till och från samtliga officiella språk eller en begränsning till engelska och franska. I det senare fallet är det ett starkt svenskt intresse att engelskan hävdas i förhållande till franskan.
- EG-domstolens domar betraktas som delar av det gemensamma regelverket. Domar som offentliggjorts före Sveriges inträde i EU skall därför översättas till svenska utan onödigt dröjsmål. Det är nödvändigt att medborgarna får möjlighet att tillgodogöra sig EG-domstolens avgöranden – och på så sätt ta del av utvecklingen av praxis – på svenska.

Riktlinjer ges också för hur dessa principer skulle tillämpas i praktiken. Grundprincipen är att Sverige inte godtar "någon särställning för ett enskilt språk – vare sig positiv eller negativ". De inskränkningar vad gäller tolkning som etablerats i vissa sammanhang, exempelvis att man i Coreper endast använder engelska, franska och tyska (se ovan avsnitt 4.1.1), accepteras dock under förutsättning att det är en s.k. två- eller trespråksordning som tillämpas (dvs. att engelska och franska respektive engelska, franska och tyska brukas). De fem- och sexspråksordningar som kommit att utbildas inom vissa grupper ses däremot inte som förenliga med

EU:s grundläggande principer och skall därför motarbetas. På "lägre nivå", i arbetsgrupper o.d., är målet att svenskar skall ges tolkservice på samma nivå som representanter för "något av de med svenskan närmast jämförbara språken t.ex. danska, finska, grekiska och portugisiska". När inte likabehandling är möjlig skall tvåspråksordningar eftersträvas. För den skriftliga kommunikationen gäller som huvudprincip motsvarande ambitioner: att svenska skall användas utom i sammanhang där praxis etablerats att endast engelska eller franska utnyttjas.

4.1.3 Bruket av svenska inom EU:s institutioner

Tolkning

I april 1998 redovisade UD:s EU-sekretariat en utvärdering av den svenska språkpolitiken (UD. Eu-sekr. 1998). Det konstateras här att svenskan efter tre års medlemskap fortfarande behandlades något sämre än jämförbara språk.

Problemen har funnits framför allt beträffande tolkningen: "det tolkas mindre till svenska än till något annat likvärdigt mindre språk, möjligen med undantaget finska". Den svenska tolktjänsten var vid denna tidpunkt inte fullt utbyggd, vilket hade sin grund i bristande rekryteringsunderlag. Utbildningsinsatser ansågs därför vara nödvändiga. Vidare framhålls att budgetrestriktioner vid GTTK varit ett problem. Det framkommer också att tolkning inte erbjudits trots att svenska deltagare i arbetsgrupper begärt detta. Vad gäller rekommendationen att kräva övergång till två- eller trespråksordningar om svenskan inte behandlas likvärdigt med jämförbara språk konstateras att sådana uttalanden nästan aldrig fått effekt. Ytterligare ett problem som berörs är att de svenska mötesdeltagarna haft svårigheter att få sina inlägg på svenska korrekt tolkade till andra språk. Därför har många svenska deltagare tvekat att begära tolkning eftersom de befarat att deras inlägg skulle komma att förvanskas.

I antologin *Svenskan som EU-språk* redovisas en enkätundersökning om bruket av svenska och andra språk (Melander 2000a). Tre grupper har fått besvara enkäten: för det första svenska EU-parlamentariker, för det andra svenska representanter i Ekonomiska och sociala kommittén och Regionkommittén och för det tredje tjänstemän verksamma i skilda rådsarbetsgrupper.

Det huvudsakliga resultatet är att de politiska representanterna använder tämligen mycket svenska medan tjänstemännen väsentligen verkar på engelska och franska.

För de svenska ledamöterna i *parlamentet* gäller exempelvis att man i stort sett uteslutande brukar svenska i plenum. I utskotten har också svenskan en mycket stark position med 80 % av användningstiden (återstående 20 % av tiden begagnar man engelska). För partigruppsmötena gäller att svenskan utnyttjas ungefär 2/3 av tiden medan engelskan lägger beslag på den återstående tredjedelen. I informella situationer dominerar emellertid engelskan som då svarar för något mer än hälften av användningstiden. Här har också bruket av franska och tyska blivit lite vanligare, och italienska och spanska har även fått någon enstaka markering.

Det framgår även att det finns tillfällen då man inte har möjlighet att använda svenska, därför att tolkservice inte tillhandahålls. Likaså händer det att man föredrar att begagna andra språkversioner trots att det vore möjligt att lyssna till översättning till svenska. En del menar t.ex. att kvaliteten på tolkningen ibland brister, och att de därför lyssnar till andra språk, framför allt engelska. Viljan att använda svenska förefaller dock vara stor hos de parlamentariker som besvarat enkäten.

Också inom *Ekonomiska och sociala kommittén* och *Regionkommittén* verkar svenskan klara sig bra. Svenskan har en helt dominerande position vid plenarmötena, och svarar även för en hög andel inom olika sektionmöten o.d. För studiegrupper av varierande slag gäller dock att engelskan tagit tätpositionen, och detsamma är fallet för de informella situationerna.

I likhet med vad som är fallet för parlamentarikerna förefaller det emellertid då och då förekomma att kommittéledamöterna inte har möjlighet att använda sig av svenska eftersom tolkning inte finns tillgänglig. Men precis som för parlamentarikerna tycks likväl den grundläggande ambitionen vara att använda svenska; i stort sett alla menar exempelvis att det är viktigt att svenska används så mycket som möjligt i EU-arbetet.

Däremot har svenskan en tämligen undanskymd roll i tjänstemännens EU-anknutna verksamhet. Engelska dominerar, men även franska begagnas. Tolkning uppges sällan förekomma.

Tolkningen till svenska är också generellt sett lägre än för jämförbara språk. Siffror för andra halvåret 2000 visar att tolkning till svenska tillhandahölls vid 12,4 % av mötena (beräknat på samtliga institutioner och möten) och tolkning från svenska vid 16,6 % av

mötena (Europeiska kommissionen. Gemensamma tjänsten för tolkning och konferenser, 2001). För ministerrådets del var värdena 26,2 % till svenska och 31,4 % från svenska. Som jämförelse kan nämnas att täckningen för portugisiska under samma period var 23,4 % för tolkning till språket, och 42,2 % för tolkning från språket (för samtliga institutioner och möten).

Tidigare har brist på tolkar ansetts vara förklaringen till det låga värdet för svenskans del. Från GTTK:s sida har man dock till kommittén framfört att man nu har de nödvändiga resurserna för att erbjuda mer tolkning. Enligt GTTK beror den dåliga täckningen för svenska på att man inte får beställningar på tolkning i tillräckligt stor utsträckning. Om detta sedan beror på att svenska representanter inte efterfrågar tolkning, eller om de beställningar som görs av skilda skäl inte kommer fram till GTTK tar man inte ställning till. Att det förefaller finnas möjlighet till mer tolkning för svenskans del visas dock av att värdena för första kvartalet 2001 (då ju Sverige hade ordförandeskapet i EU och svenskanvändningen därför var intensivare än vanligt) låg på 19,7 % för tolkning till svenska och 23,9 % för tolkning från svenska (alla institutioner och möten). Motsvarande värden för ministerrådet var 42,4 % respektive 46,7 %.

Översättning

Bruket av svenska texter respektive texter på annat språk finns det relativt lite statistik kring. Frågan uppmärksammas dock i den ovan berörda enkätundersökningen av användningen av svenska och andra språk hos svenska EU-parlamentariker, representanter i Ekonomiska och sociala kommittén och Regionkommittén samt tjänstemän vid Regeringskansliet (Melander 2000a).

För parlamentarikernas del gäller för *skrivandet* att svenskan är det dominerande språket: drygt 2/3 av skrivtiden ägnas åt svenska. Engelska utgör det enda egentliga alternativet, och lägger beslag på nästan hela den återstående tredjedelen. Även när det gäller läsning har svenskan en stark ställning. Ungefär 2/3 av lästiden ägnas åt svenska texter, engelska kommer på andra plats med något mer än en fjärdedel och det återstående tiondedelen delas ganska lika mellan franska och tyska.

Det framgår dock även att det finns tillfällen då man inte har möjlighet att använda svenska, t.ex. därför att översättningar inte

finns tillgängliga. Likaså händer det att man föredrar att begagna andra språkversioner trots att det vore möjligt att utnyttja en text på svenska. En del menar t.ex. att kvaliteten på översättningen ibland brister, och att de därför måste använda andra versioner. Då tar man främst till de engelska.

Ser man till de båda kommittéerna gäller för skrivandet att det är svenskan som har den ledande positionen, med drygt 4/5 av skrivtiden. Engelska är det enda andra språk som får några nämnvärda siffror, men ligger med 15 % av skrivtiden långt efter. Också vad gäller läsning har svenskan en stark ställning. Svenska används 3/4 av lästiden, och engelska något över 1/5 av tiden.

I likhet med vad som är fallet för parlamentarikerna förefaller det då och då förekomma att kommittéledamöterna inte har möjlighet att använda sig av svenska eftersom översättningar inte hinner bli klara i tid. Likaså händer det att man väljer att använda sig av andra språk trots att det vore möjligt att exempelvis läsa en svensk text. Vissa menar t.ex. att kvaliteten på översättningen ibland är mindre god och använder sig därför av andra språkversioner, framför allt engelska.

För tjänstemännens del gäller som berörts att engelska och franska intar framskjutna positioner. Detta gäller också skrivna texter. En anledning som uppges till att man inte använder svenska är att dokument av skilda slag inte föreligger på annat än engelska och franska, eller att tolkning inte finns att tillgå. En annat skäl som framförs är att engelska och franska skulle utgöra "originalspråk" (trots att alla versioner av ett dokument principiellt skall vara likvärdiga), och att mer subtila tolkningar därför måste baseras på utgåvor på dessa språk. Ett tredje argument är att kvaliteten på översättningarna skulle vara för låg.

Viljan att utnyttja svenska verkar dock vara tämligen hög bland de aktuella tjänstemännen. På en fråga om på vilket språk man helst skulle vilja läsa texter svarar de flesta svenska. Som skäl till att man vill använda svenska framförs bl.a. att det går lättare och snabbare att läsa på svenska, att det är lättare att skumläsa och skaffa sig snabb överblick, att förståelsedjupet är bättre och att känslan för nyanser är bättre.

4.1.4 Tidigare utredningar, förslag etc.

Svenska språknämndens förslag till handlingsprogram

I Svenska språknämndens förslag till handlingsprogram för att främja svenska språket behandlas frågan om hur svenskan påverkas av EU-medlemskapet. Språknämnden betonar starkt att svenskan måste förbli ett officiellt språk i EU; detta bl.a. som ett led i den övergripande målsättningen att behålla svenskan som samhällsbärande och komplett språk i Sverige. Att svenskan skall vara ett officiellt språk preciseras till att betyda "att alla EU-dokument som har rättslig verkan i Sverige skall finnas tillgängliga på svenska, att tolkning till och från svenska ska kunna ske vid möten i alla församlingar där icke-tjänstemän deltar". Vidare hävdar man att principen "att svenskan också ska kunna utnyttjas som arbetspråk i flertalet EU-sammanhang ska upprätthållas också om eller när EU utvidgas med flera medlemsstater".

För att säkerställa svenskans ställning i EU-sammanhang krävs det enligt Språknämnden fortsatt kraftig satsning på tolkar och översättare. Vad gäller tolkningen pekar man på att det är "själva möjligheten att få tala på svenska i debatter och diskussioner som måste säkras" eftersom det är "orealistiskt att tro att varenda en av de många svenska tjänstemännen skulle kunna driva avancerade förhandlingar på ett annat språk än det egna".

Svenskan i EU

En offentlig utredning har varit direkt inriktad mot språkfrågor i EU-sammanhang. Denna presenterade 1998 sitt betänkande *Svenskan i EU* (SOU 1998:114).

Huvudfrågan för utredningen var vilka åtgärder som behövs i den svenska förvaltningen för att garantera kvaliteten på de svenska EU-texterna. Också frågan om svenskans ställning som arbetspråk inom EU berörs. Bedömningen är att de ovan relaterade riktlinjerna från UD:s EU-sekretariat "väl svarar mot dagens situation" men att dessa måste ses över inför en utvidgning. Det hävdas att möjligheten "att få tolkning från modersmålet borde utvidgas på bekostnad av tolkning till modersmålet". Beträffande översättning av arbetsdokument framförs att kraven bör skärpas: "slutar vi översätta EU-dokument till svenska så får det svåra följderna för svenskt språk och svensk samhällsdebatt" eftersom "[e]n stor majoritet av

svenska folket utestängs från möjligheten att ta del av viktiga samhällsdokument”. Mot den bakgrunden menar utredaren att det är mycket viktigt att noga analysera konsekvenserna av planerade rationaliseringar av EU:s översättnings- och tolkningsverksamhet: ”Det är därför oroande när vi får signaler om att utvidgningen skulle kunna klaras utan ökade kostnader också när det gäller tolkning och översättning hos EU-institutionerna.”

4.1.5 Inför utvidgningen av EU

Vid tidigare utvidgningar har som framgått inga förändringar skett av det regelverk som gällt från början: alla de nya språken har förts till listan över officiella språk och arbetspråk. Det tycks inte som om det i något fall förekom nämnvärd diskussion om att så inte skulle bli fallet vid de skilda utvidgningarna.

Inte heller inför den nu förestående utvidgningen finns det några signaler om att en revidering av systemet skulle förberedas. Det första språkliga steget vid en ansökan om EU-medlemskap är att den nu gällande EU-rätten översätts till ansökarlandets språk. Att så sker ansvarar respektive land för, och arbete med detta pågår i kandidatländerna. Något avsteg från principen om att översättningen skall genomföras har inte gjorts, och inte heller har kraven vad gäller omfattningen på översättningen sänkts.

När ett land väl blivit medlem i EU övergår ansvaret för översättning (och tolkning) till EU:s språkinrättningar. Enligt den information kommittén fått bl.a. i samband med sitt studiebesök i Bryssel förbereder sig dessa genomgående inför den kommande utvidgningen med utgångspunkt i att det nuvarande systemet skall gälla framgent, trots att antalet språk relativt snart kan komma att vara uppe i 23.

Vid öppningskonferensen av Europeiska året för språk (Språklig mångfald i Europa – en utmaning, Lund 18–20 februari 2001) framträdde företrädare för både översättning och tolkning inom EU. I bägge fallen betonades att man förutser en utvidgning av det nuvarande systemet utan inskränkningar. Inrättningarna har klarat av tidigare utvidgningar och kommer att kunna hantera även dem som kommer i framtiden, hävdades det. Det framfördes också att kostnaderna även efter en utvidgning skulle vara överkomliga. (Cunningham 2000 och Benedetti 2000.)

Vissa svårigheter verkar dock förutses. Störst förefaller bekymren vara beträffande tolkningen. Antalet språkpar mellan vilka man måste tolka stiger snabbt då antalet språk ökar. Då grunden till dagens EU lades var språken 4. Detta resulterade i 12 språkpar att tolka mellan. Nuvarande antal språk är 11, vilket ger 110 tolkriktningar. Ett framtida EU med exempelvis 23 språk skapar 506 olika riktningar. Antalet tolkar blir dock inte lika stort eftersom en tolk normalt kan hantera flera språk. Trots detta blir det dock tämligen många människor som blir inblandade: gör man i räkneexemplet ovan antagandet att tolkarna behärskar 4 språk vardera (vilket är en ganska hög siffra) blir resultatet att det för 4 språk krävs 4 tolkar, för 11 språk 33 tolkar och för 23 språk 138 tolkar för att fullständig och direkt tolkning i alla riktningar skall ske.

Ett ganska konkret problem är att det helt enkelt kommer att bli svårt att få plats för alla de tolkar som krävs vid en fullständig tolkning i alla riktningar. Redan idag saknas inte sällan tolkburar för alla språk. Många förefaller därför mena att fullständig tolkservice i framtiden kommer att kunna ges främst vid möten på högsta nivå. I vardagslag kommer man att få använda sig av olika inskränkningar. En modell för sådana inskränkningar kan vara antingen relätolking (tolkning via ett tredje språk) eller returtolkning (tolken tolkar både till och från sitt modersmål). En annan möjlighet är s.k. asymmetrisk tolkning där man tolkar från flera språk än man tolkar till.

Vad gäller översättning är en vanlig bedömning att svårigheterna är mindre. De rena utrymmesproblemen finns förstås inte. Det finns också större möjlighet att gradvis lära upp översättare än vad som är fallet för tolkar som måste fungera fullt ut från första stund. Kvaliteten på översättningarna garanteras också mer av organisationen än av den enskilde översättaren eftersom översättningar kan granskas och revideras. Men trots detta förutser man svårigheter att få tag på alla de översättare som behövs för de tillkommande språken, och man planerar därför att göra ett avsteg från de översättningsprinciper som hittills tillämpats. Nu översätter en översättare enbart till det egna modersmålet (oftast från flera språk). I framtiden kan översättare för vissa språks del komma att översätta både till och från det egna modersmålet.

4.1.6 Utbildning av tolkar och översättare

Den centrala inrättningen för tolk- och översättarutbildning i Sverige är Tolk- och översättarinstitutet (TÖI). Detta bildades 1986 för att ansvaret för landets tolk- och översättarutbildningar skulle samlas på ett ställe. Institutet var till en början främst inriktat på invandringens behov av tolkservice. Sedan dess har verksamheten utökats. Inte minst har Sveriges medlemskap i EU inneburit ett ökat ansvar för utbildning av konferenstolkar och översättare för tjänst inom EU:s institutioner.

TÖI:s uppgifter regleras i förordningen om Tolk- och översättarinstitutet (1998:1005). Den främsta uppgiften är att anordna tolk- och översättarutbildning. TÖI fördelar också statsbidrag till kontakttolkutbildning vid folkhögskolor och studieförbund, liksom till folkhögskolor för utbildning av teckenspråkstolkar (se kapitel 14). Inom TÖI bedrivs också forskning och utvecklingsarbete kring översättning och tolkning.

Översättningsutbildningar med olika inriktning ges även på annat håll: vid universiteten i Göteborg, Lund, Uppsala och Örebro samt vid Södertörns högskola.

Inom EU gavs tidigare tolkutbildning, men 1997 lades denna ned, och ansvaret för tolkutbildningen överfördes till de olika medlemsländerna. Konferenstolkutbildningen vid TÖI sker dock i nära samarbete med EU-institutionernas tolktjänster.

4.1.7 Bedömningar och förslag

Våra förslag:

- Regeringen skall fastlägga officiella svenska riktlinjer för svenskans ställning och bruk inom EU, och även fortsättningsvis årligen bedöma och till riksdagen rapportera om kraven i riktlinjerna uppfylls samt om de nödvändiga resurserna finns inom EU.
- Hur Sverige kan stödja utbildning av tolkar från svenska skall undersökas.
- Undersökningar av dokumentanvändning och informationsströmmar med avseende på EU-texter skall genomföras.
- Utvecklingen av översättningshjälpmedel för de svenska översättarna skall följas noga.

Riktlinjer skall utformas och resurssituationen övervakas och redovisas

Som framgått förefaller man från EU:s sida arbeta med utgångspunkt i att någon förändring av det nuvarande systemet inte skall ske i framtiden, även om antalet språk så småningom kan komma att uppgå till närmare 25. Mångspråkigheten är en av EU:s grundstenar. Vi delar denna uppfattning.

Att någon förändring av de grundläggande språkbestämmelserna inte är att vänta innebär dock inte att det inte kan ske en omställning av de faktiska förhållandena. Trots försäkringarna om att utvidgningen kan hanteras, och att kostnaderna för detta inte blir orimliga, förefaller det troligt att de mindre språken kommer att sättas under ökad press.

Från svensk sida är det därför viktigt att klargöra vad man önskar uppnå beträffande svenskan. Detta gäller då både svenskan som officiellt språk och som arbetsspråk, speciellt med tanke på att det ingenstans i EU:s språkbestämmelser uttryckligen klargörs vad dessa båda begrepp står för. Vidare förefaller det viktigt att utveckla en hållning gentemot de stora språkens ställning i samarbetet.

Vi föreslår därför att riktlinjer skall fastläggas där Sveriges officiella hållning beträffande svenskans ställning och bruk inom EU preciseras. Vissa av de punkter som nedan anges gäller redan enligt den policy som utformats av Utrikesdepartementet (se ovan) medan andra än nya eller innebär revideringar.

För svenskan som *officiellt* EU-språk skall riktlinjerna vara:

- Alla EU-dokument som har rättslig verkan i Sverige skall finnas tillgängliga på svenska.
- Material som tillhandahålls via EU:s webbplatser skall som regel finnas i svensk version.
- Tolkning till och från svenska skall kunna ske vid möten i alla församlingar där folkvalda eller på annat vis politiskt nominerade deltar.
- Svensktalande skall ha rätt att vid kontakter med EU:s olika institutioner få använda svenska och att därvid få svar på samma språk.
- EU:s inrättningar skall vara skyldiga att använda svenska då de vänder sig till svensktalande.

För svenskan som *arbetspråk* inom EU skall riktlinjerna vara:

- Svenska språket skall vara ett av EU:s olika arbetspråk och behandlas som jämförbara språk.
- Tolkning skall ske både till och från svenska. Om inskränkningar av tolkningen måste ske är rätten att tala svenska viktigare att upprätthålla än rätten att få lyssna till svenska.
- Om inte möjlighet kan ges för alla att tala det egna språket skall s.k. två- eller trespråksordningar tillämpas (dvs. att engelska och franska respektive engelska, franska och tyska används).
- I skriftlig kommunikation skall normalt svenska användas. I de fall där sedan länge en praxis finns att endast engelska eller franska utnyttjas kan denna behöva accepteras. Utvecklandet av sådana inskränkningar bör dock motverkas.

I Svenska språknämndens förslag till handlingsprogram görs som berörts preciseringen att svenskans ställning som *officiellt språk* bör tolkas som "att alla EU-dokument som har rättslig verkan i Sverige skall finnas tillgängliga på svenska, att tolkning till och från svenska skall kunna ske vid möten i alla församlingar där icke-tjänstemän deltar".

Vi anser att detta är en rimlig precisering, men till listan skall fogas rätten att vid kontakter med EU:s olika institutioner få använda svenska och att få svar på samma språk, samt att EU:s inrättningar är skyldiga att använda svenska då de vänder sig till svensk-talande. Dessa rättigheter garanteras visserligen redan i rådets grundläggande språkförordning 1/1958, men de bör ändå betonas och upprätthållas. Dessutom skall – inte minst mot bakgrund av Sveriges ambitioner att verka för ett öppnare EU – dokument o.d. i så stor utsträckning som möjligt hållas tillgängliga via EU:s webbplatser och då finnas i svenskspråkig version.

För svenskan som *arbetspråk* är det enligt vår mening viktigt att svenska tjänstemän använder svenska i största möjliga utsträckning. Från språkpolitisk utgångspunkt är detta en viktig fråga, inte minst för att svenskan skall förbli ett komplett och samhällsbärande språk. Om svenska tjänstemän använder engelska och franska finns det risk för att Sveriges position i sakpolitiska frågor försvagas.

Det förefaller dock också viktigt att fastslå en realistisk ambitionsnivå – att engelska och franska kommer att vara de språk som i stor utsträckning bildar grunden för EU:s arbete kommer knappast att kunna förändras. I utredningen Svenskan i EU (SOU 1998:114)

görs som redovisats ovan bedömningen att de regler som fastslås i UD:s cirkulär från 1996 "väl svarar mot dagens situation" men att dessa måste ses över inför en utvidgning. Vi menar att denna värdering förefaller rimlig också i dag, och att dessa regler därmed kan tas till utgångspunkt för utformandet av en policy för svenskans bruk som arbetspråk inom EU.

Vi anser också att den prioritering som föreslås i Svenskan i EU vad gäller *tolkning* (att tolkning från svenska är viktigare att upprätthålla än tolkning till svenska) är rimlig. Som framgått framför även Svenska språknämnden denna idé. Vi instämmer även när det gäller *översättning* i den bedömning som görs i Svenskan i EU av att hävdande av kravet på översättning snarare bör skärpas än minskas. Rätten till insyn och möjligheten till påverkan för unionens invånare måste få väga tungt i bedömningen, och om inte en omfattande översättning sker kommer möjligheterna till insyn att minska väsentligt. Det är också lättare att upprätthålla en stor översättningsverksamhet än en fullständig tolkservice i samtliga situationer. Översättningsverksamheten kräver självfallet att tillräckliga resurser finns, och det är därför viktigt att EU avsätter de nödvändiga medlen för översättning, även efter en utökning av antalet medlemsstater.

Som berörts förefaller inte någon formell förändring av EU:s språkregler stå för dörren. Därför bör Sveriges ansträngningar inriktats mot att bevaka och säkerställa att de regler som finns verkligen efterlevs. I regeringens skrivelse till riksdagen om EU-arbetet det gångna året redovisas sådant material, och det är viktigt att så sker även i fortsättningen.

För att språkssystemet skall kunna upprätthållas krävs naturligtvis att resurserna för språkservice inom EU är tillräckliga, och om så inte är fallet skall man verka för att EU:s språkavdelningar får de medel som behövs.

Hur Sverige kan stödja utbildning av tolkar från svenska skall undersökas

Den utbildning av tolkar som sker vid TÖI, och den utbildning av översättare som sker vid både TÖI och olika universitet och högskolor, är naturligtvis av stor vikt för att EU:s inrättningar skall kunna rekrytera kvalificerad personal. Det är därför viktigt att så-

dan utbildning ges även fortsättningsvis, och att staten avsätter de resurser som är nödvändiga för detta.

Tolkutbildningen i Sverige gäller tolkning från andra språk till svenska, medan utbildningen av tolkar från svenska sköts i andra länder. Ser man rätten att få tala svenska som den centralaste är den angelägnaste uppgiften att säkerställa god tolkning från svenska. Som berörts finns det uppgifter som tyder på att svenskar ibland avstår från att använda svenska för att tolkningen inte är tillräckligt god för att budskapet skall gå fram på ett övertygande vis. Som redovisats ovan finns tolkning från svenska huvudsakligen för tyska, nederländska, danska och finska, medan få tolkar finns tillgängliga för tolkning till de övriga EU-språken. Med tanke på att engelska och franska i realiteten är de viktigaste arbetspråken inom unionen framstår det som viktigt att säkerställa att det för svenskans del kan ske en god tolkning till dessa språk.

Det bör därför övervägas hur Sverige kan stödja utbildningen av tolkar från svenska. En nära samverkan finns redan mellan TÖI och EU-institutionernas tolkavdelningar. Vi föreslår att TÖI undersöker hur man i samarbete med dem kan stödja utbildning av tolkar från svenska.

Undersökningar av dokumentanvändning och informationsströmmar med avseende på EU-texter skall genomföras

Det är naturligtvis nödvändigt att tillgängliga resurser utnyttjas effektivt, om svenskans ställning i EU skall kunna hävdas. Det är därför viktigt att överväga vilka rationaliseringar som kan vara tänkbara.

En möjlig rationalisering är större selektivitet när det gäller vilka dokument som översätts. Redan nu översätts inte alla dokument till samtliga språk, utan man försöker begränsa översättningen till de dokument som det verkligen finns behov av att översätta. En mer systematisk tillämpning av ett sådant system kunde övervägas utifrån ett studium av dokumentanvändning och informationsströmmar, så att de texter som behöver bli översatta faktiskt också blir det, medan texter med mindre användning lämnas åt sidan. Det vore därför önskvärt att man inom EU:s ram genomförde sådana undersökningar.

Även från svensk sida kunde man studera EU-dokuments bruk i Sverige med tanke på medborgarnas rätt till insyn och påverkan. En

sådan undersökning kunde också bidra till att kasta ljus över frågan om EU-medlemskapet ger upphov till domänförluster inom området politik och administration. Vi föreslår att Statskontoret i samverkan med språkvården genomför en sådan studie.

Vi vill här också påpeka att texter som är korta och klara självfallet är lättare att översätta än sådana som är långa och svårbegripliga, vilket bidrar till att göra det lättare att hävda de mindre språkens ställning inom EU. Också från utgångspunkten att svenskans bruk skall främjas är det därför viktigt att arbeta för att förändra de framför allt engelska och franska dokument som utgör källtexter vid översättning. (Se vidare kapitel 9, där insatser för bättre EU-texter diskuteras.)

Utvecklingen av översättningshjälpmedel skall följas noga

Vi vill också framhålla att tillgång till goda översättningshjälpmedel i form av stora och högkvalitativa översättningsminnen, tillförlitliga och omfattande termdatabaser (se kapitel 17), elektroniska lexikon m.m. underlättar och effektiviserar översättningsarbetet. Vi föreslår att tillgången till sådana hjälpmedel för svenskans del därför skall bevakas kontinuerligt.

Även direkt maskinöversättning är viktig att uppmärksamma i detta sammanhang. Utvecklandet av maskinöversättning för svenska bör kunna stärka svenskans bruk inom EU. Personer som inte behärskar svenska kan genom en maskinöversättning bilda sig en uppfattning om innehållet i svenska texter. Svenskar kan i sin tur skriva utkast på svenska och därefter maskinöversätta dem, när de skall producera en text på annat språk.

Vårt förslag om maskinöversättning lämnas i kapitel 17.

4.2 Inhemsk politik och förvaltning

I detta avsnitt behandlas svenskans ställning inom det inhemska svenska politiska och administrativa systemet. Kan man här se tendenser till att svenskan tappar mark till andra språk, främst engelskan? Vi gör först ett litet nedslag i riks- och kommunalpolitiken och tar därefter upp vissa förhållanden med anknytning till förvaltning och administration.

4.2.1 Svenska och engelska inom riks- och kommunalpolitik

Det finns få undersökningar inriktade mot bruket av svenska och andra språk inom den mer inhemska politiken.

I den undersökning som gjorts på uppdrag av Nordiska ministerrådet redovisas dock svaren på en mindre rundfråga till politiker på riks- och kommunalnivå (Falk 2001 s. 67–69). Frågorna gällde språkanvändning, t.ex. vilka språk man behöver kunna för arbetets skull, hur ofta och i vilka sammanhang engelska används i arbetet och huruvida konflikter har uppstått på grund av språkliga motsättningar eller problem. Frågorna sändes ut till ett antal politiker på olika nivåer och skilda områden (regerings- och riksdagsledamöter och kommunalpolitiker).

Materialet är litet och osystematiskt tillkommet, och det är svårt att veta hur generaliserbara svaren är. Den bild som framkommer är dock att politikerna på riksdags- och regeringsnivå använder engelska relativt ofta i arbetet. I de flesta sammanhang är det dock inte *nödvändigt* att använda engelska eftersom det finns tolkservice, möjligheter till hjälp med underlag och översättningar inför möten där engelska krävs m.m. De tillfrågade kommunalpolitikerna ställs däremot sällan inför kravet att använda något annat språk än sitt modersmål. De få tillfällen detta är nödvändigt handlar det om engelska.

Falk menar sammanfattningsvis att det på den nationella nivån inte finns något som "tyder på att svenskan som politiskt språk är på väg att utarmas eller försvagas" (s. 74).

4.2.2 Förvaltning

Några undersökningar av hur svenskan och andra språk används i svenska förvaltningssammanhang föreligger inte, så vitt kommittén lyckats finna.

I detta sammanhang finns det dock anledning att uppmärksamma vissa förhållanden som hänger samman med hur synlig svenskan är i samhället, nämligen språkvalet på offentliga skyltar o.d., i namn på offentliga inrättningar samt på webbplatser och i e-postadresser till myndigheter.

När det gäller skyltar och liknande information föreligger inga undersökningar beträffande språkvalet. Inte heller har vi någon laglig reglering av förhållandena – det har varit självklart att man

normalt använder svenska. För minoritetsspråkens del finns det emellertid en reglering i kulturminneslagen (1988:950) som innebär att svenska, samiska och finska ortnamn så långt möjligt skall användas samtidigt på kartor samt vid skyltning och övrig utmärkning i flerspråkiga områden.

Svenska offentliga organ har normalt namn på svenska. Ofta kan de också använda en översättning till engelska och andra språk i olika sammanhang. Det finns dock exempel på myndigheter och statliga bolag som endast har ett engelskt namn. Så är exempelvis fallet med myndigheterna Invest in Sweden Agency, Stockholm Environment Institute och Stockholm International Peace Research Institute (Sipri). Dessutom finns ett antal myndigheter som i sin utåtriktade verksamhet använder sin engelska förkortning, t.ex. Sida och Swedac. Den statliga myndigheten Moderna museet använder även sin engelska översättning (Modern Museum) i sin utåtriktade verksamhet i Sverige.

Under utredningsarbetet har också språkvalet på offentliga inrättnings hemsidor och i myndigheters e-postadresser aktualiserats. Det finns flera exempel på myndigheter som har hemsidor på engelska. Vidare kan nämnas att exempelvis Regeringskansliet och hovet har engelskspråkiga e-postadresser.

4.2.3 Bedömningar och förslag

Vårt förslag: Svenska språket skall normalt användas inom den offentliga administrationen.

Vi gör bedömningen att risken för domänförluster inom riks- och lokalpolitiken är liten.

När det gäller förvaltningen saknas som framgått empiriska undersökningar, men det är ändå rimligt att anta att svenskan inte gjort stora domänförluster på detta fält. Enligt vår mening är det också självklart att svenska skall användas.

Skyltar och liknande information från myndigheter skall vara på svenska

Svenska språknämnden har i sitt förslag till handlingsprogram för att främja svenska språket bedömt att det är viktigt att svenskan är synlig i "det offentliga rummet". Vi delar denna bedömning. Detta förhållande är viktigt för att markera svenskans ställning som samhällsbärande språk.

En viktig del av det offentliga rummet är skyltar och liknande allmän information som sätts upp av statliga och kommunala myndigheter. Vi föreslår att sådan information normalt skall vara på svenska samt i relevanta sammanhang på de nationella minoritetsspråken. Därutöver finns det naturligtvis i många fall behov av information på andra språk.

Myndigheter skall ha namn på svenska

Vi föreslår vidare att alla statliga och kommunala myndigheter skall ha namn på svenska, och att dessa normalt skall användas vid kommunikation inom landet.

Myndigheter skall ha e-postadresser på svenska

Vi föreslår också att statliga och kommunala myndigheter skall ha e-postadresser på svenska. Så länge inte äö-problemen lösts får man acceptera att *a* respektive *o* används i stället för *å/ä* och *ö*. Självfallet kan man utöver den svenska adressen ha en parallell adress på annat språk.

Författningsreglering bör övervägas

Dessa tre krav på statliga och kommunala myndigheter skulle kunna genomföras genom en författningsreglering. Vi gör bedömningen att det bör övervägas om en komplettering kan göras av de bestämmelser som styr statlig resp. kommunal förvaltning.

Myndigheters webbplatser skall vara på svenska

Vi anser även att det är självklart att information från svenska myndigheter som läggs ut på webbplatser på det globala nätet normalt skall vara på svenska. Vi föreslår därför att regeringen skall fatta beslut om att statliga myndigheters hemsidor skall vara på svenska. Detta skall naturligtvis inte vara något hinder för myndigheter med internationellt intressant verksamhet att ha delar av webbplatserna översatta till andra språk. I relevanta fall bör även myndigheterna ha information på de nationella minoritetsspråken och vissa invandrarspråk.

Likasa bör svenska forskningsinstitutioner utan myndighetsstatus, statliga svenska bolag etc. publicera sin information på nätet på svenska (att man dessutom i många fall har anledning att använda även andra språk är uppenbart).

5 Arbetsliv, marknad och konsumtion, kultur och medier, informationsteknik samt hälso- och sjukvård

I detta kapitel behandlas svenskans bruk och ställning inom flera olika områden: arbetsliv, marknad och konsumtion, kultur och medier, informationsteknik samt hälso- och sjukvård.

Följande punkter ingår i vårt förslag till handlingsprogram för att främja svenska språket inom de aktuella områdena:

- Användningen av svenska inom arbetslivet skall främjas och i vissa fall regleras. Konsekvenserna av användningen av andra språk inom arbetslivet skall följas.
- Användningen av svenska inom konsumentområdet skall främjas och i vissa fall regleras och konsekvenserna av användningen av andra språk skall undersökas.
- Svenska språkets ställning inom kultur och medier skall främjas.
- Skolor bör stödjas och stimuleras att använda dataprogram på svenska språket.
- Personer med utländsk utbildning som skall arbeta inom hälso- och sjukvårdsområdet bör ha de språkkunskaper som behövs för att utöva yrket i Sverige.

5.1 Arbetsliv

5.1.1 Arbetspråk, arbetsmiljö och arbetsrätt

Språket spelar en stor roll för förhållandena inom arbetslivet. Språket är ett viktigt arbetsredskap för allt fler, och språkförhållandena på arbetsplatserna blir därmed allt viktigare för den enskildes möjligheter att få anställning och göra karriär. Likaså är språkförhållandena en central del av arbetsmiljön och de påverkar också löntagarnas möjligheter till medbestämmande och inflytande.

Språknämnden pekar i sitt förslag till handlingsprogram på att det är välkänt inom språkforskningen att den som har ett annat språk än sitt modersmål som arbetsredskap långt ifrån alltid kan ta hela sin kapacitet i anspråk. Risken finns därför, menar man, att svensk arbetskraft i onödan kommer att presteras sämre därför att ett införande av engelska som koncernspråk också kan leda till att engelska används i sammanhang där det skulle gå lika bra att fortsätta med svenskan. Språknämnden föreslår att konkurrens och samspel mellan engelska och svenska inom kunskapsintensiva delar av arbetslivet bör bli föremål för tillämpad språkforskning.

I detta avsnitt behandlas först undersökningar av bruket av engelska på svenska arbetsplatser, varefter vi gör en kort genomgång av några arbetsrättsliga förhållanden. Efter detta följer våra bedömningar och förslag relaterade till arbetslivsfrågor.

Engelska allt vanligare som koncernspråk

Enligt den kartläggning som redovisas av Falk (2001 s. 40) arbetar knappt 20 % av de anställda i den privata sektorn i utlandsägda företag. Samtidigt byter allt fler företag koncernspråk till engelska. I en undersökning uppgav 17 av Sveriges 20 största företag att de har engelska som koncernspråk. Enligt en undersökning redovisad i Josephson & Jämtelid 2000 har 26 av 55 större företag engelska som företagsspråk.

Det finns ingen samlad bild av i vilken utsträckning engelska verkligen används inom företagen och hur detta påverkar arbetet. Av den undersökning som gjorts på uppdrag av Nordiska ministerrådets språkpolitiska referensgrupp (Falk 2001) framgår dock att det inte verkar som om en domänförlust för svenskan skulle vara nära förestående inom näringslivet. Det finns även undersökningar (Jämtelid 1998, Johansson 1997, Andersson 1998, Josephson & Jämtelid 2000) som visar att användningen av engelska ökar ju högre befattningen är och att användningen av engelska är vanligast i skrift. En annan studie (Andersson & Nilsson 2000) visar att övergången till engelska sker lättvindigt och att medarbetarna inte får någon särskild utbildning för att förbättra språkkunskaperna.

Övergången till engelska uppfattas enligt de undersökningar som redovisas av Falk (2001 s. 41 ff.) inte som problematisk av företagen. Få företag förefaller ha analyserat vad språkbytet i praktiken kommer att innebära för de anställda. Motiven bakom språkbytet

handlar till stor del om att underlätta företagets organisation i utlandet samt att effektivisera den interna kommunikationen. Språkbytet påverkar på olika sätt den svenska delen av företaget. Faktorer som tas upp är inverkan på förståelse (svårare att ta till sig information på engelska) och uttrycksförmåga (kan inverka hämmande i muntliga sammanhang).

En genomgång av språkvalet på 22 större företags hemsidor visar att knappt hälften av bolagen har likvärdiga hemsidor på svenska och engelska (a.a. s. 45). Två bolag, bl.a. Volvo, har ingen text på svenska. Resterande bolag blandar engelska och svenska, men i de flesta fall dominerar engelskan.

När det gäller arbetsmarknadens parter verkar enligt Falks kartläggning den språkliga medvetenheten vara förhållandevis låg. Varken TCO eller SACO har någon policy i språkfrågan. Inte heller LO har någon sådan policy, enligt vad som framkommit i kommitténs kartläggning. Från LO pekar man på behovet av kunskaper i engelska. PTK har enligt Falk pekat på problem med engelska som arbetspråk och behovet av mer forskning i ämnet. Företag som byter språk bör enligt PTK erbjuda kontinuerlig språkutbildning.

Metall anser inte att man har haft behov att formulera någon skriftlig policy, eftersom språkfrågor blir lösta på ett praktiskt sätt i de företag där frågan kommer upp. När det gäller styrelse-representation för de anställda menar Metall att det är självklart att det innebär svårigheter att utföra sitt uppdrag på ett främmande språk, men att lämplig språkutbildning eller översättning/tolkning bör erbjudas vid behov. Även från SIF menar man att det är styrelsearbetet på ett företag som påverkas mest då koncernspråket är engelska. SIF har inte varit indraget i någon konflikt som gäller just de anställdas språkliga kunskaper eller icke-kunskaper.

Inte heller Svenskt Näringsliv har haft någon diskussion om språkvalet inom arbetslivet. De konstaterar att användningen av engelska har ökat. Man har hittills inte sett några problem kring detta. Från Svenskt Näringsliv har man till kommittén framfört vikten av att skolan förmedlar goda kunskaper i både engelska (vilket man också anser att skolan gör) och andra moderna språk, främst tyska, franska och spanska. Även från arbetstagarorganisationer har man betonat vikten av goda kunskaper i engelska.

Språket har betydelse för arbetsmiljön och arbetarskyddet

Vi har konstaterat att användningen av engelska ökar inom arbetslivet, men det finns inga undersökningar av vilka konsekvenser detta får för arbetsmiljö- och arbetarskyddsfrågor. Av vår kartläggning framkommer att varken arbetstagar- eller arbetsgivarorganisationer har uppmärksammat några problem av detta ännu, men både representanter för LO, TCO och Svenskt Näringsliv har framfört att det är viktigt att t.ex. skyddsföreskrifter finns tillgängliga på ett sådant sätt att de är enkla att förstå.

Inom arbetslivsområdet finns ett antal myndigheter och lagar där språkliga aspekter skulle kunna ingå. Arbetsmiljöverket (tidigare Yrkesinspektionen och Arbetarskyddsstyrelsen) har som övergripande mål att minska riskerna för ohälsa och olycksfall i arbetslivet och att förbättra arbetsmiljön ur ett helhetsperspektiv. Verkets uppgift är bl.a. att se till att arbetsmiljö- och arbetstidslagstiftningen efterlevs. Arbetsmiljöverket skall också ge råd och upplysningar samt sprida information.

Arbetslivsinstitutet är ett nationellt kunskapscentrum för arbetslivsfrågor som bedriver forskning och utveckling kring hela arbetslivet. Arbetslivsinstitutet finns i Bergslagen, Göteborg, Malmö, Norrköping, Solna, Stockholm, Söderhamn, Umeå och Östersund. Forskning och utveckling sker inom tre huvudområden: arbetsmarknad, arbetsorganisation och arbetsmiljö. Institutet samarbetar med arbetsmarknadens parter, näringsliv, universitet och högskolor, internationella intressenter och andra aktörer.

Arbetsmiljölagens (1997:1160) ändamål är att förebygga ohälsa och olycksfall i arbetet samt att även i övrigt uppnå en god arbetsmiljö. I lagen regleras bl.a. att arbetsgivaren skall vidta alla åtgärder som behövs för att förebygga att arbetstagaren utsätts för ohälsa eller olycksfall. Av 3 kap. 3 § framgår att arbetsgivaren skall se till att arbetstagaren får god kännedom om de förhållanden under vilka arbetet bedrivs, och att arbetstagaren upplyses om de risker som kan vara förbundna med arbetet. Arbetsgivaren skall förvissa sig om att arbetstagaren har den utbildning som behövs och vet vad han har att iaktta för att undgå riskerna i arbetet. Enligt 8 § skall den som tillverkar, importerar, överläter eller upplåter en teknisk anordning lämna uppgifter om anordningen som är av betydelse för att förebygga ohälsa och olycksfall (produktinformation) vid avlämnandet genom tydlig märkning eller på annat sätt. I 6 kap.

regleras att skyddsombud har rätt att ta del av de handlingar och få de upplysningar i övrigt som behövs för ombudets verksamhet. Av lagen framgår inte vilket språk som skall användas.

Enligt Arbetsmiljöverkets föreskrifter om systematiskt arbetsmiljöarbete skall arbetsgivaren se till att arbetstagarnas kunskaper om arbetet och riskerna i arbetet är tillräckliga för att ohälsa och olycksfall skall förebyggas. När riskerna är allvarliga skall det finnas skriftliga instruktioner för arbetet. Enligt verkets allmänna råd är det angeläget att de skriftliga instruktionerna är lätta att förstå. Arbetsgivaren bör anpassa instruktionerna bl.a. till arbetstagarens språkkunskaper, kulturella bakgrund och eventuell funktionsnedsättning. Arbetsgivaren bör också förvissa sig om att instruktionerna uppfattats riktigt.

Arbetsmiljöverket har gett ut föreskrifter som behandlar arbetarskyddet inom olika områden. Dessa bygger delvis på EG-direktiv. När det gäller t.ex. maskiner anger föreskrifterna (AFS 1993:10) att den information som krävs för att styra en maskin skall vara entydig och lättbegriplig. Detta gäller även för varningsanordningar. Om risker kvarstår, trots alla vidtagna åtgärder, skall tillverkaren varna för detta. Sådana varningar skall helst vara i form av lättbegripliga symboler och/eller ges på svenska samt, på begäran, även på de språk som förstås av operatörerna. Alla maskiner skall dessutom åtföljas av bruksanvisning som skall avfattas av tillverkaren på något av språken inom EES. När maskinen tas i bruk måste den åtföljas av en översättning av bruksanvisningen till svenska. Denna översättning skall ha gjorts av tillverkaren eller den som för in maskinen i Sverige. Ett undantag från detta krav är underhållsinstruktioner avsedda att användas av specialiserad personal.

Regeringen avtog i november 2001 ett överklagande från ett tidigare huvudskyddsombud på Trelleborg Automotive i Sjöbo som med stöd av Industrifacket hade begärt att Yrkesinspektionen skulle ålägga företaget att se till att viss information översätts från engelska till svenska (regeringsbeslut dnr N2000/5785/ARM). Yrkesinspektionen, som avtog begäran, ansåg att det visserligen fanns risk för olyckor, men om maskinerna hanterades av speciellt utbildad personal var det enligt inspektionen inget problem att instruktionerna bara fanns på engelska. Ärendet överklagades till Arbetarskyddsstyrelsen som också avvisade huvudskyddsombudets krav. Arbetarskyddsstyrelsen ansåg att leverantören uppfyllt sitt ansvar genom att utbilda två av företagets produktionstekniker i

hur man programmerar maskinen. Även detta beslut överklagades, men regeringen fann inte skäl att frångå Arbetarskyddsstyrelsens bedömning.

Arbetsrätten och språket

I lagen om anställningsskydd (1982:80) regleras frågan om anställningsavtal mellan arbetsgivare och arbetstagare. Enligt 6 a § skall arbetsgivaren skriftligen informera arbetstagaren om de villkor som gäller för anställningen senast en månad efter det att arbetstagaren har börjat arbeta. Informationen skall bl.a. innehålla uppgifter om arbetstagarens arbetsuppgifter och längden på arbetstagarens betalda semester. I lagen regleras inte på vilket språk denna information skall vara. Genom kollektivavtal får det göras avvikelser från 6 a § under förutsättning att avtalet inte innebär att mindre förmånliga regler skall tillämpas för arbetstagarna än som följer av två EG-direktiv (77/187/EEG och 91/33/EEG). Från LO och TCO har man framfört att det är ett självklart krav att sådan information skall vara på svenska.

Enligt lagen om medbestämmande i arbetslivet (1976:580) har arbetstagarorganisation rätt till förhandling med arbetsgivare i fråga om förhållandet mellan arbetsgivaren och arbetstagare. Motsvarande rätt har arbetsgivare att förhandla med arbetstagarorganisation. Förhandlingsrätten, som behandlas i 10–17 §§, innebär bl.a. att arbetsgivare skall förhandla med arbetstagarorganisationen innan de beslutar om viktigare förändringar av sin verksamhet, arbetsförhållanden eller anställningsförhållanden.

I medbestämmandelagen regleras också rätten till information (18–22 §§). Det kan gälla t.ex. tillgång till en handling som någon av parterna åberopar i en förhandling och arbetsgivarens information om hur hans eller hennes verksamhet utvecklas produktionsmässigt och ekonomiskt. Enligt uppgift från bl.a. LO och TCO är i dag en hel del material på engelska. I viss mån regleras detta genom medbestämmandeavtal.

Medbestämmandelagen reglerar vidare frågor kring avtal mellan arbetsgivarorganisation eller arbetsgivare och arbetstagarorganisation om anställningsvillkor för arbetstagare eller om förhållandet i övrigt mellan arbetsgivare och arbetstagare (s.k. kollektivavtal).

5.1.2 Bedömningar och förslag

Vårt förslag: Användningen av svenska inom arbetslivet skall främjas och i vissa fall regleras. Konsekvenserna av användningen av andra språk inom arbetslivet skall följas.

Genom det ekonomiska livets internationalisering har användningen av engelska i näringslivet ökat och i vissa miljöer blivit omfattande. Att engelska används som koncernspråk på många stora företag är antagligen ofrånkomligt. Från ett maktperspektiv kan språkvalet dock sägas innebära att det finns en tydlig tendens att företagen i allt större utsträckning styrs på engelska, medan språket på verkstadsgolvet är svenska även om användningen av engelska ökar på alla nivåer inom företagen. Den enskilde arbetstagarens chanser på arbetsmarknaden blir alltmer beroende av språkfärdigheten, inte bara i svenska utan även i engelska.

Konsekvenser av användning av andra språk än svenska skall följas

Vi anser att forsknings- och utredningsarbete behövs om hur byte av koncernspråk påverkar både företagen och de anställda. Insatser behövs från språkvården och andra för att öka den språkliga medvetenheten hos arbetsgivare, arbetstagare och deras organisationer. Undersökningar visar att den språkliga medvetenheten är låg, både bland företagen och arbetsmarknadens parter. Vi menar därför att det är viktigt att forskningen, språkvården och de ansvariga arbetslivsmyndigheterna bidrar till att kunskapen om språkvalet inom arbetslivet blir större. Detta gäller både den faktiska förekomsten av främmande språk som arbetsspråk och vilka konsekvenser detta får både för effektiviteten inom företagen och för arbetstagarnas säkerhet och möjligheter på arbetsmarknaden. Det är t.ex. viktigt att fördjupa de kunskaper som finns om hur arbetstagare klarar sig på andra språk än sitt modersmål och hur arbetarskyddet påverkas. En annan aspekt som bör belysas är hur den enskildes språkkunskaper påverkar möjligheterna på arbetsmarknaden.

Vi föreslår således att forsknings- och utredningsarbete initieras när det gäller bruket av engelska inom arbetslivet.

Vidare föreslår vi att Arbetslivsinstitutet ges i uppdrag att i samarbete med språkvården utreda språkvalets effekter på de anställda

och deras prestationer samt hur arbetstagares språkkunskaper påverkar deras möjligheter att hävda sig på arbetsmarknaden.

Dessutom föreslår vi att språkvården ges i uppgift att verka för ökad medvetenhet hos både arbetsgivare, arbetstagare och deras organisationer om språkets betydelse. Detta ligger inom den informerande roll som språkvården föreslås få (se vidare kapitel 19 och 20).

Översyn av lagstiftningens språkliga aspekter inom arbetarskydd och anställningsskydd skall göras

Som ovan berörts har allt fler företag infört engelska som arbets- eller koncernspråk. Detta är en trend som av allt att döma kommer att fortsätta. Det är viktigt att användningen av andra språk än svenska som koncern- och arbetsspråk inte får negativa effekter på arbetarskydd och andra aspekter som rör arbetstagares rättigheter och trygghet på arbetsplatsen. Inför en sådan utveckling är det betydelsefullt att från statens sida markera att information som är av avgörande vikt för den enskilde arbetstagaren och dennes förhållande till arbetsgivaren skall lämnas på det för Sverige gemensamma språket – svenskan – även om företaget har ett annat arbetsspråk än svenska.

Från arbetarskyddssynpunkt är det viktigt att skyddsföreskrifter och dylikt finns tillgängliga på svenska, även om företaget har ett annat koncernspråk. Utgångspunkten måste vara att de anställda skall förstå sådan information för att arbetarskyddet skall vara ändamålsenligt och effektivt. Språknämnden föreslår att det bör övervägas om man inom arbetarskyddslagstiftningen kan föreskriva att skyddsföreskrifter m.m. skall finnas på svenska. Vi föreslår i detta betänkande att mål för en nationell språkpolitik och en språklag skall införas. Vi menar att det mot den bakgrunden skall göras en översyn av lagstiftningen inom arbetarskydds- och arbetsmiljöområdet och undersökas om den nuvarande lagstiftningen ger ett tillräckligt starkt skydd för rätten till svenska språket.

Kommittén har i sitt arbete inte kunnat göra en fullständig genomlysning av de språkliga aspekterna på hela det arbetsrättsliga regelverket. Vi föreslår att en sådan genomgång skall göras. Vi föreslår därför att Arbetsmiljöverket ges i uppdrag att utreda vilka eventuellt ytterligare rättsliga regleringar som behövs för att

skydda anställdas språkliga rättigheter. Det bör t.ex. övervägas om regler kring språk skall lyftas till lagnivå.

Vi menar dessutom att det bör övervägas om ett förtydligande kan göras i lagen om anställningsskydd så att den information som skall lämnas enligt 6 a § skall ges på svenska språket.

Språket skall uppmärksammas i arbetsmiljötillsynen

Vidare föreslår vi att Arbetsmiljöverket i sin tillsyn ytterligare skall uppmärksamma språkets betydelse för arbetsmiljön (t.ex. förekomsten av skyddsföreskrifter på främmande språk, handlingar på främmande språk som underlag för skyddsombud etc.).

Förhandlingsunderlag bör finnas tillgängliga på svenska

Den lagreglerade rätten om medbestämmande i arbetslivet är ett annat exempel på ett område som kan påverkas av att företag går över till annat arbetspråk än svenska. Det finns en risk för att t.ex. förhandlingsunderlag och liknande i allt större utsträckning tas fram på engelska. Enligt vår bedömning är det viktigt att underlag inför sådana förhandlingar finns tillgängliga på svenska språket. Vi menar därför att det bör övervägas om sådana underlag som huvudregel – dvs. om parterna inte kommer överens om annat – skall vara på svenska språket och att detta regleras i medbestämmandelagen (10 §).

Vidare anser vi att handlingar som en part åberopar vid förhandling samt information från arbetsgivare om hur verksamheten utvecklas produktionsmässigt och ekonomiskt i första hand skall lämnas på svenska språket (18 §). För t.ex. ett företag med ett annat språk än svenska som arbetspråk kan det dock vara förenat med stora kostnader att översätta sådana handlingar till svenska. Vi anser därför att informationen skall lämnas på svenska språket om det kan ske utan att oskäligen kostnad uppstår för den part som skall lämna informationen. Det bör också finnas möjlighet att endast översätta delar av underlag, då så är lämpligt.

Lagstiftningen bör lämna öppet för möjligheten att genom kollektivavtal göra undantag från språkkravet om både arbetstagare och arbetsgivare är överens om detta. Detta kan t.ex. vara fallet om arbetsgivaren genom utbildningsinsatser i arbetspråket medverkar

till höjda språkkunskaper hos arbetstagarorganisationens representanter. Ett sådant undantag kan läggas in i 4 § medbestämmandelagen (1976:580).

Språkvalet i kollektivavtal bör inte regleras

I medbestämmandelagen regleras också frågor om kollektivavtal. Med kollektivavtal avses skriftligt avtal mellan arbetsgivarorganisation eller arbetsgivare och arbetstagarorganisation om anställningsvillkor för arbetstagare eller om förhållandet i övrigt mellan arbetsgivare och arbetstagare. Enligt vad som framkommit i kartläggningen skrivs kollektivavtal i normalfallet på svenska. Initiativet till kollektivavtal kommer oftast från arbetstagarorganisationerna. I de fall som arbetsgivaren inte förstår svenska språket görs enligt uppgift en översättning till ett språk som båda parter förstår. Vi har därför kommit fram till att det inte finns något behov att i lag reglera språkvalet för kollektivavtal.

5.2 Marknad och konsumtion

5.2.1 Konsumentinformation och produktsäkerhet

Språkfrågor spelar en stor roll för medborgarnas rättigheter som konsumenter och aktörer på marknaden. Svenska språknämnden uppmärksammar sådana frågor i sitt förslag till handlingsprogram. Man framhåller bland annat att viktiga konsumentskyddsfrågor berörs. Språknämnden föreslår att varudeklarationer, bruksanvisningar och patentbeskrivningar samt svensk standard skall finnas på svenska. Man pekar också på behovet av forskning om svenskans roll som konkurrensmedel i varudeklarationer, bruksanvisningar etc.

Konsumentverket är en statlig myndighet med uppgift att ta till vara konsumenternas intressen. Inom det konsumentpolitiska området finns ett antal lagar, bl.a. konsumentköplagen (1990:932) och marknadsföringslagen (1995:450). En vara skall enligt konsumentköplagen (16 §) "vara åtföljd av de anvisningar som behövs för dess montering, användning, förvaring och skötsel", annars är varan att anse som felaktig. Konsumentverket har i en kommentar till lagen (Konsumentköplagen – när du går och handlar i affär, 2000) angett att dessa anvisningar "normalt skall vara skrivna på svenska". Enligt

marknadsföringslagen (4 §) skall näringsidkare vid marknadsföring lämna sådan information som är av särskild betydelse från konsumentens synpunkt. Språkvalet regleras inte. En annan viktig lag är produktsäkerhetslagen (1988:1604), som har till ändamål att motverka att varor och tjänster orsakar skada på person eller egendom. För detta får näringsidkare åläggas att lämna t.ex. säkerhets- och varningsinformation. Språkvalet regleras inte.

Inom konsumentområdet styrs språkvalet även genom standarder. Som exempel kan nämnas ISO/IEC Guide 37:1995 om bruksanvisningar. Enligt denna skall instruktionen ges på "the official language(s) of the country of sale".

Livsmedelsverket är central tillsynsmyndighet för frågor som gäller livsmedel inklusive dricksvatten. Livsmedelsverket har utfärdat föreskrifter och allmänna råd om dels märkning och presentation av livsmedel, dels näringsvärdesdeklaration. Dessa regler har stöd i livsmedelsförordningen. Reglerna föreskriver att all märkning, presentation och näringsvärdesdeklaration skall anges på svenska. I vissa fall, "om märkningen ändå kan antas vara förstälilig för konsumenter med svenska som modersmål", kan annat språk användas (främst norska och danska). Märkningsuppgifterna får anges på flera språk och i undantagsfall kan märkningen ske på främmande språk.

För läkemedel har Läkemedelsverket utfärdat föreskrifter med stöd av läkemedelsförordningen. Märkning av läkemedel (text på yttre och inre förpackning samt bipacksedel) fyller tre syften: identifiering, korrekt användning och information till konsumenten. Föreskrifter som gäller språkbruk och språkval preciseras under "särskilda bestämmelser" för varje specifik del av märkningen. I deklarationen skall s.k. INN-namn (International Nonproprietary Name) eller Ph.Eur.-namn (namnet i European Pharmacopeia) användas. När det gäller bruksanvisningar (användarinformation/bipacksedel) skall dessa vara avfattade på svenska. För varje läkemedel skall en på svenska skriven produktresumé finnas, som skall godkännas av Läkemedelsverket. När det gäller t.ex. kosmetiska och hygieniska produkter baseras Läkemedelsverkets föreskrifter på ett EG-direktiv (76/768/EEG), vilket föreskriver krav på enhetliga innehållsdeklarationer. Ämnena skall namnges enligt en internationell norm (International Nomenclature for Cosmetic Ingredients – INCI), vilken bl.a. innebär att ingredienser från växtriket återges med latinska beteckningar och att vatten benämns *aqua*.

Falk (2001 s. 57 ff) redovisar att det för livsmedel och läkemedel finns tydliga föreskrifter som innebär att svenska skall användas. När det gäller innehållsdeklarationer för läkemedel används internationella kemiska beteckningar, latinska namn etc. vilka kan vara svåra att förstå för konsumenten. Detta kan innebära problem för t.ex. allergiker. För varor i allmänhet finns dock inga uttryckliga språkliga krav i konsumentköplagen eller marknadsföringslagen. Frågor från allmänheten och anmälningar till Konsumentverket blir föremål för tolkning. I praktiken anses en vara felaktig om den inte är försedd med bruksanvisning, monteringsanvisning eller skötselråd på svenska om det finns behov av en sådan. Det finns ingen statistik om hur många sådana ärenden som handläggs av Konsumentverket, men frågor om språket i bruksanvisningar m.m. är vanliga. Brist på konsumentinformation på svenska förekommer, t.ex. användarinformation för datorer, varningstexter på leksaker eller skötselråd för mobiltelefoner samt varor som enbart tillverkas i små serier och för speciella fackmän.

5.2.2 Bedömningar och förslag

Vårt förslag: Användningen av svenska inom konsumentområdet skall främjas och i vissa fall regleras och konsekvenserna av användningen av andra språk skall undersökas.

För konsumenterna har internationaliseringen blivit tydlig: utbudet av produkter och tjänster från utlandet har ökat. Även svenska produkter marknadsförs numera ofta på engelska. I en alltmer internationaliserad värld blir det allt viktigare att kunna kräva konsumentinformation på god och begriplig svenska.

Av kartläggningen framgår att språkliga föreskrifter redan finns för livsmedel och läkemedel. Dessa innebär att konsumenterna i vissa fall möts av formler, facktermer, kemiska ämnesbeteckningar, förkortningar etc. som de flesta inte förstår. Det har i kartläggningen inte framkommit att detta betraktas som något stort problem. Vad gäller varor i allmänhet är lagstiftningen inte lika klar, även om praxis verkar vara att de anvisningar som skall åtfölja en vara (för dess montering, användning, förvaring och skötsel) skall vara på svenska.

En genomgång av språket och konsumenträtten skall göras

Det finns ett flertal lagar och förordningar inom det konsumenträttsliga området. Kommittén har i sitt kartlägningsarbete inte kunnat göra en fullständig genomgång av lagstiftningen inom området och hur språket regleras i denna. Vi föreslår att en sådan genomgång av området skall göras och att användningen av svenska språket i vissa fall skall regleras. Som ett underlag för en sådan genomgång vill vi peka på bl.a. följande lagar.

Ett exempel är konsumentköplagen (1990:932), där vi menar att denna bör ändras så att kravet att anvisningar skall vara på svenska språket blir tydligt och klart för alla (16 §). Det måste finnas nödvändig information på klar och begriplig svenska.

Ett annat exempel är produktsäkerhetslagen (1988:1604), som har till ändamål att motverka att varor och tjänster orsakar skada på person eller egendom. Enligt 1 § får en näringsidkare för detta ändamål bl.a. åläggas att lämna säkerhetsinformation och varningsinformation. Enligt 5 och 7 §§ kan marknadsdomstolen ålägga en näringsidkare att lämna information som har särskild betydelse för att förebygga att varan eller tjänsten orsakar skada på person eller egendom. Detsamma gäller information om skaderisker och om hur sådana skall förebyggas. Vi anser att det i produktsäkerhetslagen bör regleras att näringsidkare är skyldiga att lämna avsedd information på svenska språket.

Ett tredje exempel är marknadsföringslagen (1995:450), som har till syfte att främja konsumenternas och näringslivets intressen i samband med marknadsföring av produkter och att motverka marknadsföring som är otillbörlig mot konsumenter och näringsidkare. I lagens 4 § regleras bl.a. att marknadsföringen skall stämma överens med god marknadsföringssed och att näringsidkare vid marknadsföring skall lämna sådan information som är av särskild betydelse från konsumentsynpunkt. Enligt kommitténs mening bör det närmare utredas vilka effekter det kan få om sådan information lämnas på andra språk än svenska. Det bör vidare utredas närmare om lagstiftningen behöver ändras för att tillförsäkra konsumenter i Sverige att sådan information lämnas på svenska språket. En sådan utredning bör genomföras i samarbete med språkvärden.

5.2.3 Patenthandlingar

Inskränkning av översättningskyldigheten

Sedan flera år pågår i Europa ett arbete för att minska kostnaderna för översättningar av europeiska patent. Kostnaderna för europeiska patent uppges vara avsevärt högre än för t.ex. amerikanska eller japanska patent, och det har hävdats att detta hämmar frekvensen av patentansökningar och verkar menligt på den europeiska industrin. Förslag har därför lagts fram som innebär att skyldigheten att översätta patenthandlingar inskränks.

Från språkvårdens sida har man motsatt sig sådana inskränkningar. Man har hävdats att principen att rätligt bindande texter skall vara på svenska skulle komma att åsidosättas om patenthandlingar inte finns tillgängliga på svenska. Detta skulle försvaga svenskans funktion som samhällsbärande språk, och kunna innebära rättssäkerhetsproblem, eftersom man inte kan förutsätta att alla har kunskaper i de aktuella språken. Vidare har man pekat på att patentområdet är ett vidsträckt fält med ett rikt och varierat ordförråd varför det skapas förutsättningar för att svenskt fackspråk utvecklas även inom nya och avancerade områden om patenthandlingen skrivs på svenska. Därigenom bidrar översättning av patenthandlingar till att understödja arbetet för att bevara svenskan som ett komplett språk.

Flera olika delar

Frågan om översättning av patenthandlingar är tekniskt komplicerad. Ett patent består av olika delar för vilka skilda regler gäller och systemet involverar flera olika aktörer på skilda nivåer.

Ett patent är ett skydd för en lösning på ett tekniskt problem (en uppfinning eller ny produkt). Patentet innehåller en omfattande dokumentation:

- *Patentbeskrivningen* som är en teknisk beskrivning där uppfinningen, bakomliggande teknik och nya lösningar presenteras.
- *Patentkravet* som uttrycker det önskade skyddets omfattning.

Patent skall godkännas av det nationella patentverket, som för Sveriges del är Patent- och registreringsverket (PRV), eller av Europe-

iska patentverket (EPO). En uppfinning måste skyddas i varje land för sig.

Ansökningar om patent i Sverige ges in till PRV på svenska. Ansökningar om europeiska patent inlämnas på engelska, franska eller tyska till EPO. Patentsökanden kan då välja i vilka länder patentet skall vara gällande. Om EPO beslutar att ansökan skall gälla i Sverige, kan Sverige enligt europapatentkonventionen (EPC, artikel 65) föreskriva att det till de patent som utfärdats av EPO skall fogas en svensk översättning av patenttexten. Sverige har liksom de flesta andra länder utnyttjat den möjligheten, vilket innebär att europeiska patent har verkan i Sverige endast om sökanden inom en viss tid lämnar in en översättning av patentet (både patentbeskrivning och patentkrav) till PRV (patentlagen § 82).

Pågående förändringsarbete

Vid en regeringskonferens i oktober 2000 antog konventionsstaterna till EPC en tilläggsöverenskommelse om *europeiska patent*. Denna är öppen för signering och ratificering eller för anslutning av de EPC-stater som så önskar. Överenskommelsen går ut på följande. Stater som har engelska, franska eller tyska som officiellt språk avstår fortsättningsvis helt från att kräva översättning av patentet. Patentkraven skall dock fortfarande översättas till de två andra språken. Stater som inte har något av dessa språk som officiellt språk skall peka ut ett av de tre språken och avstå från översättning om patentet finns på det utpekade språket. Dessa stater får därutöver fortsätta att kräva översättning av patentkraven till sitt nationella språk.

Det pågår också arbete om ett *gemenskapspatent för EU*. Kommissionen föreslog sommaren 2000 att gemenskapspatent skall beviljas av EPO enligt reglerna i EPC. Handläggningsspråken skulle då vara desamma som för europeiska patent, dvs. engelska, franska och tyska. Kraven skulle översättas enligt EPC till de två EPO-språk som sökanden inte använt. Kommissionen föreslog vidare att gemenskapspatentet inte skall behöva översättas för att bli giltigt i hela gemenskapen.

EU:s medlemsstater har inte kunnat enas i frågan, och arbete för att lösa motsättningarna pågår för närvarande.

Från språklig utgångspunkt är det viktigt med översättning

Det finns en konflikt mellan olika intressen när det gäller patentreglerna. Å ena sidan finns det europeiska näringslivets krav på enkla regler för att öka patentfrekvensen och minska kostnaderna för översättningar. Å andra sidan finns bl.a. kultur- och språkpolitiska mål om de små språkens ställning samt rättssäkerhets-synpunkterna.

För vår kommitté är det naturligt att ta fasta på de språkliga aspekterna. Från sådan utgångspunkt är det otvivelaktigt olyckligt om inskränkningar av översättningskraven sker, eftersom det motverkar möjligheterna att bevara svenskan som ett komplett och samhällsbärande språk.

5.3 Kultur och medier

Regeringen har i sin redovisning av utgångspunkterna för en svensk språkpolitik framhållit som en av flera målsättningar att det skall finns ett varierat och rikligt utbud av kultur på svenska (prop. 1998/99:1, utg. omr. 17). Det sägs där också att radio och TV har en särskilt viktig roll i sammanhanget. Riksdagens kulturutskott har (bet. 1999/2000:KrU2) angett att den talade och skrivna svenskan är vår främsta kulturbärare och utgör en av de viktigaste förutsättningarna för vår kulturella identitet.

Även Svenska språknämnden har i sitt förslag till handlingsprogram behandlat kulturområdet. Nämnden konstaterar att engelska dominerar i TV-program som sänds här men som producerats i andra länder och föreslår att TV- och radiokanaler i samband med koncessionsgivning bör läggas till att se till att en tillräcklig andel svenskspråkiga program ingår i programutbudet. Nämnden föreslår vidare att kampanjer bör genomföras gentemot allmänheten för att demonstrera svenskans möjligheter – också i t.ex. populärmusik och reklamtexter.

5.3.1 En blandad bild

I detta avsnitt redovisar vi en genomgång av situationen inom en rad olika fält. I den mån inget annat anges bygger uppgifterna på sammanställningen i den undersökning som Maria Falk gjort på

uppdrag av Nordiska ministerrådets språkpolitiska referensgrupp (Falk 2001).

Litteratur och bokmarknad

Den totala svenska bokproduktionen år 2000 omfattade nästan 11 000 titlar (17 % skönlitteratur, 11 % barn- och ungdomsböcker samt 72 % facklitteratur).

Av de 1 880 skönlitterära titlarna hade 42 % svenska som originalspråk och 55 % var utländska böcker i svensk översättning. Av översättningarna var 79 % från engelska, därefter följde norska, franska och danska. Utgivningen av skönlitteratur har enligt Kulturrådets omvärldsanalys (Omvärlden 2001) minskat något under 1990-talet, framför allt på grund av en lägre utgivning av skönlitteratur översatt till svenska. När det gäller publikationer på andra språk än svenska är dessa utspridda över olika språk (kurdiska, arabiska, engelska, polska, persiska m.fl.).

Av barn- och ungdomsböcker (946 titlar) var 46 % svenska originaltexter och drygt 51 % utländska böcker i översättning (80 % av översättningarna var från engelska, varefter kom danska, franska, tyska och norska). Enligt Kulturrådet har antalet utgivna barn- och ungdomsböcker ökat under 1990-talet, medan antalet översatta verk minskar. Antalet representerade språk bland översättningarna blir färre år för år. Engelska är även det största språket när det handlar om barn- och ungdomslitteratur som ges ut på andra språk än svenska (50 % på engelska och 36 % på finska).

Av de 7 891 facklitterära titlarna hade 49 % svenska som originalspråk, 12 % var översättningar (71 % av dessa var från engelska, 8 % från tyska och 6 % från danska). Den resterande delen av produktionen hade till stor del (88 %) engelska som publiceringsspråk (1,5 % var på tyska och 1 % på franska). En viktig del av den engelskspråkiga facklitteraturen i Sverige utgörs av doktorsavhandlingar.

Populärmusik

Mycket inom den svenska musikbranschen präglas av det anglo-amerikanska inflytandet. Många svenska artister och grupper väljer att uttrycka sig på engelska (dock med vissa undantag som t.ex.

hip-hopen, där svenska språkets ställning stärkts kraftigt under senare år). På Internet har flertalet svenska artister sina hemsidor på engelska. Engelska lånord, anglifieringar och försvenskade engelska termer och uttryck är självklara inslag i musikartiklar och recensioner. Det finns ett stort antal internationella musiktidningar i Sverige.

Teater

Inom teaterområdet är uppsättningar på andra språk än svenska ovanliga. Operaföreställningar framförs dock ofta på originalspråk.

Radio

Sveriges Radio (SR) har (regeringsbeslut Ku 2001/1543/Me) ett särskilt ansvar för det svenska språket och dess ställning i samhället. SR skall enligt sändningstillståndet tillhandahålla ett mångsidigt utbud av program av hög kvalitet på svenska språket och tillvarata den svenska kulturen i dess vidaste bemärkelse. SR bedriver sin programverksamhet på nästan 20 olika språk, varav svenska är det helt dominerande språket i det talade utbudet. Musiken är en viktig del av SR:s utbud. Drygt 50 % av det totala musikutbudet inom SR definieras av SR som "svensk musik", dvs. musik av svensk kompositör, med svensk artist, svensk textförfattare eller på svenska språket. Andelen "svensk musik" inom SR har minskat totalt under de senaste åren, men en viss ökning kan konstateras inom P2 och P3 (Radio och TV i allmänhetens tjänst, SOU 2000:55). Det bör observeras att en stor del av det som av SR definieras som "svensk musik" kan vara framförd på andra språk, huvudsakligen engelska.

Television

Den tekniska utvecklingen har gjort att vi har fått tillgång till ett stort antal TV-kanaler som via satellit sänder på en rad olika språk. De flesta av dessa utländska kanaler når dock endast en begränsad del av befolkningen här i Sverige.

Enligt EU:s s.k. TV-direktiv (89/552/EEG och 97/36/EG) skall medlemsländerna sträva efter att hälften av TV-programmen har

uropeiskt ursprung. Direktivet innebär att den sändande staten skall svara för att TV-sändningarna uppfyller vissa minimikrav. Den mottagande staten skall tillåta mottagning och inte hindra återutsändning av TV-program från andra medlemsstater. Medlemsstaterna har rätt att tillämpa strängare regler för de egna programföretagen (inkl. regler som kan omfatta språkpolitiska mål), förutsatt att inte reglerna strider mot EG-rätten.

Regleringen för svenskt vidkommande finns i radio- och TV-lagen (1996:844). Lagen omfattar alla sändningar av ljudradio- och TV-program som är riktade till allmänheten. Lagens syfte är att ta till vara de särskilda behov av tillgänglighet och mångfald som anses föreligga inom radio- och TV-området. Enligt 6 kap. 8 § skall den som sänder TV-program över satellit eller med stöd av tillstånd av regeringen se till att mer än hälften av den årliga sändningstiden upptas av program av europeiskt ursprung (inklusive svenskt utbud). Lagen föreskriver att TV- och ljudradiosändningar som sker efter tillståndsgivning av regeringen (om det inte finns särskilda skäl mot det) i betydande omfattning skall innehålla program på svenska språket, program med svenska artister och verk av svenska upphovsmän. Syftet med detta är i första hand kulturpolitiskt, inte språkpolitiskt.

En varierande del av de TV-program som sänds i Sverige har producerats i andra länder. Bland de utländska produktionerna dominerar engelskspråkiga program. En indikation på hur stor del av det svenska TV-utbudet som är på svenska språket ger den undersökning av TV-utbudet som Institutionen för journalistik och masskommunikation vid Göteborgs universitet (JMG) gör på uppdrag av Granskningsnämnden (Svensk TV-utbud 1999; TV-utbud 2000). Undersökningen omfattar åtta kanaler; SVT1, SVT2, TV4, TV3, Kanal 5, ZTV, TV6 och TV8.

I rapporterna redovisas bl.a. TV-utbudets ursprung, dvs. i vilket land programmet uppges vara producerat. Tabell 5:1 redovisar den procentuella andelen program från olika länder under år 2000. Som framgår var 76 % av SVT:s och 47 % av TV4:s programutbud inhemskt producerat. För SVT innebär detta en ökning jämfört med år 1998, vilken huvudsakligen förklaras av det ökade nyhetsutbudet, men en minskning jämfört med år 1999, vilket beror på att SVT24 hade omfattande provsändningar år 1999. ZTV:s höga

siffror beror på att musikvideor har klassificerats som svenskt ramprogram.¹

Tabell 5:1. TV-utbudets produktionsursprung år 2000 (procent)

	Sverige	Norden	Storbri- tannien	USA	Övriga väst- världen	Resten av världen
SVT	76	4	4	8	7	1
TV4	47	1	10	37	5	1
TV3	17	0	3	75	4	2
Kanal 5	13	0	2	81	4	0
ZTV	75	0	1	24	0	0
TV6	0	1	36	41	12	10
TV8 ²	8	0	61	1	0	0

Källa: Svenskt TV-utbud 2000.

Inom det utländskt producerade programutbudet dominerar det engelskspråkiga mycket kraftigt. USA överväger särskilt i TV3 och Kanal 5. I TV6 och TV8 är även Storbritannien ett framträdande producentland. Enda utomeuropeiska länder – förutom USA – som når upp till det mätbara är engelskspråkiga Australien och Nya Zeeland: 1 % i SVT:s och 3 % i TV4:s sändningar. Vad gäller icke-engelskspråkiga länder kan följande noteras för SVT och TV4 avseende TV-utbudet 1999. Tyskland svarar för 0 % av SVT:s och 2 % av TV4:s sändningar. Frankrike för 2 resp. 0 %, övriga Väst-europa för 1 % i bägge fallen samt östra Europa 0 % för både SVT och TV4

För barnprogrammen i TV3 och Kanal 5 gäller att dessa till mycket stor del har sitt ursprung i USA. Speciellt uttalat är detta i TV3, där i princip samtliga barnprogram under år 1999 utgjordes av tecknade amerikanska serier. Vad gäller SVT och TV4 är barnprogrammen ofta av typen ramprogram där det inte har varit möjligt att urskilja produktionsursprung.

SVT har enligt sitt sändningstillstånd (regeringsbeslut 2001-12-20) ett särskilt ansvar för det svenska språket och dess ställning i samhället. SVT skall tillhandahålla ett mångsidigt utbud av program av hög kvalitet på svenska språket och tillvarata den svenska

¹ Ett ramprogram är ett program som innehåller olika delinslag vilka sammanhålls genom att t.ex. en programledare presenterar, kommenterar m.m. Många barnprogram har denna uppläggning.

² 30 % av TV8:s utbud har okänt produktionsursprung.

kulturen i dess vidaste bemärkelse. Det utländska programutbudet skall spegla olika kulturkretsar och i större omfattning än hittills innehålla program från olika delar av världen. Enligt Sveriges Televisions public service-redovisning för år 2000 är ca tre fjärdedelar av de förstasända programtimmarna producerade i Sverige eller i samarbete med utländsk part, men på svenska språket. Drygt 40 % av det utländska förstasända utbudet kommer från länder utanför Europa. Av den europeiska delen är nästan en fjärdedel av nordiskt ursprung. Under året visades program med ursprung i 49 olika länder utanför Sverige. Av det totala rikssända, förvärvade utbudet (summa 2 996 timmar år 2000) kom 53 % från fem engelskspråkiga länder (USA, Storbritannien, Australien, Nya Zeeland och Kanada), 18 % från Sverige, 15 % från övriga nordiska länder, 12 % från övriga europeiska länder och 1 % från övriga världen.

Inom SVT förekommer ingen form av kvotering för sändning av program på svenska resp. andra språk. För perioden 1996–1999 framhåller SVT att andelen förvärvade program, huvudsakligen utländska, har minskat, vilket gör att utbudet nu innehåller en större proportion svenska program. Vad gäller program från andra länder försöker SVT få spridning mellan olika länder och språk, men man menar att det är svårt att få genomslag för program från icke-engelsktalande länder. Utbudet av program från Norden har dock ökat något.

Utbudet av kanaler på annat främmande språk än engelska är mycket begränsat i de svenska kabel-TV-näten.

År 2000 sändes totalt 2 570 timmar med utländskt material i SVT. Ca 80 % av detta översattes, framför allt genom textning (se tabell 5:2). Dubbning används huvudsakligen för barnprogram. De obearbetade eller endast kommenterade programmen återfinns huvudsakligen inom programkategorin sport (Sveriges Televisions public service-redovisning 2000).

Tabell 5:2. Översättning till svenska av det rikssända utbudet av främmande ursprung inom SVT (sänd tid i timmar år 2000)

	Översatt text	Berättare/ speaker	Dubb- ning	Text- TV- text	Obearbetat/ kommen- tator	Summa
Fakta	436	8	0	186	25	656
Fiktion/Film	1 080	19	151	16	30	1 296
Musik	82	0	0	1	33	116
Nöje	16	0	0	0	7	23
Sport	33	0	3	0	441	477
Service	2	0	0	0	0	2
Summa	1 649	27	154	204	536	2 570

Källa: Sveriges Television public service- redovisning 2000.

Film

Biograffilmen är ett viktigt medium som når en stor del av Sveriges befolkning, särskilt ungdomar. År 2000 hade totalt 223 långfilmer premiär i Sverige, varav 38 var svenska (år 1999 hade 23 svenska långfilmer premiär). Under år 2000 biografvisades sammanlagt 813 filmer, varav 27 % var svenska, 34 % amerikanska, 31 % europeiska och 7 % från andra länder. Svensk film har ökat sin andel av det totala antalet biobesök från 16,2 % år 1998 till 21,5 % år 1999 och 25,7 % år 2000. År 2000 gick drygt 65 % av publiken på amerikanska filmer, knappt 7 % på europeiska filmer och drygt 2 % på filmer från andra länder. (Se bl.a. Svenska Filminstitutets verksamhetsberättelse 2000.)

Staten stöder bl.a. produktionen av svensk film. Genom det filmavtal mellan staten, filmbranschen och TV-företagen som gäller 2000–2004 har staten förstärkt produktionsstödet till svensk film, liksom bl.a. lanseringsstödet, distributionsstödet och stimulansbidraget till biografägare för visning av svensk film. Staten satsar dessutom resurser på regionala resurscentrum för film och video.

Stiftelsen Svenska Filminstitutet grundades år 1963 och är det centrala filmorganet i Sverige. Verksamheten regleras i filmavtalet. Svenska Filminstitutets uppdrag är att stödja produktion av värdefull svensk film, främja spridning och visning av kvalitetsfilm, bevara filmer och material av film- och kulturhistoriskt intresse samt ansvara för en internationell spridning av svensk filmkultur.

Inom Europeiska unionen finns ett stödprogram för den europeiska film-, TV-, video- och multimedieindustrin – Media Plus – som ger räntefria lån och bidrag till bland annat distribution, projektutveckling, strukturella produktionsbolagsstöd, vidareutbildning samt biografvisning av europeisk film. Programmet har till syfte att stärka den europeiska film- och TV-industrins konkurrenskraft, att utöka det gränsöverskridande europeiska samarbetet på företagsnivå genom uppbyggandet av nätverk, att öka utbytet av filmer och TV-program inom Europa samt att höja kompetensnivån, främst när det gäller ny medieteknologi.

5.3.2 Bedömningar och förslag

Vårt förslag: Svenska språkets ställning inom kultur och medier skall främjas.

Av Nordiska ministerrådets undersökning framgår att risken för att svenskans ställning inom svenskt kulturliv försvagas inte är särskilt stor. Det framstår som om få kulturarbetare och journalister väljer engelska i stället för svenska, med undantag för populärmusiker och facklitterära författare (i det senare fallet är det också förhållandena inom det mer populärt inriktade området som är viktigast, och här kan andelen svenska böcker förmodas vara högre än i gruppen facktexter totalt, där som nämnts också rena specialisttexter som doktorsavhandlingar ingår). Så länge som svensk film spelas på svenska, svenska dagstidningar innehåller nyheter på svenska, teater i Sverige spelas på svenska och en betydande andel program i svensk TV är på svenska, är risken för en domänförlust inom kulturområdet liten.

Vi anser dock att svenskans ställning bör stärkas, främst inom etermedieområdet. Visserligen är svenskans ställning stark inom dagspressen, likaså inom nyhets- och faktaprogrammen i TV, men man kan ändå konstatera att en stor del av utbudet i både radio och TV är på engelska. I radion gäller detta framför allt musikutbudet och i TV gäller det program som har importerats från engelskspråkiga länder, framför allt USA. Utbudet av musik och program på andra främmande språk än engelska är mycket begränsat. En mindre andel av SVT:s och SR:s utbud är på minoritets- och invandrarspråk. (Se vidare kapitel 7.)

Andelen svenskspråkiga program i SVT skall inte minska

Svenska språknämnden har i sitt förslag till handlingsprogram framfört att man bör överväga möjligheten att i högre grad ange kvoter mellan svenska och nordiska program, angloamerikanska program och övriga utländska program. Vi har övervägt denna fråga utifrån olika aspekter och kommit fram till att det inte är önskvärt med en sådan kvotering. Staten bör inte direktreglera programinnehållet på sådant sätt som en kvotering skulle kunna innebära. Enligt radio- och TV-lagen skall radio- och TV-sändningar som sker efter tillstånd av regeringen "i betydande omfattning" innehålla program på svenska språket. SVT skall enligt sitt nuvarande sändningstillstånd (för åren 2002–2005) tillhandahålla ett mångsidigt utbud av program av hög kvalitet på svenska språket och tillvarata den svenska kulturen.

Vi föreslår i stället att det i de framtida tillståndsvillkoren skall uttryckas en viljeinriktning att andelen svenskspråkiga program inte skall minska för SVT:s del och att de bör öka för TV4:s del.

När det gäller utbudet av program på svenska språket inom SVT vill vi särskilt peka på att det främst är mer teaterproduktion och liknande på svenska som bör eftersträvas.

Det bör dessutom övervägas hur liknande ambitioner för svenskan skall kunna uttryckas i tillståndsvillkoren för de programbolag som sänder i det digitala marknätet.

Vi har i vår kartläggning kommit fram till att det utländska TV-materialet till allra största delen översätts. Det är nödvändigt att göra så inte bara för SVT utan också för de kommersiella TV-bolag som vill nå största möjliga publik i Sverige. Det är viktigt att översättning sker för att svenskan inte skall marginaliseras på en massmediescen där engelskan har en framträdande roll. Att översättning till svenska sker i så stor utsträckning som är fallet visar också att det finns en efterfrågan på området.

Andelen utländska program på andra språk än engelska bör öka

Vi vill också peka på den centrala roll som TV och radio har när det gäller att visa på den kulturella och språkliga mångfald som finns i världen, både i länder utanför den västerländska kultursfären och här i Europa. Det är därför viktigt att det utländska programutbudet i framför allt televisionen i större omfattning än i dag speglar

olika kulturkretsar och att den innehåller program från olika delar av världen. SVT skall enligt sitt sändningstillstånd tillhandahålla ett mångsidigt utbud som speglar de olika kulturer som finns i Sverige. Det utländska programutbudet skall spegla olika kulturkretsar och i större omfattning än hittills innehålla program från olika delar av världen. Det är viktigt att denna formulering finns med även i de framtida sändningstillstånden.

Vi vill också betona vikten av att program på nordiska språk finns med i TV-utbudet. Enligt SVT:s sändningstillstånd skall program om och från de nordiska länderna sändas i syfte att stärka den nordiska gemenskapen. I kapitel 7 redovisar vi vår bedömning om mediernas roll för den nordiska språkgemenskapen.

Programbolagen skall redovisa sändningsspråk

Vi föreslår att SVT och TV4 årligen skall redovisa andelen svenskspråkiga program och program på andra språk. Detta kan ingå i de redovisningar som lämnas till regeringen och till Granskningsnämnden för radio och TV.

Fortsatt stöd bör ges till litteratur

Inom kulturområdet varierar språksituationen mellan olika verksamhetsområden. Svenskans ställning som skönlitterärt språk i Sverige är relativt ohotad, medan facklitteratur till stor del skrivs på engelska. Det är enligt vår bedömning viktigt att staten fortsätter att stödja t.ex. författare och svensk bokutgivning. (Se vidare kap. 11.)

I detta sammanhang bör det uppmärksammas att svenskspråkig litteratur naturligtvis också produceras i Finland, som har en rik svensk litteraturtradition och en livaktig svensk litteraturscen. Vi anser att det vore önskvärt att finlandssvensk litteratur lättare kunde nå den rikssvenska publiken.

Statens kulturråd har i sin omvärldsanalys år 2001 pekat på bl.a. behov av stöd till utgivning av afrikansk, asiatisk och latinamerikansk litteratur i översättning till svenska. Man anför att en möjlig väg att stödja översättningslitteraturen från små språk-områden är att erbjuda svenska förlag stöd för att låta översätta böcker av författare som är framstående i sina hemländer. En annan

väg är att stödja återutgivning av moderna klassiker av författare från Asien, Afrika och Latinamerika i billigupplagor för spridning till skolor. Enligt kommitténs bedömning är det viktigt att litteratur från olika språkområden når den svenska publiken i svensk översättning. Översättningarna är en väsentlig del av den svenska litteraturscenen och främjar också det svenska språket.

Facklitteraturen står för en stor andel av landets bokutgivning. Beträffande språkvalet är här det viktiga att det finns tillgång till populärvetenskaplig och folkbildande facklitteratur på svenska. Kommitténs synpunkter på specialistgenrer som doktorsavhandlingar redovisas i kap. 3 där högre utbildning och forskning diskuteras.

Fortsatt stöd bör ges till musiklivet

Engelskans ställning inom populärmusiken är för närvarande stark. Det är inte bara den importerade musiken vars texter är på engelska, utan detta gäller även i stor utsträckning för den musik som produceras här i Sverige. En av anledningarna till att mycket populärmusik i Sverige skrivs på engelska är att man vill nå en större publik och satsa på en internationell karriär. En annan anledning är de positiva attityder som f.n. råder till engelska i Sverige.

Det är enligt vår bedömning viktigt att fortsätta stödja det svenska musiklivet genom olika kulturpolitiska insatser, utan att reglera de enskilda musikkonstnärernas språkval.

Staten skall fortsätta stödja svensk film

Engelskans ställning är stark även inom filmområdet. Till skillnad från t.ex. populärmusiken handlar det här enbart om importerade filmer, inte om filmer som produceras här i Sverige. Det kan noteras att svensk film under senare år har haft framgångar. Produktionen har varit relativt hög och framgången hos biopubliken förhållandevis stor. Trots detta dominerar fortfarande utländska biograf- och videofilmer både utbudet och efterfrågan.

Det är viktigt att det finns en svensk filmproduktion. Vi föreslår att staten fortsätter att stödja svensk film på olika sätt.

5.4 Svenskan som IT-språk

Inom datorvärlden är det engelska språkets dominans ovanligt stor. Samtidigt har datoranvändningen ökat dramatiskt under det senaste decenniet. Många utnyttjar datorer i stor omfattning både i arbetslivet och på fritiden. Andelen Internetanvändare har ökat från 20 % en genomsnittlig dag år 1998 till 32 % år 2000 (Mediebarometern 2000). Internet utgör 6 % av den samlade tiden för medieanvändning (a.a.). Det är ungdomar och högutbildade som är de flitigaste användarna. En stor del av användningen äger rum på arbetsplatserna. Både i hemmet och på arbetsplatser och skolor utnyttjar man framförallt Internet för e-post och för informationsökning. I september 2000 hade 80 % av Sveriges befolkning tillgång till dator i hemmet. Vid samma tidpunkt hade 85 % tillgång till Internet i hemmet, på arbetet eller i skolan. (Fakta om informations- och kommunikationsteknik i Sverige 2002.)

Genom Internet, spel och olika typer av programvara möter allt fler det engelska språket i många situationer. Vi använder engelska uttryck och både läser och skriver texter på engelska. Genom e-posten förenklas vardagskommunikation över världen.

5.4.1 Den stora engelskspråkiga marknaden styr

Tillgång till olika typer av programvara på svenska språket

Det finns ett stort antal företag i Sverige som producerar, importerar och distribuerar programvara för den svenska marknaden. Dessa företags kunder är dels näringsliv och förvaltning, dels hushåll (framför allt vad gäller datorernas operativsystem och spel).

När det gäller valet av språk i programvaruproduktionen har vi inga uppgifter om förhållandena i Sverige. I samband med Norsk språkråds framtagande av Handlingsplan för norsk språk og IKT (2001) har IKT-Norge – en medlemsorganisation för företag inom informations- och kommunikationsteknik i Norge – gjort en enkel kartläggning av norska programvaruföretag och det norska språket. Deltagarna i undersökningen var huvudsakligen norska producent-er. Kartläggningen visade att norska och engelska var närmast jämställda som språk i norsk programvaruproduktion. Huruvida detta förhållande gäller även för den svenska marknaden finns det inga undersökningar om.

Flera av de svenskproducerade programmen är baserade på utländska produkter. Man kan anta att även program och produkter som utvecklas i Sverige till stor del är utvecklade på engelska, eftersom dessa program av marknadsskäl måste vara kompatibla med program som används på andra håll i världen.

Bland de program som vänder sig direkt till hushåll och kanske framför allt till barn och ungdomar utgör spel och s.k. multimedieprogram en stor och viktig andel. På grund av förändrade medievanor kan sådana spel och multimedieprogram förutsättas få en allt större betydelse för ungas språkinläring.

IT har fått ett stort genomslag i skolan. IT erbjuder möjligheter att utveckla läromedel i nya former, som fördjupar och stöder förståelse och inläring och därmed kan komplettera mer traditionella läromedel. Från språksynpunkt innebär ett ökat användande av elektroniska läromedel och Internet en utmaning. Barn från förskoleåldern och uppåt möter först den nya tekniken genom spel o.d. Barnen konfronteras tidigt med engelskspråkiga data- och TV-spel. I skolan uppmuntras eleverna att söka information på nätet och mycket av det som de finner är på engelska. Eleverna kommer på detta sätt tidigt i kontakt med engelskspråkigt material.

För närvarande produceras enligt Skolverket få svenska multimediebaserade läromedel. På Skolverket pågår ett arbete med att analysera läromedelssituationen på detta område och hur den kan förbättras.

Information på webbplatser

Det globala nätet består av ett mycket stort antal webbplatser som av naturliga skäl till stor del har texter på engelska. Andelen engelskspråkiga webbsidor minskar dock genom att en mängd information på andra språk läggs ut på nätet. Sett till vilka sidor som utnyttjas dominerar fortfarande engelskspråkiga sidor. Även information på svenska webbplatser finns i viss utsträckning på engelska, t.ex. olika forskningsinstitutioners och företags hemsidor (se även kap. 4).

Språkteknologiska produkter och tjänster

Allt fler datorbaserade hjälpmedel som är avsedda att förenkla och förbättra kommunikationen mellan människor och göra gränssnittet mellan människa och maskin enklare och mer naturligt har under senare år börjat få spridning. Kommittén har inte kunnat göra någon egen kartläggning av marknaden. Företrädare för bl.a. Svenska språknämnden har framfört att en stor del av de språkteknologiska produkterna är på engelska och att det finns relativt få svenskspråkiga produkter på marknaden (se bl.a. Karlsson 2000).

Orsakerna till att många språkteknologiska produkter är engelskspråkiga är flera. Det är t.ex. dyrt att utveckla produkter för en så liten marknad som den svenska. Många företag har inte råd att låta utveckla specifikt svenska produkter. Till detta kommer att tekniken i sig ofta är engelskspråkig. Många produkter är i grunden inte konstruerade för de nordiska språkens grammatik och ordbildning. Mycket importeras och den kulturella anpassningen av produkterna är också dyr. Det finns också risker för att svenska versioner kommer mycket senare än de engelska (vilket i och för sig inte alltid behöver vara en nackdel när det gäller ny teknik). En annan risk är att de engelska versionerna kommer att vara mycket billigare än de svenska, varför användare av kostnadsskäl kommer att välja den engelska versionen.

5.4.2 Bedömningar och förslag

<p>Vår bedömning: Skolor bör stödjas och stimuleras att använda dataprogram på svenska språket.</p>
--

Skolor bör stimuleras att använda svenskspråkiga dataprogram

Informationstekniken påverkar oss alla och förändrar våra levnadsvillkor. Målet för den statliga IT-politiken är att Sverige som första land skall bli ett informationssamhälle för alla. Språket är naturligtvis en viktig del i detta. Vi anser att det är ett demokratikrav att det finns möjlighet att använda svenska språket i detta informations-samhälle. Detta är särskilt viktigt i skolan och inom den offentliga förvaltningen.

Svenska språknämnden föreslår i sitt förslag till handlingsprogram att multimedieprogram för skolbruk skall vara översatta till svenska.

Inom skolan används elektroniska läromedel allt mer. Eleverna hämtar ofta information från nätet och en stor del av detta material är på engelska. Om program och innehåll inte översätts till svenska finns det en risk för att elever inte utvecklar ett svenskt ordförråd för det innehåll som e-läromedlen, spelen eller webbplatserna förmedlar eller att de inte begriper programmets innehåll och mening. Användningen av IT i skolan har öppnat en mängd nya möjligheter, men innebär också språkpolitiska utmaningar. Det är viktigt att både lärare och elever görs medvetna om detta. Enligt kommitténs bedömning bör skolor stödjas och stimuleras att använda program på svenska språket. Multimedieprogram för skolbruk bör normalt vara översatta till svenska. I kapitel 10 föreslår vi att språkvården skall följa kvalitetsutvecklingen och ges möjlighet att medverka i arbetet med att höja den språkliga standarden på program som riktar sig till skolelever.

Samarbete med näringslivet bör övervägas

Beträffande tillgången till svenskspråkig programvara i samhället i stort är det naturligtvis önskvärt att olika program finns i svenska versioner, speciellt sådana som riktar sig till en bred användarkrets. Det måste dock i första hand vara en uppgift för de företag som är aktiva inom området att förse den svenska marknaden med svenskspråkiga, kommersiella produkter. För att främja en sådan utveckling kan det övervägas om staten bör ta initiativ till ett samarbete med näringslivet i denna fråga. Detta bör vara en fråga för det språkteknologiska sekretariat som föreslås i kapitel 17. Det statliga ansvaret bör dock enligt vår mening i första hand begränsas till att gälla insatser för att garantera att programvara på svenska används inom skolan och inom myndigheter och förvaltningar.

5.5 Hälso- och sjukvård

5.5.1 Patienterna måste få begriplig information

Inom hälso- och sjukvårdsområdet finns en del regler när det gäller användningen av svenska språket. Vi har valt att behandla två aspekter, nämligen språkvalet i journalhandlingar och kraven på kunskaper i svenska språket för personer med utländsk utbildning inom hälso- och sjukvårdsområdet.

Journalhandlingar

Journalhandlingar som upprättas inom sjukvården skall vara skrivna på svenska (5 § patientjournallagen 1985:562). Enligt Socialstyrelsens föreskrifter (SOSFS 1982:2) skall sjukvårdspersonal sträva efter ett klart och enkelt språk i kontakten med patienter och deras anhöriga. Svenska namn och beteckningar bör användas.

Enligt SOSFS 1993:20 får den som erhållit kompetensbevis efter utbildning i annat nordiskt land föra journal på danska eller norska. Den som efter utomnordisk utbildning utövar ett yrke inom hälso- och sjukvården får föra journal på engelska om han eller hon har ett förordnande som meddelats med stöd av ett bemyndigande från Socialstyrelsen. Läkare som uppehåller en tjänst i Finland och som får utöva läkaryrket i angränsande distrikt i Sverige får föra journal på finska.

Om det för ett visst medicinskt uttryck på främmande språk saknas en lämplig motsvarande beteckning på svenska får det främmande uttrycket användas. Valet mellan ett medicinskt uttryck på främmande språk eller svenska skall göras utifrån vad som bäst gagnar patientsäkerheten och kravet på noggrannhet i journalen. Journaler som förs på annat språk än svenska skall om möjligt innehålla en översättning till svenska av patientens sjukdomshistoria (anamnesen) och den avslutande, sammanfattande bedömningen (epikrisen).

Utländsk utbildning inom hälso- och sjukvårdsområdet

Den fria rörligheten är en av grunderna för den inre marknaden inom EU. Alla medborgare i ett medlemsland i EU har rätt att resa till ett annat medlemsland och bl.a. arbeta där. Sedan år 1994 om-

fattas Sverige av de EG-direktiv som rör erkännande av utbildning och yrkeskompetens som ger behörighet till ett visst yrke. EU/EES-länderna har en gemensam arbetsmarknad där medborgarna har rätt att ta anställning eller starta egen verksamhet. Grundprincipen är att den som är kvalificerad att utöva ett yrke i sitt hemland också är kvalificerad att utöva yrket i alla EU/EES-länder. Regelsystemet inom EU är uppbyggt kring tre olika grupper av direktiv (etableringsdirektiv, sektorsdirektiv och generella direktiv).

Sektorsdirektiv finns för läkare (direktiv 93/16/EEG), tandläkare, sjuksköterskor (direktiv 77/452/EEG) m.fl. och innebär att minimikrav ställs på resp. utbildning för att den skall godkännas i de olika länderna. En följd av detta är att t.ex. en läkare inte kan nekas att få sin examen godkänd i ett annat EU-land. För t.ex. läkare reglerar direktivet att medlemsstaterna "skall se till att personerna i fråga, där så är lämpligt, i sitt eget och sina patienters intresse förvärvar de språkkunskaper som krävs för att utöva yrket i värdlandet" (artikel 20).

För de yrken som omfattas av generella direktiv (direktiv 89/48/EEG och 92/51/EEG) finns inga minimikrav på utbildningen. Detta innebär att man inte automatiskt ges tillträde till övriga EU-länders arbetsmarknad. För dessa yrken (psykolog, advokat, revisor m.fl.) kan man enligt Europeiska kommissionen i princip inte ställa krav på att den sökande skall klara ett språkprov, utom för vissa yrken (t.ex. tolk och språklärare).

Inom hälso- och sjukvården är den s.k. legitimationen det mest framträdande beviset på en yrkesutövares kompetens. Legitimationen är ett uttryck för att en yrkesutövare står under samhällets tillsyn och har godkänts för yrkesverksamhet i Sverige inom det område legitimationen avser. Detta regleras genom lagen (1998:531) om yrkesverksamhet på hälso- och sjukvårdens område. Socialstyrelsen har som uppgift att pröva och meddela bevis om behörigheter för hälso- och sjukvårdspersonal med såväl svensk som utländsk utbildning.

Den som har en utländsk utbildning från ett annat EES-land än Sverige skall enligt förordningen (1998:1513) om yrkesverksamhet på hälso- och sjukvårdens område på ansökan få legitimation som läkare etc. här i landet om han eller hon har ett sådan utbildnings-, examens- eller annat behörighetsbevis som anges i EES-avtalet. Ansökan om kompetensbevis eller behörighet görs hos Socialstyrelsen. Om det behövs skall Socialstyrelsen erbjuda den sökande

möjlighet att inhämta de kunskaper i svenska som krävs för att utöva yrket (7 kap. 13 §).

Den som har annan utländsk utbildning skall ha för yrket nödvändiga kunskaper i svenska, danska eller norska för att få ett kompetensbevis (8 kap. 1 § i förordningen). Socialstyrelsen skall meddela ytterligare föreskrifter om kraven på bl.a. språkkunskaper för dem som genomgått sådan utländsk utbildning. Detta innebär att det i princip krävs bl.a. godkänt prov i svenska för att få svensk legitimation för den som är tredjelandsutbildad och skall arbeta i ett legitimationsyrke inom svensk hälso- och sjukvård.

För personer som har en vårdutbildning från andra länder än EES-området anordnar Folkuniversitetet särskilda kurser och prov i svenska språket på Socialstyrelsens uppdrag. Såväl kurser som prov genomförs på olika orter i landet och godkänt prov är obligatoriskt. Språkprovet betalas av Socialstyrelsen, men språkkurserna får varje deltagare själv finansiera. Socialstyrelsen har hittills dock avsatt ca 2,1 miljoner kronor per år för att kunna finansiera ca 60 platser på dessa kurser, men detta avser man att sluta med. Dessutom finns utbildningsplatser i svenska för sjukvårdspersonal rekryterad i utlandet som finansieras av Arbetsmarknadsverket.

Socialstyrelsen rekommenderar att även personer som har en vårdutbildning från länder som omfattas av EG-direktiv skaffar sig kunskaper i svenska, men står inte för kostnaden för kurser och språkprov i dessa fall.

Riksdagen har i ett tillkännagivande till regeringen (bet. 2001/02: SoU5, rskr. 2001/02:144) beslutat att regeringen skall göra en översyn av språkutbildningen för utländsk vårdpersonal i enlighet med ett förslag från Riksdagens revisorer.

5.5.2 Bedömningar och förslag

Vår bedömning: Personer med utländsk utbildning som skall arbeta inom hälso- och sjukvårdsområdet bör ha de språkkunskaper som behövs för att utöva yrket i Sverige.

När det gäller s.k. ekvivalering av utländska examina för olika yrkesgrupper, främst inom hälso- och sjukvården, är det enligt vår bedömning viktigt att hälso- och sjukvårdspersonal med patient-

kontakter har goda kunskaper i svenska språket eller i andra nordiska språk.

För personer med vårdutbildning från ett EU-/EES-land kan staten inte ställa några krav på språkkunskaper för att legitimation skall utfärdas. Däremot kan arbetsgivaren ställa krav på språkkunskaper i samband med anställning. Socialstyrelsen rekommenderar att läkare och annan vårdpersonal skall gå kurser i sjukvårdssvenska och avlägga språkprov. För personer med vårdutbildning från något annat land ställer staten krav på språkkunskaper för att man skall få legitimation.

Vi gör bedömningen att det finns behov av resurser för kurser i svenska för personal inom hälso- och sjukvården med utländsk utbildning. Finansiering av sådana kurser kan ske genom såväl landstingen som staten. I vissa fall är det naturligt att den kommande arbetsgivaren (t.ex. landstingen) betalar. I andra fall kan det vara mer naturligt att arbetsmarknadspolitiken (genom Arbetsmarknadsverket), hälso- och sjukvårdspolitiken (genom Socialstyrelsen) eller utbildningspolitiken betalar. Enligt vår bedömning är det viktigt att det avsätts resurser för detta. Detta bör uppmärksammas i den översyn av språkutbildningen för utländsk vårdpersonal som riksdagen har beslutat om.

6 Svenska termer och uttryck

Om svenskan skall vara ett komplett och samhällsbärande språk måste den gå att använda inom alla de områden där vi vill kunna göra det. En förutsättning för detta är att det finns svenska benämningar att utnyttja.

I detta kapitel behandlas frågor kring svenska termer, uttryck och begrepp. Framför allt uppmärksammas terminologiarbete, men också mer allmänspråkliga frågor berörs något. Organisatoriska frågor relaterade till terminologiarbete berörs inte, utan diskuteras i kapitel 20 där vårt samlade förslag om den svenska språkvårdens organisation återfinns.

Följande punkter ingår i vårt förslag till handlingsprogram för svenska språket inom det aktuella området:

- Åtgärder skall vidtas för att säkerställa att svenska termer och uttryck kan skapas inom alla de områden där vi vill kunna använda svenskan.
- Terminologiarbete bör integreras i de satsningar som görs på "mjuk infrastruktur" inom IT-området.

6.1 Vikten av svenska termer och uttryck

6.1.1 Termer och domändeförluster

Skall svenskan kunna användas inom specialiserade områden och fält där den tekniska och vetenskapliga utvecklingen går snabbt är det viktigt att svenska ord och uttryck finns att tillgå. Tillgång till ändamålsenliga specialisttermer gör det lättare att begagna svenska, än om det hela tiden råder osäkerhet om vad man kallar olika företeelser på vårt språk. Termarbete är alltså ett led i motverkandet av domändeförluster.

Samtidigt är en av de viktigaste förutsättningarna för att termer m.m. skall finnas tillgängliga inom ett visst fält att språket verkligen brukas inom detta verksamhetsområde. De domänförluster som hotar eller redan har drabbat svenskan inom en del specialiserade sfärer gör därmed att vi riskerar att vårt språk inom en rad områden inte kommer att utvecklas. Så småningom kan vi därför komma att hamna i en situation där det blir svårt att använda svenska också när det av olika skäl skulle vara önskvärt att göra det.

Språkanvändning och termtillgång hänger således ömsesidigt samman och kan såväl förstärka varandra i en positiv spiral som försvaga varandra i en negativ.

6.1.2 Inte bara en domänfråga

Tillgång till lämpliga ord, uttryck och termer är alltså en förutsättning för att specialister av olika slag skall kunna arbeta på svenska inom sitt expertområde. Men svenska termer krävs också för att den specialiserade kunskapen skall kunna föras vidare ut i samhället. Det gäller då inte bara populärvetenskap o.d., utan även en mängd andra fall då en expert och en lekman behöver mötas: i läkare-patient-kontakter, då specialister skall ge beslutsunderlag till politiker och myndighetsföreträdare, för att vetenskap och forskning skall kunna bli föremål för allmän debatt m.m. Ett annat aktuellt exempel är IT-området (se vidare kap. 10). Svenska termer är ofta mer självförklarande och kan därigenom underlätta för icke-specialisten.

Vidare är en adekvat terminologi ofta en förutsättning för väl fungerande verksamhet inom ett visst område, och därmed av näringspolitisk och ekonomisk betydelse. Det kan räcka med att erinra om att dåvarande Tekniska nomenklaturcentralen (TNC) startades på initiativ av Asea, och att en viktig del av TNC:s verksamhet har varit att på uppdrag av industrin utarbeta terminologi för olika branscher. I dag påpekas ofta vikten av terminologiarbete för utvecklingen inom IT-området. Det krävs terminologiskt arbete om verktyg för informationssökning i databaser, i texter, på Internet m.m. skall kunna utvecklas. Omvänt kommer genom sådan verksamhet termer att etableras, oavsett om detta är avsikten eller ej. Det är då viktigt att de på så sätt introducerade termerna håller tillräckligt hög kvalitet. Också på andra vis spelar terminologin roll för utvecklandet av olika IT-tjänster: skall exempelvis sådant som

”24-timmarsmyndigheter” via Internet kunna bli verklighet krävs begreppsreda och språklig konsekvens.

6.1.3 Hur skapas benämningar och termer?

Ord och uttryck för företeelser inom en viss sfär kan dels tillkomma någorlunda spontant, dels som en produkt av mer systematiskt arbete. I det första fallet är naturligtvis förutsättningen att svenskan kommer till användning inom ett visst fält. Om så sker utvecklas vanligen de språkliga uttrycksmedel det finns behov för. Inte sällan uppstår dock bekymmer: olika uttryck kan konkurrera med varandra, benämningarna kan vara klumpiga eller uppfattas som ologiska eller på annat sätt missledande, de kan utgöras av ointegrerade eller åtminstone dåligt anpassade lånord m.m.

Vad gäller de mer allmänspråkliga förhållandena har det varit en typisk uppgift för den traditionella språkvården att skapa och i möjligaste mån lansera lämpliga benämningar. Det kan då gälla både rekommendationer om huruvida vissa svenska uttryck är lämpliga (är *vinstvarning* ett bra ord och hur benämner man bäst det första decenniet av ett visst århundrade?) och förslag om svenska ersättningar för engelska ord (*cash card* bör kallas *kontantkort* på svenska).

I många sammanhang behövs också terminologiarbete i striktare bemärkelse för att tillräcklig systematik och stringens skall uppnås. Det gäller då att både reglera den innehållsliga sidan (vad något skall betyda) och uttryckssidan (hur något skall benämnas).

Gränsen mellan den mer allmänna språkvårdens rekommendationer om lämpliga ord och uttryck och den specialiserade fackspråksterminologin och det till denna kopplade terminologiarbetet är naturligtvis inte helt skarp. När Språknämnden lanserar *riktmärkning* som ersättning för *benchmarking* rör det ju såväl allmän- som fackspråket. EU:s svenska översättare och terminologer och Regeringskansliets språkexperter spelar en stor roll för utvecklingen av svensk terminologi både i EU-sammanhang och för svenska myndigheters mer inhemska verksamhet och därigenom för skapandet av många svenska termer. Samarbete mellan språkvårdens olika organ är i det sammanhanget värdefullt och nödvändigt för att termerna och uttrycken skall få genomslag. Sådant samarbete sker för närvarande ofta genom Språkvårdsgruppen och dess e-postlista, som omfattar representanter för de olika språk-

vårdsorganen. Verksamheten inom termgrupper som Svenska biotermgruppen är betydelsefull inte bara för svenskan som fackspråk utan också för svenskan som allmänspråk.

6.2 Terminologisituationen i Sverige

Det är givetvis svårt att generellt uttala sig om huruvida svenska språkbrukare har tillgång till de etablerade termer de behöver för att kunna behandla också specialiserade områden på svenska. Det skulle kräva omfattande inventeringar av ett stort antal områden för att försöka utröna detta. Förrådet av ord och termer inom ett visst område förändras också kontinuerligt och ingen ordlista, termbank e.d. kan göra anspråk på att vara fullständig. Dessutom handlar det ju i hög grad om den enskilde språkbrukarens kunskaper. Om en viss svensk term finns förtecknad, men ingen känner till den och använder den utan alla i stället brukar ett engelskt uttryck, är ju värdet av den svenska varianten begränsat.

6.2.1 Svenska terminologiinrättningar

Försöker man ändå göra en bedömning av det terminologiska läget för svenskan kan det för det första påpekas att det finns flera inrättningar som bl.a. arbetar med att skapa svenska ord och termer.

Vad gäller allmänspråket har vi främst Svenska språknämnden som bland annat ger råd om svenska beteckningar på nya företeelser inom skilda områden. Man följer också svenskans utveckling ordförrådsmässigt och publicerar bl.a. ordböcker över språkliga nytillskott.

För det mer specialiserade språket och den striktare terminologiverksamheten gäller att TNC började sin verksamhet redan 1941. Sedan dess har man där (med undantag för en kort period under 2000 då TNC gick i konkurs och därefter rekonstruerades i form av Terminologacentrum TNC) bl.a. producerat en rad ordlistor m.m. inom skilda fält. Under perioden 1971–1995 publicerades exempelvis 30 sådana ordböcker och ordlistor. TNC har också arbetat med svenska termer för EU:s räkning bl.a. genom att på kommissionens uppdrag förse kommissionens centrala termdatabas Eurodicautom med svenska termposter. Det finns även några samarbetsgrupper som arbetar med termproduktion och

termproblem inom vissa fält (med lite varierande inriktning och omfattning på verksamheten). Här kan bl.a. nämnas Svenska biotermgruppen och Svenska datatermgruppen. Andra exempel är Svenska Optiksällskapets arbetsgrupp för språkvårdsfrågor, Svenska Läkaresällskapets kommitté för medicinsk språkvård och Matematikterminologigruppens arbete med matematikterminologi i skolan.

Det finns även språkteknologiföretag som på rent kommersiell grund arbetar med terminologi och termanknutna problem. Vid det senaste upphandlingstillfället fick exempelvis ett privat företag EU-kommissionens uppdrag att lägga in termposter i kommissionens ovan nämnda termdatabas Eurodicautom.

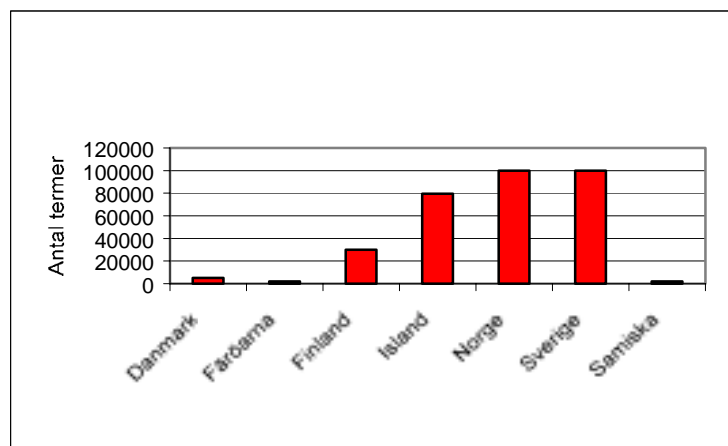
Svenska myndigheter är också inblandade i termanknuten verksamhet genom att vissa myndigheter utarbetar termer inom sina ansvarsområden. Exempelvis har Socialstyrelsen en enhet som arbetar med termer inom hälso- och sjukvårdsområdet, Enheten för klassifikation och terminologi. Naturvårdsverket har likaså utformat termförteckningar inom miljö- och naturvårdsområdet. Någon central reglering av vilka områden som de olika myndigheterna skall täcka, eller någon inrättning för samordning m.m. dem emellan finns dock inte.

I detta sammanhang är verksamheten inom EU av stor betydelse. Via EU:s texter kommer många nya begrepp och benämningar in i svenskan. I den verksamhet som Regeringskansliets språkexperter utför med inriktning mot EU-texter är en central del råd i särskilt termfrågor till EU:s översättare, granskare och juristlingvister. Denna verksamhet måste dock byggas upp och förstärkas ytterligare.

6.2.2 Svenskans terminologibestånd

Försök har gjorts att uppskatta beståndet av termer på svenska som dokumenterats i databaser m.m. Inom ett projekt kallat Nordterm-Net, som bedrivits av TNC och motsvarande inrättningar i övriga nordiska länder med stöd av Närings- och teknikutvecklingsverket (NUTEK) och EU-programmet MLIS, har som en deluppgift inventerats "relevanta terminologiska samlingar i Norden" med hjälp av enkäter till olika aktörer på området. Resultatet för de olika länderna och språkområdena sammanfattas av figur 6:1.

Figur 6:1. Preliminärt antal termer som dokumenterats i databaser inom skilda nordiska språkområden

Källa: Reports on Terminological Databases Relevant to a Nordic Network of Termbanks, 1999.

Den slutsats man kan dra är att Sverige har en tämligen stor mängd termer samlade i olika databaser m.m., åtminstone sett i ett nordiskt perspektiv. Av detta följer naturligtvis inte att vi har alla de termer som krävs för att svenskan skall vara "ett språk fullt utrustat för att tala om naturvetenskap på" för att citera Svenska språknämndens målsättning i förslaget till handlingsprogram för att främja svenska språket. Det verkar tvärtom rimligt att anta att så inte är fallet, bl.a. med tanke på svenskans svaga ställning inom högt specialiserad naturvetenskap och teknologi.

Kiselman (2001) hävdar: "Det måste emellertid understrykas att TNC inte har täckt alla tekniska områden – centralen har sysselsatt sig huvudsakligen med områden som är viktiga ur politisk eller ekonomisk synpunkt, inte så mycket med vetenskaper – och aktiviteten i arbetsgrupperna för datavetenskap och biologi är begränsad, både programmatiskt [hänvisar till datatermgruppens uttalande att man inte eftersträvar att utarbeta fullständiga ordlistor] och resursmässigt. Inom andra vetenskaper, såsom matematik, fysik och kemi, synes den terminologiska aktiviteten vara ringa."

Flerspråkiga databaser viktiga

Termfrågor aktualiseras också av arbetet inom EU; verksamheten i t.ex. olika arbetsgrupper genererar många nya termer. I Svenskan i EU (SOU 1998:114) poängteras starkt behovet av flerspråkiga termbaser för EU-arbetet. Det framhålls exempelvis (s. 57): "Arbetet med terminologi är också det som inledningsvis har krävt störst insatser i översättningsarbetet både här hemma och hos EU."

Flerspråkiga termbaser är dock inte centrala enbart för arbetet inom EU, utan har större betydelse än så. I Svenskan i EU framhålls att frågan måste ses i ett större sammanhang: tillförlitliga flerspråkiga termbaser är "en nödvändighet i vår internationaliserade värld både för myndigheter, organisationer och företag".

Det finns ett flertal olika aktörer med betydelse för termarbetet. Svenskan i EU nämner TNC, EU-institutionernas terminologi- och översättningsenheter, Regeringskansliets språkexperter, UD:s translatorenhet Språkforum, SIS Swedish Standards Institute samt de internationella enheterna eller avdelningarna hos svenska myndigheter, organisationer och företag.

6.3 Bedömningar och förslag

Vårt förslag:

- Åtgärder skall vidtas för att säkerställa att svenska termer och uttryck kan skapas inom alla de områden där vi vill kunna använda svenskan.

Vår bedömning:

- Terminologiarbete bör integreras i de satsningar som görs på "mjuk infrastruktur" inom IT-området.

Vi anser att det är nödvändigt att svenska uttryck och termer kan utarbetas inom specialiserade områden som naturvetenskap, medicin och teknik. Om så inte sker kommer kommunikationen mellan lekmän och experter att försvåras, vilket vore olyckligt från bl.a. demokratisk utgångspunkt. Vidare kommer tendensen att svenskan förlorar domäner till engelskan att förstärkas om inte en svensk fackterminologi finns att tillgå.

För att svenskan skall kunna användas i EU-sammanhang krävs goda termdatabaser som hjälpmedel för översättare och tolkar. För värden av allmänspråket är det nödvändigt att svenska benämningar

för nya företeelser kan introduceras snabbt, om vi vill undvika att svenskan fylls med många mer eller mindre ointegrerade engelska lån. Om inte svenska benämningar på nya begrepp kan skapas i tillräcklig omfattning kan det också påverka attitydmässiga förhållanden.

Det bör i detta sammanhang dock också framhållas att terminologiarbete i strikt mening, där bl.a. en reglering av vad olika termer innehållsmässigt skall betyda, framför allt behövs inom industrin och liknande områden. Där kan sådan verksamhet betraktas som en del av det allmänna standardiseringsarbetet. För vetenskap och forskning är situationen mer komplicerad eftersom just diskussion om innebörden hos termen är en del av den vetenskapliga verksamheten och utvecklingen. Inom vetenskapen förefaller det angelägnaste vara att svenska benämningar tas fram för nya företeelser, begrepp m.m., och inte att försök att reglera innebörden görs.

Staten skall ta ansvar för det allmännyttiga terminologiarbetet

Vi anser att det är ett överordnat statligt ansvar att se till att terminologiarbetet kan bedrivas på ett effektivt sätt i Sverige, liksom att benämningar för mer allmänspråkligt bruk har en möjlighet att lanseras framgångsrikt där det är lämpligt att exempelvis ersätta ett mindre användbart engelskt uttryck eller en klumpig svensk benämning.

Vissa delar av termarbetet kan finansieras på affärsmässiga grunder genom att näringslivet betalar för terminologiprojekt man har behov av. Även inom andra områden kan terminologiarbete ske på kommersiella villkor; så är exempelvis fallet med EU:s termdatabas Eurodicautom, där tjänsten upphandlas enligt sedvanlig modell. I den mån det finns marknadsmässiga förutsättningar för termarbete bör naturligtvis verksamheten bedrivas på detta vis.

I andra fall kan inte marknaden garantera att det arbete som är nödvändigt kommer till stånd. Staten skall då ta ansvar exempelvis för sådant som uppbyggande av termdatabaser för allmänna ändamål, medverkan i nordiska projekt, terminologiarbete som krävs för satsningar på den mjuka infrastrukturen inom IT-området m.m.

Kontinuerlig uppföljning av läget skall göras

I kapitel 10 föreslår vi att språkvården skall prioritera arbetet med svenska databegrepp, dvs. ord och uttryck som används inom IT-området. Med tanke på hur stort inflytande IT har i dagens samhälle är detta naturligt. För andra delområden inom fälten naturvetenskap, medicin och teknik menar vi att det inte är lämpligt att försöka för längre tid peka ut inom vilka områden det är särskilt angeläget att arbete kommer till stånd och hur detta skall ske. Dels förändras naturvetenskap, teknik, näringsliv m.m. snabbt varför nya områden hela tiden kommer till, dels förändras samhällsförhållandena oavslutligt, med nya kommunikativa behov som följd.

Vi föreslår därför att kontinuerlig bevakning och uppföljning av situationen skall göras. Detta är en angelägen språkvårdsuppgift både för dem som arbetar med allmänspråket och för dem som hanterar fackspråkliga frågor.

Termgrupper skall ges stöd

Den verksamhet som bedrivs inom exempelvis Svenska biotermgruppen är mycket viktig för att hävda svenskans ställning inom ett centralt vetenskapsområde. På liknande vis har Svenska datatermgruppens arbete varit av stor vikt för att underlätta bruket av svenska i IT-sammanhang, och för att skapa förutsättningar för att den svenska som används är enhetlig, klar och tydlig.

Vi anser att det är viktigt att sådant arbete kan bedrivas också i framtiden, och att fler liknande grupper kan skapas. Vi föreslår att språkvården ges i uppdrag att stödja termsamarbetsgrupper och vid behov även söka initiera sådana.

Stödet kan för det första utgöras av hjälp med administration o.d. av gruppernas verksamhet. För det andra bör det finnas medel för att arvodera gruppernas ledamöter, så att man inte måste förlita sig på ideella insatser. För det tredje bör det finnas möjlighet för någon att som sekreterare i respektive grupp ta fram underlag för ledamöternas bedömning, utföra olika typer av terminologiska utredningar m.m. Allt detta kostar naturligtvis pengar. Statens stöd till denna verksamhet bör gå via de ordinarie anslagen till terminologiverksamheten (se vidare nedan i kapitel 20 om språkvårdens organisation). Det bör också vara möjligt att få stöd från annat håll, exempelvis från branschorgan för företag inom det aktuella områd-

et; en god terminologisituation gynnar även den affärsmässiga verksamheten. De olika terminologigrupperna bör därför undersöka om det finns möjlighet att få sådant stöd.

Språkvården skall säkerställa att flerspråkiga termbaser utvecklas

Vi anser att det är viktigt att det utvecklas flerspråkiga termbaser för internationellt arbete både inom EU och i andra sammanhang. Speciellt gäller att det är nödvändigt att säkerställa att översättarna inom EU har tillgång till goda terminologiska hjälpmedel. Vi föreslår därför att språkvården skall bevaka att det utvecklas de flerspråkiga termbaser det finns behov av. I den mån nödvändiga termbaser inte kan skapas kommersiellt eller av andra aktörer på området skall språkvården ta ansvar för att det erforderliga arbetet kommer till stånd. (Se vidare i kapitel 17.)

Myndigheternas begreppsansvar skall kartläggas och regleras

Offentliga verksamheter i Sverige, bl.a. olika myndigheter, är viktiga aktörer inom termområdet. Myndigheter har generellt ansvar för sin egen språkvård (se bl.a. kapitel 9). En del i detta är terminologiverksamheten. Olika myndigheter är på skilda vis verksamma inom terminologiarbete genom att de har begreppsansvar inom skilda fält.

Vi anser att det är viktigt att detta terminologiarbete bedrivs så effektivt som möjligt, och att resultaten av det blir allmänt tillgängliga. Vi föreslår därför att språkvården ges i uppdrag att kartlägga myndigheternas begreppsansvar. Språkvården bör utifrån denna kartläggning lämna förslag till regeringen med klara regler för de olika myndigheternas ansvar i detta avseende och anvisningar för hur dessa skall tas in i de olika myndigheternas instruktioner.

Myndigheter och andra offentliga verksamheter kan inte bedriva sitt terminologiarbete isolerat utan måste samordna detta inbördes. Det behövs därför samarbete mellan olika offentliga verksamheter, varför ett nätverk för sådant terminologiarbete bör byggas upp. Att underlätta uppbyggandet av ett sådant nätverk är en uppgift för det centrala stödet till myndighetsspråkvården (se också kapitel 9 och 20).

Terminologiarbete bör integreras i de satsningar som görs på "mjuk infrastruktur"

Vi vill framhålla att det finns ett nära samband mellan terminologi-frågor och IT. Skall Sverige lyckas med de satsningar som görs inom området "mjuk infrastruktur", dvs. utvecklandet av utbudet av kunskap, tjänster m.m., speciellt via Internet, är terminologi-aspekterna av central betydelse.

För det första är sådant som termbankar och liknande viktiga resurser inom exempelvis språkteknologiskt arbete. För det andra krävs det allmän begreppsreda om information skall kunna hanteras effektivt via nätet. Satsningar som 24-timmarsmyndigheter och Sverige Direkt där en mängd information skall tillhandahållas i digital form nödvändiggör språkligt och terminologiskt arbete av olika slag. För det tredje skapar IT-verksamhet på skilda vis termer, och det är då viktigt att denna verksamhet ger resultat som står i samklang med annat terminologiarbete.

Vi gör därför bedömningen att terminologiarbete bör integreras i de satsningar som görs på mjuk infrastruktur. Hur terminologi-situationen skall hanteras kan inte behandlas isolerat utan måste ses i samband med hur språkvårdsorganisationen i övrigt utformas. Vi återkommer därför till frågan i kapitel 19 och 20 där den svenska språkvårdens framtida uppgifter och organisation behandlas.

7 Det mångspråkiga Sverige

I dagens Sverige talas många språk. Förutom svenska begagnas de fem nationella minoritetsspråken, teckenspråket och en lång rad invandrarspråk. Dessutom lär vi oss olika främmande språk, i första hand engelska, vilka i varierande utsträckning används inom t.ex. arbetslivet. I de nordiska länderna har vi dessutom en stor tillgång, nämligen att det är möjligt att med större eller mindre ansträngning förstå våra grannar i de övriga nordiska länderna.

I detta kapitel riktar vi fokus på de olika språken, vilka åsikter som finns om dem och hur de används. Enligt våra direktiv skall attityder till, kunskaper i och bruk av minoritets- och invandrarspråk¹ samt stora internationella språk belysas av kommittén. Mot bakgrund av minoritetsspråkens speciella ställning kommer dessa att behandlas mer utförligt än invandrarspråken. Vi har också haft i uppgift att ta ställning till hur känslan och intresset för svenska språket kan stimuleras.

I detta kapitel presenterar vi resultaten av vår attitydundersökning, men även resultaten av en del andra undersökningar om attityder till språk. Vidare behandlas utbildning i främmande språk samt kunskaper i och attityder till övriga nordiska språk.

Följande punkter ingår i vårt förslag till handlingsprogram för svenska språket inom de aktuella områdena:

- Åtgärder skall vidtas för att förändra attityderna till svenska språket och olika språkliga varieteter i positiv riktning.
- Åtgärder skall vidtas för att stärka den nordiska språkgemenskapen.
- Minoritets- och invandrarspråken i Sverige bör stödjas.

---

¹ I kommittédirektiven används begreppen *minoritetsspråk* och *invandrarspråk* och vi har valt att använda samma termer. Med *minoritetsspråk* avser vi de fem nationella minoritetsspråken finska, jiddisch, meänkieli, romani chib och samiska och med *invandrarspråk* de språk som i Sverige används av invandrare och andra personer med utländsk bakgrund.

- Åtgärder skall vidtas för att stödja tillgången till medier på minoritets- och invandrarspråk.
- Teckenspråkets ställning skall klargöras. Åtgärder skall vidtas för att stärka och utveckla teckenspråket.
- De moderna språkens ställning inom svensk utbildning skall stärkas.

7.1 Attityder till svenska språket

Sommaren 2001 lät vi genomföra en undersökning med syftet att granska attityder till svenska, minoritets- och invandrarspråk samt till engelska och andra främmande språk i Sverige. Denna undersökning bestod av två delar. För det första utförde Svenska Gallup AB en enkätundersökning som riktade sig till 1 000 slumpvis utvalda personer. Attitydundersökningens andra del bestod av längre intervjuer med tio personer utifrån de tolv enkätfrågorna. Undersökningens resultat redovisas i sin helhet i bilaga 2.

7.1.1 Svenska språkets betydelse för Sverige

Svenska språket är av hävd det språk som talas i Sverige och därmed bäraren av vårt kulturarv. I Kulturutredningens betänkande Kulturpolitikens inriktning (SOU 1995:84) framförs att språk och kultur är ouplösligt förenade med varandra och tillsammans den viktigaste identitets- och kulturbäraren.

Av kommitténs enkätundersökning framgår att nästan alla (96 %) anser att svenska språket är mycket viktigt för Sverige, eftersom det är en del av landets identitet. Det finns dock en tendens till att ju yngre man är, desto mindre benägen är man att hålla med om svenska språkets betydelse som identitetsskapande faktor. Detta skulle möjligen kunna ses som ett tecken på att svenskan med tiden skulle kunna framstå som mindre betydelsefull. Skillnaderna är emellertid små och det är dessutom svårt att veta om det är ett tecken på en verklig förändring eller om dagens ungdomar kommer att ändra uppfattning när de i sin tur blir medelålders.

Av en europeisk undersökning (Europeans and Languages, 2001) framgår att 57 % av svenskarna känner att en utvidgning av EU innebär att det svenska språket måste skyddas mer. Detta ligger något under EU-genomsnittet (63 %).

7.1.2 Attityder till svenska i skolan

Svenska är ett basämne i skolan. Av den enkätundersökning vi låtit genomföra framgår att nästan alla (96 %) anser att svenska är ett mycket viktigt ämne i skolan. Detta stämmer väl överens med den attitydundersökning som Skolverket genomförde år 2000 (Attityder till skolan 2000). I den rapporten framkommer att 78 % av eleverna, 96 % av allmänheten och 97 % av föräldrarna anser att det är absolut nödvändigt eller mycket viktigt att ha goda kunskaper i svenska. Av Skolverkets undersökning framgår att 84 % av eleverna anser att skolan har lyckats ge eleverna goda kunskaper och färdigheter i ämnet. Bland allmänheten anser dock endast 53 % och bland föräldrarna 63 % att skolan lyckas bra i mycket eller ganska stor utsträckning.

I Skolverkets undersökning är elevernas uppfattning att svenska jämfört med andra ämnen kommer på andra plats, både när det gäller hur viktigt ämnet är och när det gäller hur väl skolan lyckas lära ut det. Det viktigaste av skolans ämnen anser eleverna vara engelska. För allmänheten och föräldrarna kommer svenska på första plats. Jämfört med år 1997 anser en större andel elever och allmänhet att svenska är viktigt (ökningen är nio procentenheter för elever och två procentenheter för allmänheten).

7.1.3 Attityder till dialekter och sociolekter

En stor del av den forskning om språkattityder som har bedrivits i Sverige och på andra håll har rört dialektal variation (se forskningsgenomgången i bilaga 2). En dialekt kan definieras som en språkvarietet som talas inom ett geografiskt avgränsat område och som skiljer sig både från standardspråket och angränsande dialekter. Dialekterna har en lång historia och representerar en talspråkstradition som är av stort intresse språkligt och kulturellt. Dialekterna är viktiga bärare av vårt gemensamma kulturarv. I samband med de stora samhällsförändringarna som har ägt rum under 1900-talet har dialekterna i stor utsträckning utjämnats och närmat sig riksspråket.

Forskning kring dialekter har lång historia i Sverige. Forskning bedrivs både vid universitet och högskolor och vid Språk- och folkminnesinstitutet (SOFI) som är en statlig myndighet vars uppgift är att på vetenskaplig grund öka kunskaperna om dialekter,

folkminnen, namn m.m. i Sverige samt att vidmakthålla, levandegöra och sprida detta kulturarv. Myndigheten skall särskilt samla in, bevara, vetenskapligt bearbeta och ge ut material om bl.a. dialekter. SOFI består av sex enheter på skilda platser i landet, var och en med ett regionalt eller ämnesmässigt ansvarsområde.

Ett exempel på en undersökning av svenskars åsikter om standardsvenska och dialekter är en studie av attityder i olika delar av landet till mer utjämnade dialekter respektive standardspråk (Bolfek Radovani 2000). En attitydundersökning gjordes i Tierp, Östersund, Linköping, Trollhättan och Malmö. Den visar bland annat att dialekter i de norra och västra delarna av landet är mer prestigefyllda, vilket bekräftar tidigare forskning. Andersson (1985) nämner två faktorer som anses bidra till att vissa dialekter åtnjuter högre prestige än andra: dels spridda stereotypa åsikter och fördomar om talarna av dialekten, dels förhärskande maktrelationer i samhället. Bakom språkattityder finns det ofta sociala värderingar och attityder till olika människor, snarare än till deras språk.

Toleransen inom bl.a. etermedierna mot dialekter förefaller att ha ökat under senare år. Som framgår av kapitlet om massmediernas språk är det i dag inte ovanligt att det talade språket i radio och TV är färgat av talarens dialektala ursprung, inte minst i de lokala radiokanalerna inom Sveriges Radio.

Inom språkforskningen har man studerat dialekter sedan lång tid tillbaka. Från 1960-talet och framåt har man också uppmärksammat språkets sociala variation och de s.k. sociolekter som därigenom skapas. Språkbruket har samband med bland annat ålder, kön och socioekonomisk ställning. En sociolekt kan således sägas vara en social dialekt, dvs. en språkart som är utmärkande för en viss social grupp.

Under senare år har frågor om s.k. multietniskt ungdomsspråk diskuterats. Vissa har sett "Rinkebysvenska" och annan språklig variation i mångkulturella bostadsområden som "undermålign svenska", medan andra menar att sådant språk snarare skall betraktas som en dialekt – om än med lite ovanlig bakgrund – och därmed inte kan värderas i termer av "bra" och "dåligt" språk. Bland annat Språkforskningsinstitutet i Rinkeby undersöker språk och språkbruk bland ungdomar i mångspråkiga storstadsmiljöer. Även andra forskningsinstitutioner forskar om t.ex. multietniskt ungdomsspråk och andra nya former av svenska.

7.1.4 Svenska med brytning

Attityder

Genom framför allt invandring finns det många som har svenska som andraspråk och som talar språket med mer eller mindre påtaglig brytning. Vilka attityder till brytning finns i dagens Sverige? De flesta som deltog i kommitténs enkätundersökning (94 %) anser att man måste acceptera att invandrare talar svenska med utländsk brytning.

I enkätundersökningen ställdes även en fråga om invandrades svenskkunskaper. Av svaren framgår att drygt 40 % anser att det ställs för stora krav på invandrades kunskaper i svenska när de söker jobb. Knappt hälften håller dock inte med om att det skulle ställas för stora krav i detta avseende. Det finns här vissa ålderskillnader: de yngsta anser i högre utsträckning att det ställs för stora krav (53 %). Även personer som inte har svenska som modersmål eller har svenska och något annat språk som modersmål är benägna att anse att kraven är för högt ställda (68 %).

Det finns resultat från ett forskningsprojekt om lärare med utländsk bakgrund som indikerar att skolledare och lärarutbildare drar slutsatser om yrkeskompetens utifrån uttalet (Boyd, Bredäng & Dorriots 1998; Boyd 1998). I projektet försökte man klarlägga kriterier som kan vara aktuella när lärare med utländsk bakgrund skall anställas. Man intervjuade skolledare och lärarutbildare och lät dessa bedöma fem utlandsfödda lärares pedagogiska egenskaper och språkfärdighet i olika undervisningssituationer. Man gjorde dessutom en kartläggning av antalet uttalsfel hos lärarna. Det framkom att skolledarnas och lärarutbildarnas bedömning av lärlämplighet och brytningsgrad visade en stor samstämmighet, det vill säga att skolledarna och lärarutbildarna verkade dra slutsatser om yrkeskompetens utifrån uttalet. Det förefaller alltså som om det föreligger en risk för att lärare med brytning bedöms som mindre skickliga trots att de är jämbördiga med sina kolleger i andra avseenden.

Inom forskningen har det endast i begränsad utsträckning uppmärksamats vilka svårigheter som faktiskt kan uppstå på grund av bristande förståelse och/eller svårigheter med att göra sig förstådd i arbetslivet. I vår kartläggning har det framkommit att kunskaperna om vilka typer av språkproblem som förekommer i arbetslivet är små, både när det gäller hur andraspråksanvändare upplever dem

och hur svenska arbetskamrater och arbetsledare ser på språkliga hinder i kommunikationen med anställda med svenska som andraspråk. Internationell forskning visar att fördomar gentemot olika etniska grupper kan uppstå och befastas på ett mycket omedvetet plan till följd av ganska subtila avvikelser i språket. Det kan till exempel handla om en något avvikande rytm och melodi i det talade språket som infödda svenskar kan uppleva som "otrevlig" eller "krävande" eller avvikelser i pragmatiska mönster som är svåra att sätta fingret på.

Förekomst av svenska med brytning i etermedierna

En fråga som är kopplad till attityder till brytning är i vilken grad som svenska talad av personer med utländsk bakgrund förekommer i de svenska etermedierna. Det finns få uppgifter om i hur stor utsträckning som svenska talad med brytning förekommer i medierna. Granskningsnämnden för radio och TV har genomfört en undersökning, Svenska TV-nyheter – en spegling av Sverige och vår omvärld? (2000) som ger en indikation på att invandrare och personer med utländsk bakgrund är underrepresenterade i TV. Granskningsnämnden kom fram till att personer med utländsk bakgrund stod för 11 % av den totala tid som människor kom till tals i TV-nyheternas inrikesrapportering. Personer med utländsk bakgrund omfattade i denna undersökning både personer som talade svenska med brytning och personer med utomnordiskt namn.

Inom medieföretagen finns en medvetenhet om frågan. Som exempel kan nämnas att Sveriges Radio (SR) år 1999 antog en policy för kulturell mångfald. Enligt SR:s public service-redovisning arbetade år 2000 fler personer med utländsk bakgrund och även språklig brytning på SR, vilket enligt företaget förhoppningsvis har bidragit till att öka acceptansen för svenska med brytning i radio. Det finns en strävan att få personer med annat ursprung än svenskt att höras i radion i olika sammanhang. Det mångkulturella samhället speglas enligt SR bäst om det ingår som en naturlig del av SR:s programverksamhet i alla typer av program.

Regeringen har i budgetpropositionen för år 1999 betonat att kraven och ambitionerna vad gäller svenska språket inte får ställas mot en bred acceptans av den svenska som inte talas helt perfekt eller talas med utländsk brytning.

7.1.5 Bedömningar och förslag

Vårt förslag: Åtgärder skall vidtas för att förändra attityderna till svenska språket och olika språkliga varieteter i positiv riktning.

Svenska språket är en viktig del av Sveriges kulturarv. Kommitténs undersökningar visar att befolkningen i Sverige också ser svenska språket som mycket viktigt för Sverige, eftersom det är en del av landets identitet. Detta stämmer väl med den uppfattning som vi redovisar i detta betänkande, nämligen att svenska skall vara ett samhällsbärande språk i Sverige. I kapitel 16 lämnar vi förslag till mål för språkpolitiken som har denna inriktning och i kapitel 18 lämnar vi dessutom förslag som rör den rättsliga regleringen av svenskans ställning.

Forskning om attityder till språkliga varieteter bör öka

Enligt vår bedömning behövs det mer forskning kring olika språkliga varieteter såsom dialekter, sociolekter och brytning, framför allt om vilka attityder folk har till dem men också vilken betydelse denna variation har för synen på språkriktighet, för utbildningen m.m. Det kan t.ex. gälla attityder till det multietniska ungdomsspråk som talas i framför allt storstäderna och vilken betydelse detta har för de berörda ungdomarnas möjligheter i skolan och arbetslivet.

Forskning om förekomsten av språkproblem i arbetslivet bör öka

Enligt vår bedömning behövs det mer forskning om vilken typ av språkliga och kommunikativa problem som människor upplever på olika typer av mångkulturella arbetsplatser. Sådan forskning kan öka vår förståelse för de problem som kan uppstå vid kommunikation över språk- och kulturgränser och som i förlängningen kan leda till fördomar och diskriminering. Sådan forskning kan naturligtvis bidra med viktig kunskap för undervisningen i svenska som andraspråk och svenskundervisningen för invandrare.

SOFI skall ges ökade resurser för arbete med dagens dialekter

Vi anser att dialekterna är en viktig del av vårt kulturarv som bör bevaras, men också brukas. Dialekterna är en del av den mångspråkighet som råder i Sverige. Bruket och bevarandet av dialekterna är inte bara viktiga för samhället som helhet, utan naturligtvis också för de enskilda individer som talar dialekt. Vi menar att alla måste få sitt språk respekterat, oavsett om vi talar dialekt eller inte – språk och identitet hänger nära samman.

I budgetpropositionen för år 2002 gör regeringen bedömningen att SOFI genom insamling, digitalisering och förmedling av arkivmaterial samt forskning inom sitt verksamhetsområde bidrar till att bevara kulturarvet. Vi delar denna bedömning, men vi vill även peka på att det finns behov av ett mer aktivt arbete för dialekternas överlevnad genom att de också brukas. Det är särskilt viktigt att barn och ungdomar i dialektala miljöer möter dialekten i mer officiella miljöer och inte enbart i hemmet eller på fritiden. SOFI bör kunna spela en mer aktiv roll i arbetet med att främja bruket av dialekter och då utifrån sin särskilda kompetens.

Vi föreslår att SOFI skall ges resurser att bistå bl.a. språkvården och Skolverket med sakkompetens i deras arbete för dialekterna. Vidare föreslår vi att SOFI även ges utökade resurser för att på olika sätt arbeta med det faktiska bruket och vidmakthållandet av dagens dialekter. Detta är en viktig insats bl.a. för att uppnå det kulturpolitiska målet att både bevara och bruka kulturarvet.

I kapitel 12 föreslår vi olika insatser för att främja skolans stöd till dialektal språkutveckling.

Språkvården skall genomföra intensifierade informationsinsatser om "bra" och "dåligt" språk

Kommitténs undersökningar visar att i det närmaste alla tycker att svenska är ett viktigt skolämne. Det finns således stöd för att svenskan har status som kärnämne i skolan. Samtidigt anser endast hälften av allmänheten att skolan har lyckats ge eleverna goda kunskaper och färdigheter i svenska. Bland eleverna själva anser dock en stor majoritet att de får goda kunskaper och färdigheter i svenska. Alla tycker alltså att det är viktigt med god utbildning i svenska, men många tycker att skolan inte lyckas. I flera fall fram-

kommer missnöje med ungdomars språk som ibland till och med beskrivs som fattigt eller dåligt.

Det är därför angeläget att föra en offentlig diskussion kring "bra" och "dåligt" språk, där attityderna till ungdomars språk uppmärksammas särskilt. Detta är en uppgift för både språkvården och Skolverket. I kommitténs förslag om språkvårdens framtida uppgifter och organisation betonas just den informerande uppgiften för den centrala, statligt finansierade språkvården.

Vi föreslår att språkvården ges i uppdrag att utöka och intensifiera sina informationsinsatser om språklig variation och attityder till språk i allmänhet och språklig variation i synnerhet. Särskilt bör ungdomsspråk, dialekter, sociolekter och den svenska som talas av personer med annat modersmål uppmärksammas. Dessa insatser bör riktas både mot skolan och mot allmänheten. Språkvården bör samarbeta med språkforskningen samt Skolverket kring insatser som riktas mot skolan och med SOFI när det gäller dialekter.

Denna diskussion måste utgå från en solid kunskapsgrund, varför det, som ovan föreslagits, behövs ytterligare forskning inom dessa områden.

Svenskans hela variation med dialekter och olika brytningar skall avspeglas i etermedierna

Attityderna till brytning är relativt positiva i vår attitydundersökning. (Uppenbart är dock att det kan vara svårt att avgöra hur ärliga svaren är.) Samtidigt kan det konstateras att personer med utländsk bakgrund fortfarande har problem, bl.a. på arbetsmarknaden. Detta är en fråga som till stor del handlar om attityder.

Genom segregeringen i samhället är de naturliga kontakterna mellan personer med utländsk och svensk bakgrund inte alltid så utbredda. Det är därför viktigt att svenska talad av personer med utländsk bakgrund förekommer i betydligt större utsträckning än nu i olika sammanhang. Det finns också exempel på att utvecklingen i vissa avseenden går i den riktningen, bl.a. har under senare tid ett antal biografier där huvudpersonerna talar svenska med utländsk brytning fått stora publikframgångar. Sådant bidrar förmodligen till mer positiva attityder till brytning.

Från kommitténs sida vill vi framför allt peka på mediernas roll. Inom olika medieföretag har mycket gjorts för att öka inslagen av svenska med brytning i radio- och TV-program. Trots detta före-

kommer svenska med brytning fortfarande i tämligen ringa omfattning i radio och television. Detta riskerar att förstärka negativa hållningar till svenska med brytning. När det gäller andra språkliga varieteter, såsom dialekter och sociolekter, ges dessa i dag ett visst utrymme i etermedierna. Vi vill dock betona vikten av att dessa hörs mer i radio- och TV-program. Dialekterna är en hotad del av vårt kulturarv. Om mer dialekter hördes i både radio och TV skulle det troligen bidra till en mer positiv inställning till språklig variation och dessutom förstärka dialekternas möjlighet att överleva.

Vi föreslår att dessa förhållanden skall uppmärksammas i framtida tillståndsvillkor för public service. Det är av stor betydelse att den svenska som förekommer i etermedierna avspeglar den språkliga variation som finns i samhället.

7.2 Attityder till och kunskaper i nordiska språk

7.2.1 Nordiskt samarbete

Det finns många former av nordiskt samarbete

De nordiska länderna har en lång gemensam historia. I dag visar sig den nordiska samhörigheten på olika sätt. Det officiella nordiska samarbetet kanaliseras genom de båda organisationerna Nordiska rådet och Nordiska ministerrådet.

Nordiska rådet och Nordiska ministerrådet stöder olika aktiviteter som syftar till att stimulera och fördjupa det nordiska samarbetet. Detta sker i form av projektbidrag, stipendier och utbytesprogram. Som ett exempel kan nämnas Nordiska kulturfonden som är det viktigaste nordiska stödorganet för kultur. Det nordiska samarbetet inom språkvården beskrivs i kapitel 19 (se även bilaga 5).

Förutom det officiella nordiska samarbetet finns det också aktiva nordiska nätverk inom många olika samhällsområden, t.ex. inom kultur och föreningsliv. Nämnas bör också Föreningen Norden som finns i alla de nordiska länderna och sammanlagt har ca 100 000 medlemmar. Föreningen Norden arbetar för ökat nordiskt samarbete bl.a. inom områdena arbets- och näringsliv, kultur, utbildning, miljö och massmedier.

Den nordiska språkgemenskapen

Den nordiska språkgemenskapen är central i det nordiska samarbetet. Den svenska regeringen har pekat på att språket är en förutsättning för att man skall kunna ta del av det gemensamma kulturarvet (skr. 2000/01:90). Målet är att de skandinaviska språken fortsatt skall utgöra den gemensamma ramen i det nordiska samarbetet och att den internordiska språkförståelsen och kulturkompetensen skall vidareutvecklas och bestå samt att nordbors färdigheter att förstå varandra i skrift och tal skall stärkas. Genom den nordiska språkkonventionen från 1987 har nordiska medborgare rätt att använda sitt eget språk i kontakter med myndigheter i ett annat nordiskt land (se vidare kapitel 18).

I en rapport om nordisk språkförståelse (Grünbaum 2001) pekas på att hur bra vi förstår varandra bl.a. beror på vårt intresse för grannländerna, vår vana att höra de övriga nordiska språken och vår vana vid språklig variation över huvud taget. Den nordiska språkförståelsen kan delas in i två slag.

- Primär språkförståelse: med utgångspunkt i sitt eget språk förstår man det andra språket utan att behöva lära sig det. Denna förståelse har svenskar, danskar och norrmän sinsemellan.
- Sekundär språkförståelse: ett av de skandinaviska språken är hjälpspråk till de andra två. För islänningar, färingar och grönländare är det ofta danskan och för finnar ofta svenskan.

Förståelsen av de övriga nordiska språken varierar mellan de olika nordiska länderna. I rapporten om nordisk språkförståelse görs följande iakttagelser.

- Norrmän är bäst på att förstå de två andra språken, särskilt svenska. Det finns flera orsaker till detta. En är att det norska bokmålet har ett stort gemensamt ordförråd med danskan. Norrmännen är också vana vid stor språklig variation genom sina två skriftspråk och användningen av dialekt i det offentliga livet. Norrmän får genom radio och TV en god inblick i svensk kultur.
- Danskar förstår norska nästan lika bra som norrmän förstår danska, mycket tack vare det gemensamma ordförrådet. Man har svårare med svenskan.

- Svenskarna förstår inte norska fullt lika bra som norrmän förstår svenska. Förståelsen av danska är sämre än vad danskarna förstår svenska. Det är enklare att förstå danska i skrift.
- För islänningar var danska fram till år 1999 det första främmande språket i skolundervisningen.
- För färingar är danska ett levande andraspråk. Norska och svenska program i färöisk TV översätts inte.
- Grönland är tvåspråkigt. Sedan självstyrelsen 1979 är grönländska förstaspråk i skolundervisningen. Tidningar har artiklar på både danska och grönländska.
- För finnar är svenska det nordiska kommunikationsspråket. De finskspråkigas kunskaper i svenska är dock jämnt fördelade.

7.2.2 Utbildningsväsendet

Grannspråksundervisning i skolorna

I Nordiska ministerrådets handlingsplan Nordmål 2000–2004 sägs det att förståelsen av grannspråken tillgodoses i grannspråksundervisningen i Danmark, Norge och Sverige. I rapporten om nordisk språkförståelse pekas dock på att skolundervisningen lägger allt mindre vikt vid nordisk språkförståelse och läsning av nordisk litteratur. Tidigare kursplaners anvisningar om att eleverna skall lära sig att "förstå" grannspråken har i den nya kursplanen för svenska i grundskolan ersatts med att eleverna skall "få erfarenhet av" språken i de nordiska grannländerna. Samtidigt pekas i rapporten på att lärarutbildningen i grannspråken blir alltmer summarisk.

Olika initiativ har tagits i Nordiska ministerrådet angående utbildningsfrågor. Bland annat kan nämnas att ett permanent mobilitetsprogram för grundskolans högstadium skall utarbetas på grundval av erfarenheterna av pilotprojektet Nordplus mini. Nordplus är rådets och ministerrådets program för att stärka det nordiska utbildningssamarbetet. Omkring 3 500 studenter och lärare får varje år stipendier för att resa till ett annat nordiskt land. Nordplus junior och Nordplus mini riktar sig till ungdomar respektive grundskoleklasser. Genom Nordiska ministerrådets stipendieordning Nordplus har sedan starten 1988 ca 30 000 studerande och lärare inom olika ämnesområden fått möjlighet att göra resor och studiebesök i grannländerna.

Ett projekt som drivs av bl.a. Skolverket är "Nordiska teman". Skolor i Norden har sedan 1994 i samarbete utarbetat mål med nordisk prägel för kurser inom olika ämnen och yrkesområden. Syftet är att genom utbildning stärka den nordiska identiteten och det nordiska kunnandet. Den skola som vill kan anordna en nordisk kurs, eller utarbeta en i samarbete med andra nordiska skolor.

ODIN är det nordiska skoldatanätet (www.odin.dk) som bl.a. innehåller ett kontaktgalleri där man kan söka brevvänner, samarbetspartner etc. i de andra nordiska länderna. Där finns även bl.a. nättidskriften "Skolen i Norden", skandinaviska ordböcker och länkar till de nationella skoldatanäten.

Nordiska lektorer vid svenska universitet

Vid svenska universitet har det sedan lång tid tillbaka funnits s.k. nordiska lektorer vid institutionerna för nordiska språk/svenska språket. De nordiska lektorerna är personer från Danmark, Norge och Island som undervisar i danska, norska och isländska. Tidigare betalades de nordiska lektorerna i Sverige genom ett särskilt anslag från statsmakterna, men detta har nu överförts till de ordinarie universitetsanslagen, så att de nordiska lektorerna finansieras på samma sätt som övrig personal. Tidigare fanns också en speciell tjänstetyp kallad "nordisk lektor". Innehavarna av sådana lektorat hade tidsbegränsade placeringar (tre år med möjlig förlängning ytterligare tre år) vid respektive universitet. Denna särskilda tjänstetyp har nu avskaffats.

De nordiska momenten har minskat inom kursutbudet vid institutionerna, inte minst inom de delar som ingår i lärarutbildningar av skilda slag. Därigenom har det blivit svårare för institutionerna att finansiera en hel lektorstjänst i de respektive språken, och olika indragningar och nedskärningar har därför skett.

Kurslitteratur på grannspråk – ett sätt att öka förståelsen?

Vid svenska universitet och högskolor används i stor utsträckning kurslitteratur på engelska. Undersökningar visar att betydligt fler svenskar anser att de förstår engelska bättre än norska och danska. Men samtidigt finns det indikationer på att vi överskattar våra kunskaper i engelska och kanske underskattar vår förståelse av grann-

språken. I rapporten om nordisk språkförståelse (Grünbaum 2001) refereras exempelvis ett test från ett svenskt universitet där studenterna fick läsa en lärobok på norska. Möjligheten fanns också att läsa samma bok på engelska. Ett test efteråt visade att de som läst den norska versionen hade förstått ämnet bättre.

7.2.3 Kultur- och medieområdet

Grannlands-TV i kabel när inte många i Sverige

Det finns ett antal kabel-TV-nät i Sverige. Det behövs inget tillstånd för att bedriva kabelsändningar. I Sverige sattes utbyggnaden av kabelnät för vidareändning av program från satelliter igång under 1984. Idag är ungefär 2,7 miljoner hushåll anslutna till kabelnät, enligt Radio- och TV-verket (siffran gäller analog täckning).

I den svenska lagstiftningen regleras den s.k. sändningsplikten. Den innebär att den som äger eller förfogar över ett kabelnät för sändning av TV-program som når fler än tio bostäder är skyldig att se till att de boende i fastigheter som är anslutna till nätet kan ta emot vissa sändningar, för närvarande SVT1, SVT2 och TV4.

Utredningen om ökade norska TV-sändningar i svenska kabelnät (Grannlands-TV i kabelnät, SOU 1997:68) föreslog att den lag som nu ålägger företagen att utan kostnad ha med de svenska kanalerna SVT1, SVT2 och TV4 samt en lokal kanal i sina nät skall kompletteras med ett åläggande att erbjuda kunderna en s.k. public servicekanal från vardera Norge och Danmark. För denna tjänst skall bolagen enligt förslaget ha rätt att ta ut en rimlig tilläggsavgift.

Enligt utredningen om grannlands-TV i kabelnät har bara en liten del av Sveriges befolkning tillgång till TV-program från grannländerna. Dansk TV 1 kan ses av 12 % och norska NRK av 5 % av Sveriges befolkning. I våra grannländer kan mellan 32 och 51 % av befolkningen se de svenska huvudkanalerna. I Danmark har 50 % av befolkningen tillgång till SVT1 och SVT2 och 32 % till NRK. I Norge sprids Danmarks Radios och danska TV 2:s program i de norska kabelnäten på kommersiell grund efter ett direkt agerande av Danmarks och Norges statsministrar. Av den norska befolkningen har 46 % tillgång till svenska program. Var tionde norsk tittare med tillgång till svenska TV-kanaler ser dagligen på SVT1, SVT2 eller TV4. Enligt utredningen är intresset för grannländernas TV-program relativt stort i Sverige.

Nordiska inslag i svenska medier är få

Nordiska Film- och TV-fonden stöder produktion och distribution av film och TV i Norden. Fonden bygger på ett avtal mellan nio nordiska TV-bolag, fem nationella filminstitut och Nordiska ministerrådet. Under de senaste fem åren har fonden stött produktion av drygt 200 filmer och TV-serier (skr. 2000/01:90).

De nordiska programinslagen i svenska TV-kanaler ligger på en relativt låg nivå (4 % i SVT1, 3 % i SVT2 och 1 % i TV4). I sändningstillstånden för SVT och SR för åren 2002–2005 (Regeringsbeslut Ku 2001/1543/Me) sägs att ”program om och från de nordiska grannländerna skall sändas i syfte att stärka den nordiska kulturgemenskapen”.

Nordisk text-TV fungerar dåligt

SVT Text har tidigare haft en service vad gäller nordiska nyheter. På grund av upprepade problem med överföringen har samtliga TV-bolag i Norden upphört med utbytet av nyheter. Representanter för de olika text-TV-redaktionerna i Sverige, Norge, Island, Finland och Danmark har bildat en grupp som tillsammans försöker hitta en teknisk lösning för överföringen.

Tidningar, tidskrifter och litteratur

I rapporten om nordisk språkförståelse hävdas att det i svensk och dansk press mycket sällan förekommer artiklar på andra nordiska språk, medan norska dagstidningar inte tvekar att ta in material på de andra språken. Ett svensk-danskt undantag är samarbetet mellan Sydsvenskan och Berlingske Tidene.

Vidare är böcker på grannspråken sällsynta i svenska bokhandlar. Inom ramen för det nordiska samarbetet verkar den nordiska litteratur- och bibliotekskommittén (Nordbok) för att utveckla samarbetet inom litteratur- och biblioteksområdet. Bland annat finns ett översättningsstöd.

7.2.4 Användningen av nordiska språk inom näringslivet

Norden är en viktig exportmarknad. Inom näringslivet finns många kontakter mellan företag i Norden. Under senare år har en rad uppmärksammade fusioner mellan företag i olika nordiska länder ägt rum, t.ex. Stora-Enso, Nordea och Storebrand-Skandia. Detta har naturligtvis gjort att de nya storföretagen har ställts inför svåra val vad gäller koncernspråk. Vissa företag har valt engelska, medan andra har valt att behålla ett eller flera av de nordiska språken. I det nordiska försäkringsbolaget If talar de anställda danska, norska och svenska med varandra. På företagets intranät skriver var och en på sitt eget språk. Rapporter och årsberättelser skrivs däremot på engelska. Merita-Nordbanken hade först svenska som koncernspråk, men efter sammanslagningen med danska Unibank blev engelska koncernspråk. (Grünbaum 2001.)

Ett av de mest välkända exemplen på skandinaviska företag är flygbolaget SAS, där man talar de tre skandinaviska språken med varandra.

7.2.5 Bedömningar och förslag

Vårt förslag: Åtgärder skall vidtas för att stärka den nordiska språkgemenskapen.

Sverige är en del i den nordiska språkgemenskapen. Det finns en lång tradition av samarbete över riksgrensarna i Norden. Detta samarbete har starka historiska rötter. Men för att hålla den nordiska språkförståelsen vid liv så behöver vi möta de andra nordiska språken mer genom att läsa texter på våra nordiska grannspråk och lyssna till och tala med våra nordiska grannar. De problem kring språkförståelse som man ibland pekar på i nordiska sammanhang handlar till stor del om bristande möjligheter att öva sina nordiska språkkunskaper.

Vi menar att det i ett handlingsprogram för svenska språket är viktigt att uppmärksamma även de övriga nordiska språken, i första hand danska och norska. Det bör vara en strävan att vi alla skall förstå skriven och talad norska och danska och att vi skall ha kunskaper om de övriga nordiska språken.

För att uppnå detta vill kommittén peka på olika vägar, som vi går igenom nedan. I kapitlet om språkvårdens framtida uppgifter

och organisation behandlar vi också det nordiska samarbetet inom språkvården.

Tillgången till medier på olika nordiska språk skall öka

Förekomsten av nordiska språk i medierna är viktig, det visar inte minst erfarenheter från de delar av Norge där man har kunnat se svensk TV. Det är viktigt att vi genom medierna får ta del av kultur- och samhällsliv i de övriga nordiska länderna. Detta kan ske genom att vi får möjlighet att läsa grannländernas tidningar, tidskrifter och böcker i våra folkbibliotek eller genom att tidningar och tidskrifter i högre grad uppmärksammar de nordiska länderna. Ett ökat intresse för de nordiska länderna bidrar till förbättrad språkförståelse.

Den nordiska språkförståelsen kan också stärkas genom att möjligheten att se TV-program från andra nordiska länder förbättras. Detta kan ske på olika sätt, dels genom att möjligheten att se andra nordiska kanaler här i Sverige förbättras, dels genom att TV-program från andra nordiska länder visas i svensk TV. Ett ökat utbud av sändningar på de nordiska språken kan ses som ett medel för att stärka de nordiska språkens ställning i förhållande till engelskan inom televisionsutbudet.

Vi menar att det är viktigt att tillgången till det nordiska medieutbudet ökar. Den mest effektiva åtgärden anser vi vara att öka utbudet av program från andra nordiska länder i svensk TV och radio. I tillståndsvillkoren för SVT sägs att "program om och från de nordiska grannländerna skall sändas i syfte att stärka den nordiska kulturgemenskapen". Vi föreslår att mediernas roll för den nordiska språkgemenskapen även fortsatt skall betonas i tillståndsvillkoren.

Ett sätt att förbättra tillgången till TV-kanaler i andra nordiska länder är att bilaterala avtal sluts mellan Sverige och andra länder, som t.ex. nuvarande utbyte av TV-sändningar mellan Sverige och Finland. Vi menar att detta kan vara ett lämpligt sätt att gå vidare med frågan.

Ett annat sätt att förbättra tillgången är genom kabel-TV. Vi menar att det skulle ha stor betydelse för den fortsatta utvecklingen av den nordiska språkgemenskapen om distributörer av kabel-TV i ökad utsträckning erbjuder public service-kanaler från de andra nordiska länderna i sina utbud.

Den tekniska utvecklingen bidrar till att sänka hindren för ett brett nordiskt TV-utbud. Genom digitaliseringen blir det möjligt att förmedla fler TV-program i kabelnät, via satellit och i de digitala marknäten. Digital-TV-kommittén menar att minst en frekvenskanal borde kunna användas för distribution i marknätet av vardera ett program från våra fyra nordiska grannländer till alla TV-hushåll i Sverige. Vi anser att de möjligheter som den nya tekniken öppnar för att förbättra tillgången till grannlands-TV måste tas tillvara. Samtidigt är det viktigt att betona att en utbyggnad av marksänd digital TV inte får försvåra möjligheten att se grannlands-TV. Digital-TV-kommittén har i sitt slutbetänkande (Digital TV, SOU 2001:90) pekat på att för närvarande kan de nordbor som bor i gränsområden till Sverige inte ta del av de digitala marksändningarna. Det beror på att sändningarna är krypterade och på gällande upphovsrättsliga avtal som inte tillåter mottagning av de digitala programmen från ett annat land.

Nordisk text-TV bör återinföras

Text-TV på de nordiska grannspråken är ett viktigt medel för att det skall finnas möjlighet att få tillgång till nyheter från de övriga nordiska länderna. Detta är en möjlighet som har funnits tidigare, men som har tagits bort av tekniska orsaker. Enligt vår mening är detta uppseendeväckande. Vi anser att arbetet för att återinföra nordisk text-TV bör intensifieras.

Nordisk språkgemenskap inom utbildningsväsendet skall främjas

Grannspråksundervisningen är viktig. Att använda material från Danmark och Norge bör vara självklart, kanske i första hand inom ämnet svenska, men borde också kunna förekomma inom andra ämnen i grundskolan och gymnasieskolan. Även inom förskolan bör t.ex. böcker och filmer från de nordiska grannländerna kunna användas. Eleverna bör konfronteras med grannspråken i så tidig ålder som möjligt. Förståelsen av grannspråk blir på så sätt ett viktigt komplement till kunskaperna i engelska och andra moderna språk.

Det är viktigt att lärare har kunskap för att de skall kunna entusiasmera eleverna. Ett sätt att uppnå detta är att stimulera de nord-

iska inslagen i lärarnas fortbildning, t.ex. genom resestipendier, studiebesök, nordiska konferenser och utbytestjänstgöring. Det är viktigt att svenska lärare får möjlighet att besöka de övriga nordiska länderna. Och det är viktigt att svenska elever får komma i kontakt med lärare från andra nordiska länder. En infödd grannspråkslärare som under en begränsad utbytestid får undervisa svenska elever skulle med stor sannolikhet betyda mycket för elevernas intresse för grannspråket.

Det gäller vidare att kunna peka på de stora fördelar som den nordiska språkgemenskapen medför för eleverna. Att på sitt eget språk kunna kommunicera med personer i andra länder är en stor förmån som vi har här i Norden. Som exempel på kommunikationsmöjligheter kan nämnas att man genom skoldatanäten kan gå in och både söka information och skaffa sig brevvänner i grannländerna.

Kunskaperna om de stora möjligheter som den nordiska språkgemenskapen medför måste spridas bättre till skolorna. Vi föreslår därför att ett handlingsprogram för hur den nordiska språkgemenskapen kan främjas inom förskola, skola och vuxenutbildning skall tas fram. Inriktningen skall vara att inslagen av både skriven och talad norska och danska inom ramen för den normala undervisningen bör öka.

Kommittén vill här också påpeka att det, inte bara från finländsk utan också från svensk och nordisk utgångspunkt, är en stor tillgång att Finland är tvåspråkigt och att finländska representanter i många fall kan använda svenska i nordiska sammanhang, trots att det inte är deras modersmål.

Möjligheterna att ha modersmålstalare som lärare i grannspråket bör förbättras

Om grannspråksundervisningen i svenska skolor skall kunna fungera väl, och verkligen understödja den nordiska språk- och kulturgemenskapen är det viktigt att lärarna under sin studietid vid universitet och högskolor får en god utbildning i grannspråket. Detta förutsätter att de undervisas av personer med dessa språk som modersmål, inte minst för att den kulturella aspekten skall kunna tillgodoseas. Vi anser mot den bakgrunden att det är olyckligt att systemet med nordiska lektorer håller på att monteras ned. Blivande lärare måste ges möjlighet till undervisning i grannspråket av

modersmålstalare av dessa språk. Enligt vår bedömning bör möjligheterna för universiteten att behålla och helst utöka antalet modersmålstalare som lärare i grannspråken förbättras.

Inslagen av norska och danska läromedel inom högskolor och universitet bör öka

På svenska högskolor och universitet används till stor del litteratur på svenska och engelska. Samtidigt finns vetenskaplig litteratur på norska och danska som vi kanske ignorerar eller läser i översättning. Enligt vår mening är det viktigt att man inom högskolan i högre utsträckning använder läromedel på norska och danska. Detta är en fråga som bör uppmärksammas av de olika utbildningsanordnarna.

Det nordiska utbytet bör öka

Det personliga mötet med de övriga nordiska ländernas kultur och språk är det bästa sättet att utveckla intresset och engagemanget för den nordiska språkgemenskapen. Det personliga mötet uppnås genom att vi reser till de andra nordiska länderna och genom att personer från våra grannländer kommer hit. Detta sker redan i tämligen stor utsträckning, men från språkpolitisk utgångspunkt anser vi det vara viktigt att ytterligare stimulera det nordiska samarbetet på gräsrotsnivå. Vi menar att lärare samt barn och ungdomar är de två viktigaste målgrupperna för sådana insatser. Det bör övervägas om vistelse i ett nordiskt grannland på sikt kan bli ett obligatoriskt inslag i svenskläro-utbildningen. Vidare bör det övervägas om sådan vistelse kan bli ett möjligt inslag i all läro-utbildning.

Enligt vår bedömning bör möjligheterna till olika former av utbyte utökas. Det bör övervägas om de resurser som avsätts till sådan verksamhet inom ramen för det nordiska samarbetet kan utökas. Det är särskilt viktigt att stimulera barn- och ungdomsutbyte samt insatser för lärare i de nordiska länderna.

Ett annat sätt att mötas är över nätet. Som framgår av vår kartläggning finns i dag möjligheter för elever att via skoldatanätet komma i kontakt med elever i de andra nordiska länderna. Detta är en möjlighet som borde utnyttjas i större utsträckning. Vi menar

att skolorna bör uppmuntras till att ta flera initiativ för att stimulera enskilda elever och skolklasser att ha kontakt via nätet med vänklasser i de övriga nordiska länderna.

7.3 Minoritetsspråk, invandrarspråk och teckenspråket

7.3.1 Minoritetsspråken i Sverige

I Sverige finns fem nationella minoritetsspråk. I det följande görs en kort genomgång av de olika språken. Denna bygger i allt väsentligt på Minoritetsspråkskommitténs betänkande Steg mot en minoritetspolitik (SOU 1997:192), regeringens proposition Nationella minoriteter i Sverige (prop. 1998/99:143) och Kulturrådets rapport De nationella minoriteterna och kulturlivet (2001).

Samiska

Samerna är en urbefolkning som fanns i Norden innan de nuvarande nordiska staterna växte fram. Samernas språk, samiska, är ett finsk-ugriskt språk som har ett antal varieteter. Det finns tre olika samiska skriftspråk i Sverige, ett nordsamiskt, ett lulesamiskt och ett sydsamiskt. Samiskan har allt mer trängts tillbaka och svenskan har kommit att dominera i det traditionella samiska bopättningsområdet.

Det finns uppskattningsvis 50 000–70 000 samer, varav 15 000–20 000 i Sverige. Antalet samisktalande i Sverige beräknas till ca 9 000. Siffran är dock mycket osäker och bygger på uppskattningar. Den senaste undersökningen av de svenska samernas språkkunskaper och språkvanor är från 1975. Av den framgick att majoriteten av den samiska befolkningen kunde tala och förstå samiska, medan betydligt färre kunde läsa och skriva språket. Det framgick också att kunskaperna i samiska var störst i det nordsamiska området och bland dem som bodde i fjälltrakterna samt hos den renskötande befolkningen.

I samtliga svenska kommuner är de samisktalande i minoritet. Enligt sametingslagen (1992:1433) har Sametinget som uppgift att leda det samiska språkarbetet. Sametinget är en statlig förvaltningsmyndighet och ett samiskt folkvalt organ som skall verka för en levande samisk kultur. Det finns flera samiska riksorganisationer och det förekommer även ett samiskt samarbete över

nationsgränserna, t.ex. Samerådet. Sametingen i Sverige, Norge och Finland har tillsammans med två samiska föreningar i Ryssland träffat avtal om en ny samisk språknämnd som skall bli samernas gemensamma högsta beslutsorgan i samiska språkfrågor.

Samers barn kan få utbildning i sameskolan som omfattar år 1–6. Utbildningen motsvarar grundskolans sex första år. Sameskolan har samma kursplaner som grundskolan men med en samisk inriktning och en särskild kursplan för samiska. Det finns sex sameskolor under Sameskolstyrelsen. Vidare finns det en samisk folkhögskola i Jokkmokk som efter en omorganisation numera är ett samiskt utbildningscentrum och samarbetar med den samiska högskolan i Kautokeino i Norge. Staten lämnar bidrag till bl.a. samisk kultur. I budgetpropositionen för år 2002 föreslås att ett nytt bidrag inom kulturpolitiken införs i syfte att främja de nationella minoriteternas språk och kultur.

Enligt lag (1999:1175) om rätt att använda samiska hos förvaltningsmyndigheter och domstolar har den enskilde rätt att använda samiska vid sina muntliga och skriftliga kontakter med förvaltningsmyndigheter och domstolar. Detta gäller för det s.k. förvaltningsområdet för samiska, vilket omfattar kommunerna Arjeplog, Gällivare, Jokkmokk och Kiruna. När en kommun i förvaltningsområdet erbjuder plats i förskoleverksamhet skall kommunen ge barn vars vårdnadshavare begär det möjlighet till plats i förskoleverksamhet där hela eller delar av verksamheten bedrivs på samiska. En kommun i förvaltningsområdet skall erbjuda den som begär det möjlighet att få hela eller delar av den service och omvårdnad som erbjuds inom ramen för äldreomsorgen av personal som behärskar samiska. I budgetpropositionen för år 2002 aviseras ett uppdrag till Länsstyrelsen i Norrbottens län att utreda konsekvenserna av en eventuell utvidgning av förvaltningsområdet för samiska, så att det omfattar vissa kommuner inom det sydsamiska språkområdet.

Länsstyrelsen i Norrbottens län har genomfört en uppföljning och utvärdering av regionala åtgärder för nationella minoriteter (Finska, meänkieli och samiska, 2001). Av denna framgår bl.a. att endast en myndighet dagligen använder samiska i kontakter med enskilda och att en majoritet av myndigheterna aldrig har haft någon kontakt på samiska. De flesta myndigheter saknar helt personal med kunskap i samiska.

Statskontoret har under år 2001 utarbetat och fastställt två standarder som skall underlätta användningen av samiska i IT-

sammanhang (Statskontoret teknisk norm 35:1 och 36:1, 2001). De tekniska normerna handlar om teckenkodning för samiska och stöd för samiska i svensk databehandling. Syftet är att myndigheter skall kunna ta emot och svara på texter på samiska.

Enligt kulturminneslagen (1988:950) skall svenska, samiska och finska ortnamn så långt möjligt användas samtidigt på kartor samt vid skyltning och övrig utmärkning i flerspråkiga områden.

Finska

Finska har talats i Sverige under mycket lång tid. Under ca sexhundra år, fram till år 1809, var det geografiska område som utgör nuvarande Finland en del av Sverige. Många finsktalande kom till den västra rikshalvan (nuvarande Sverige) under denna tid. Även under efterkrigstiden har många finsktalande kommit till Sverige. År 1994 fanns ca 440 000 personer som är sverigefinnar i första eller andra generationen. Antalet talare för vilka finska är det starkaste språket eller modersmålet uppskattas till 70 000–90 000. Ca 250 000 personer uppskattas använda finska, i större eller mindre utsträckning.² Särskilda insatser har gjorts för finskan inom bl.a. utbildningspolitiken (t.ex. möjlighet att starta tvåspråkig undervisning i hela grundskolan för finskspråkiga elever), mediepolitiken (t.ex. tillståndsvillkoren för radio- och TV-bolagen i allmänhetens tjänst) samt kulturpolitiken (t.ex. statsbidrag till Sverigefinska språknämnden). Det finns nio fristående finskspråkiga skolor och tre sverigefinska folkhögskolor. Skolverket har fått i uppdrag att inkomma med uppgift om vilka kostnader det skulle innebära att ge finskspråkiga elever samma möjlighet till modersmålsundervisning som samiska, tornedalsfinska och romska elever. År 1957 bildades Sverigefinska Riksförbundet som i dag arbetar bl.a. för att verksamhet skall finnas på finska språket inom alla områden av intresse för sverigefinnar. Dessutom kan nämnas Sverigefinländarnas delegation som bildats för att tillvarata denna grupps intressen i Sverige.

---

² I denna siffra inkluderas de meänkielitalande i Tornedalen (se nedan).

Meänkieli

Varieteter av finska har talats i Tornedalen under mycket lång tid. Genom 1809 års gränsdragning delades Tornedalen i en svensk och en finsk-rysk del. Tornedalingarnas historia i Sverige skiljer sig därmed från historien för övriga finsktalande grupper i det nutida Sverige på så sätt att tornedalingarna alltid bott i samma geografiska område. Från svenska myndigheter uppmuntrades länge svenskans utbredning i Tornedalen, så småningom på bekostnad av finskan. Finskan i Tornedalen kom att utvecklas på annat sätt än finskan i Finland och den har nu blivit så skild från finskan att den utgör ett eget språk, meänkieli. I dagens Tornedalen uppskattas att 50 000–60 000 personer använder meänkieli (tidigare ofta benämnd tornedalsfinska). Meänkieli talas framför allt i Haparanda, Övertorneå, Pajala, Gällivare och Kiruna kommuner. Dessutom finns många invandrare från Finland bosatta i svenska Tornedalen.

År 1981 bildades Svenska Tornedalingars Riksförbund – Tornionlaaksolaiset (STR-T), vars syfte är att tillvarata tornedalingarnas språkliga och kulturella intressen bl.a. genom att utarbeta undervisningsmaterial samt en ordbok på meänkieli för att utveckla den skrivna språkformen. År 1987 bildades Meän akateemi/Academia Tornedaliensis som skall initiera och genomföra aktiviteter som folkbildning, utbildning, dokumentation samt forsknings- och utvecklingsarbete inom bl.a. språkområdet. Meänkieli är ett obligatoriskt undervisningsämne från årskurs 1 till 9 vid Kangos Kultur- och ekologiskola i Pajala kommun.

Enligt lagen (1999:1176) om rätt att använda finska och meänkieli hos förvaltningsmyndigheter och domstolar har den enskilde rätt att använda dessa språk vid sina kontakter med dessa instanser om ärendet har anknytning till förvaltningsområdet för finska och meänkieli (Gällivare, Haparanda, Kiruna, Pajala och Övertorneå kommuner). En enskild har rätt att använda finska och meänkieli vid sina muntliga och skriftliga kontakter med en förvaltningsmyndighet. Om den enskilde använder finska eller meänkieli i ett sådant ärende, är myndigheten skyldig att ge muntligt svar på finska respektive meänkieli. Ett skriftligt beslut i ett sådant ärende skall innehålla en upplysning på finska eller meänkieli om att beslutet kan översättas muntligen till finska respektive meänkieli av myndigheten på begäran av den enskilde. Myndigheten skall även i övrigt sträva efter att bemöta finsktalande och meänkielitalande på finska respektive meänkieli. När en kommun i förvaltningsområdet

erbjuder plats i förskoleverksamhet skall kommunen ge barn vars vårdnadshavare begär det möjlighet till plats i förskoleverksamhet där hela eller delar av verksamheten bedrivs på finska respektive meänkieli. En kommun i förvaltningsområdet skall erbjuda den som begär det möjlighet att få hela eller delar av den service och omvårdnad som erbjuds inom ramen för äldreomsorgen av personal som behärskar finska respektive meänkieli.

Länsstyrelsen i Norrbottens län har genomfört en uppföljning och utvärdering av regionala åtgärder för nationella minoriteter. Av denna framgår bl.a. att i Haparanda och Övertorneå kommuner tar allmänheten dagligen kontakt med en majoritet av förvaltningsmyndigheterna på något av språken finska och meänkieli. Även i Pajala kommun används språken dagligen. I förvaltningsområdet har nästan alla myndigheter personal med kunskaper i respektive språk.

Romani chib

I Europa lever uppskattningsvis drygt 10 miljoner romer, främst i Öst- och Centraleuropa. Den i Sverige bosatta romska befolkningen uppskattas till minst 15 000–20 000 personer. Romerna tillhör flera olika grupper. Vissa av dessa, de s.k. svenska och finska romerna, har vistats här länge. Andra grupper har kommit hit senare, bl.a. som flyktingar. Majoriteten av Sveriges romer är i dag invandrare eller flyktingar, bland dem de minst 4 000 romer som bosatte sig i Sverige i samband med kriget i det forna Jugoslavien. Härutöver finns den grupp som kommit att kallas resande, ca 20 000 personer. Dessa talar i varierande utsträckning en varietet av romani chib som kallas svensk romani. Sambandet mellan romer och resande är delvis omstritt. Flera varieteter av romani chib talas i Sverige t.ex. svensk romani, finsk romani, kelderash, lovari, tjurari, arli och gurbet. Några varieteter ligger mycket nära varandra. Samtliga varieteter av romani chib har påverkats av språket i de länder där romerna tidigare har levt under längre perioder.

År 1973 bildades Nordiska zigenarrådet som numera har bytt namn och heter Romernas riksförbund. Samtliga i Sverige bosatta romska grupper samarbetar inom Romernas riksförbund, vilket internationellt sett är ovanligt.

Skolverket har inlett ett arbete med att ta fram läromedel på olika varieteter av romani chib. Sedan fem år har en arbetsgrupp

varit verksam inom Regeringskansliet med syfte att främja romernas situation i det svenska samhället. I gruppen har ingått representanter för Romernas riksförbund, Regeringskansliet, Svenska Kommunförbundet och Integrationsverket. I budgetpropositionen för år 2002 har regeringen bedömt att det finns fortsatt behov av ett särskilt samarbetsorgan för romska frågor. Frågan bereds för närvarande inom Regeringskansliet i samverkan med romska organisationer med inriktning att inrätta ett nytt samarbetsorgan. Vidare kan nämnas att Europarådet har utsett en arbetsgrupp med uppdrag att öka romernas inflytande i samhället.

Jiddisch

Judarna har kommit till Sverige under tre perioder: från och med 1770-talet, vid förra sekelskiftet och i samband med andra världskriget. Under 1950- och 1960-talet bosatte sig judar från Ungern och Polen i Sverige. Det totala antalet judar i Sverige uppskattas till 20 000. Av dem beräknas drygt 3 000 kunna tala jiddisch i varierande utsträckning. Jiddisch, som har talats sedan 900-talet, är ett språk med tysk bas och inslag från hebreiska och arameiska. Jiddisch skrivs med hebreiska tecken. År 1945 bildades Judiska Centralrådet i Sverige. I Sverige finns judiska skolor, daghem och judiskt äldreboende.

Attityder till minoritetsspråk

Av kommitténs enkätundersökning framgår att drygt 80 % av befolkningen i Sverige anser att det är viktigt att bevara minoritetsspråken i Sverige. Kvinnor är något mer positiva än män i denna fråga. En annan undersökning (Wingstedt 1998) visar på ett starkt stöd för det samiska språket: 86 % tycker att det vore synd om samiska språket i Sverige försvann.

Folkbildningens betydelse för minoritetsspråken

Folkbildningsrådet har i en rapport (En rapport om nationella minoriteters deltagande i folkbildningen, 2001) pekat på att det i dag erbjuds ett brett utbud av verksamheter med inriktning mot minoritetsspråken och att dessa insatser har en stor betydelse för

Sveriges nationella minoriteter. Av rapporten framgår vidare att de minoritetsgrupper som har tillgång till egen folkhögskola eller är medlemsorganisation i studieförbund förefaller ha betydligt större möjlighet att tillfredsställa sin utbildningsbehov än de grupper som från fall till fall samverkar med en folkhögskola eller ett studieförbund.

Arkivfrågor

Den nu sittande Arkivutredningen skall enligt sina direktiv (dir. 2000:104) genomföra en översyn som syftar till att finna lämpliga former för att bevara dokument på minoritetsspråken samiska, finska, meänkieli, romani chib och jiddisch. Som utgångspunkt skall en beskrivning göras av var dokumenten i dag finns bevarade, vilket skick de befinner sig i och vilka förutsättningar som finns för allmänheten att ta del av dem. Dokument på minoritetsspråken kan utöver de ordinarie arkiven även finnas vid museer, universitet, stiftelser och hos olika minoritetsorganisationer.

7.3.2 Invandrarspråken i Sverige

Det finns många invandrarspråk

Genom invandringen talas ett stort antal språk i Sverige. Som exempel kan nämnas att eleverna i den svenska skolan har över 100 olika modersmål. Ca 15 % av eleverna är antingen själva födda utomlands eller har föräldrar som båda är födda utomlands.

Svensk befolkningsstatistik omfattar inte uppgifter om etnisk tillhörighet eller språktillhörighet. Det är därför svårt att uppskatta hur många personer som dagligen talar de olika invandrarspråken. Linköpings universitet har genomfört en undersökning (International Adult Literary Survey – Invandrares läs-, skriv- och räkneförmåga på svenska, 2000). Där konstateras att över hälften av invandrarna läser på sitt modersmål minst en gång per vecka. En klar majoritet av invandrarna anser att de behärskar sitt modersmål väl i tal och skrift.

Attityder till invandrarpråk

Stödet för att bevara invandrarpråken är något lägre än för minoritetsspråken. I vår enkätundersökning framkommer att 58 % anser att det är viktigt att bevara invandrarpråken i Sverige. Liksom för minoritetsspråken har kvinnor en något mer positiv inställning än män. I den tidigare refererade undersökningen av Wingstedt (1998) framkommer liknande resultat, nämligen att 54 % tycker att det vore synd om invandrarpråken i Sverige försvann.

7.3.3 Attityder till mångspråkighet

Sverige har alltid varit ett mångspråkigt land. Som framgår av beskrivningen av minoritetsspråken ovan finns det en samisk ursprungsbefolkning och det finska språket har av historiska skäl en särställning. I den svenska delen av Tornedalen talas meänkieli, som nu är ett erkänt minoritetsspråk. Judarnas och romernas språk talas också sedan lång tid i Sverige. Invandring har alltid förekommit. Tidvis har språk som lågtyska (t.ex. under Hansatiden) och franska (t.ex. genom franskans roll som högreståndsspråk på 1700-talet och genom vallonerna i Bergslagen) haft stort inflytande i Sverige. Efter andra världskriget har som nämnts ett stort antal språk kommit till Sverige genom flyktingar och invandrare.

I kommitténs enkätundersökning ställdes en fråga som försöker fånga attityderna till mångspråkighet. Denna visar att en majoritet av befolkningen i Sverige är för mångspråkighet. Knappt 40 % anser att "det vore bäst om alla i Sverige hade svenska som modersmål", medan 56 % inte håller med om detta. Män är något mer positiva till påståendet än vad kvinnor är. Ålderskillnaderna är något större än könsskillnaden i svaren: ju äldre man är, desto mer benägen är man att hålla med om att "det vore bäst om alla i Sverige hade svenska som modersmål". Om man ser till utbildning är 70 % av de högskoleutbildade negativa till påståendet. Även personer som har andra modersmål än svenska är negativa till påståendet.

I Wingstedt (1998) redovisas att 46 % tycker att det bästa för Sverige vore om alla hade svenska som modersmål, medan 47 % inte håller med om detta.

7.3.4 Minoritets- och invandrarspråk i medierna

Kartläggning av medier som riktar sig till minoriteter och invandrare

Det finns olika tidningar och tidskrifter på invandrar- och minoritetsspråk. Vissa publikationer som främst riktar sig till invandrare och nationella minoriteter får i dag statligt stöd. Presstöd lämnas i huvudsak till dagstidningar skrivna på svenska. Bland annat tidningar som vänder sig till språkliga minoriteter i Sverige likställs dock under vissa förutsättningar med dagstidningar enligt pressstödsförordningen (1990:524). Stöd till kulturtidskrifter lämnas av Kulturrådet.

För produktion av radio- och TV-program ges inga statliga bidrag i dag. Det finns vissa närradiostationer och lokal-TV-kanaler i kabelnäten som riktar sina sändningar till olika invandrar- och minoritetsgrupper. Ofta är det företrädare för dessa olika grupper som står för produktionen av materialet.

Under utredningsarbetet har företrädare för minoritets- och invandrarspråken framfört att medieutbudet är begränsat och i flera fall obefintligt. Det saknas en samlad bild av de medier som riktar sig till invandrare och nationella minoriteter. I syfte att öka kunskapen om området har regeringen gett Presstödsnämnden i uppdrag att kartlägga och analysera situationen för dessa medier. Uppdraget skall redovisas senast den 1 maj 2002.

Radioprogram på minoritets- och invandrarspråk

Sveriges Radio bedriver sin programverksamhet på nästan 20 olika språk. År 2001 sände SR på svenska, tre minoritetsspråk, tio invandrarspråk samt fem främmande språk i Radio Swedens utlands-sändningar.

P6 Radio Sweden International omfattar dels utlandskanalen Radio Sweden, dels redaktionen för invandrarspråk. Sändningarna på de "äldre" invandrarspråken har gått från traditionell nyhetsservice till att alltmer bli magasinsprogram. En översyn av vilka språk sändningarna skall omfatta görs varje år. Totalt sändes 624 timmar på invandrarspråken år 2000.

SR sänder på tre av minoritetsspråken (finska, meänkieli och samiska). SR har börjat sända program på romani chib under detta år. De finska sändningarna (inkl. meänkieli) är organiserade i en egen kanal, SR Sisuradio, som ansvarar för såväl riks- som regio-

nala/lokala sändningar. Kanalens ledning är placerad i Norrbotten. SR Sisuradio var den första kanalen som inledde reguljära original-sändningar över det digitala nätet. Eftersom utvecklingen av marknaden för digitala mottagare har gått mycket långsamt utökades under år 2000 de analoga finska sändningarna i P4 med ca en halvtimme tre dagar i veckan. Vidare har Sisuradios digitala utbud gjorts tillgängligt på Internet. Det distribueras även via kabel över 34 orter. Totalt sändes 5 452 timmar på finska år 2000, varav 2 280 analogt och 3 173 digitalt.

Det bör observeras att de digitala sändningarna är tillgängliga för en liten publik eftersom antalet mottagare är så begränsat. Enligt Radio- och TV-verket uppgår antalet mottagare till totalt högst ett par tusen. I realiteten innebär det att tillgängligheten för sändningar på finska inte har ökat, vilket SR:s statistik kan ge intryck av. Regeringen har beslutat att försöksverksamheten med digital radio skall utvärderas (dir. 2001:88). SR skall minska kostnaderna för de digitala sändningarna.

SR Sameradion med huvudredaktion i Kiruna har som uppgift att bevara, stärka och utveckla det samiska språket och den samiska kulturen. Sameradion sänder över hela landet både på samiska och svenska. Totalt sändes 204 timmar på samiska under år 2000.

TV-program på minoritets- och invandrarspråk

Sveriges Television sänder TV-program med särskild inriktning på ett mångkulturellt perspektiv. Vad gäller sådana program har en successiv omorientering av SVT-programmet Mosaik skett. Fokus riktas numera mot det mångkulturella Sverige, från att tidigare ha varit att ge service för tittare med sitt ursprung i Grekland, Turkiet eller Jugoslavien. En förändring har även ägt rum vad gäller barnprogram där SVT:s program på vissa invandrarspråk har lagts ned med förklaringen att det inte längre gick att motivera att barnprogram endast sändes på vissa språk och att satellitsändningar gjort det möjligt att ta emot TV-sändningar på olika språk (Sveriges Televisions public service-uppföljning 1999).

Vad gäller program på minoritetsspråken består utbudet inom SVT av i första hand program på finska och samiska. SVT:s riks-sända programverksamhet på finska uppgick år 2000 till 107 timmar och på samiska till 17 timmar (Sveriges Televisions public service-uppföljning 2000). I augusti 2001 startade dagliga

samiska TV-nyheter i Sverige och Norge. Satsningen är ett samarbete mellan public service-bolagen i Norge, Sverige och Finland. Sändningarna är på nordsamiska och andra språk dubbats till samiska.

Enligt SVT framförs även flera önskemål från olika grupper om textning av svenskt tal till t.ex. minoritets- och invandrarpråk. Kulturutskottet har i sitt betänkande 2000/01:8 tagit upp frågan och där konstaterat att det är teoretiskt sett möjligt att sända textremsor med text på minoritetsspråk, men att detta är förenat med vissa tekniska problem och kostnader för översättning.

I detta sammanhang bör också tilläggas att svensk textning av program på svenska är ett mycket viktigt redskap för personer som lär sig svenska.

För att komplettera bilden av tillgången på TV-sändningar på finska bör även det svensk-finska televisionsutbytet omnämnas. Detta utbyte av TV-sändningar mellan Sverige och Finland bedrivs enligt en princip om ömsesidighet. Sverige ansvarar för kostnaderna för utsändningarna av en finsk programkanal i Sverige (Finlands-TV) och för överföringen av en svensk programkanal till Finland (SVT Europa). På motsvarande sätt ansvarar Finland för kostnaderna i Finland. Finlands-TV sänds över Storstockholmsområdet och distribueras genom kabelnät på ca 25 orter i Sverige. Dessa orter har en potential av drygt 1 miljon hushåll, vilket motsvarar över 2,5 miljoner möjliga tittare.

Sedan ett antal år tillbaka finns ett stort utbud av satellitsändningar på flera olika språk vilka kan tas emot med parabolantenn här i Sverige. Detta utbud har haft en stor betydelse för många personer med utländsk bakgrund och deras möjlighet att behålla kontakten med modersmålet. Dessutom har utbudet av program via Internet ökat. Som exempel kan nämnas att det finns ett förhållandevis stort utbud av program på jiddisch från i huvudsak USA och Frankrike. Kabel-TV-tillgången är högre bland utländska medborgare än bland svenska medborgare. I flerfamiljshus har nästan dubbelt så många av invandrarhushållen parabolantenn (Weibull & Wabring 1998).

Regeringen har i sin senaste proposition om public service (prop. 2000/01:94) slagit fast att public service har ett stort ansvar när det gäller programutbud för språkliga och etniska minoriteter. Regeringen menar att de fem nationella minoriteterna intar en särställning. Enligt de nya sändningstillstånden för perioden 2002–2005 (Regeringsbeslut, Ku 1001/1543/Me) skall public service-

bolagen beakta språkliga och etniska minoriteters intressen. Insatserna skall öka under tillståndsperioden. Enligt tillstånden skall samiska, finska, meänkieli och romani chib inta en särställning.

7.3.5 Teckenspråket

Teckenspråkets ställning

Teckenspråket har använts i Sverige sedan år 1875 och är en viktig del av de dövas kultur. Teckenspråket är modersmål för cirka tio tusen personer i Sverige som är döva från födsel eller tidig barndom. Teckenspråkets betydelse för dessa barn är väl dokumenterad. Teckenspråkets status som eget språk fastslogs i början av 1980-talet genom att det i läroplanen för specialskolan fastställdes att teckenspråk är förstaspråk för döva (se bl.a. Sveriges sju inhemska språk, 1999). Från riksdagen framhöll man redan 1981 att "barndomsdöva för att kunna fungera sinsemellan och ute i samhället måste vara tvåspråkiga, vilket [...] innebär att de dels måste behärska sitt visuella/manuella teckenspråk, dels det omgivande samhällets språk, svenskan" (prop. 1980/81:100 bilaga 12, bet. UbU 1980/81:25, rskr. 1980/81:332).

Minoritetsspråkskommittén gjorde i sitt slutbetänkande Steg mot en minoritetspolitik (SOU 1997:192) bedömningen att teckenspråket inte skall omfattas av en svensk ratificering av minoritetsspråkskonventionen. Kommittén menade att det ena kravet på ett landsdels- eller minoritetsspråk – att språket skall vara annorlunda än det officiella språket – måste anses uppfyllt. Det andra kravet enligt konventionen – att språket skall användas av hävd inom staten – skulle enligt Minoritetsspråkskommittén "kanske kunna anses uppfyllt". Man menade dock att främjande av teckenspråket inte kan rymmas inom konventionens övergripande syfte, dvs. att stödja historiska språk i Europa utifrån språkens kulturella funktion: "Även om döva själva ser sig som en språklig och kulturell minoritet med teckenspråket som en viktig del av dövulturen, kan teckenspråkets funktion enligt vår uppfattning inte i första hand ses som kulturell." (a.a. s. 111.) Slutligen pekar Minoritetsspråkskommittén på att teckenspråket "redan i dag [har] en officiell ställning som språk i Sverige" (a.a. s. 112).

Med anledning av Minoritetsspråkskommitténs betänkande gjorde även regering och riksdag bedömningen att teckenspråket

inte skall anses vara ett minoritetsspråk eftersom det inte kan anses falla inom ramen för syftet med minoritetsspråkskonventionen (prop. 1998/99:143, bet. 1999/2000:KU6, rskr. 1999/2000:69).

Riksdagen har senare gett regeringen till känna (bet. 2000/01:KU14) att det är angeläget att teckenspråkets ställning ses över. Utvecklingen under senare år, bl.a. arbetet inom ramen för Europarådets verksamhet, har understrukt vikten av att teckenspråket har en stark ställning. Europarådets parlamentariska församling har t.ex. rekommenderat ministerkommittén att ge de skilda teckenspråken i Europa ett skydd som liknar det som erbjuds i minoritetsspråkskonventionen, eventuellt genom att anta en rekommendation till medlemsstaterna. Det är enligt konstitutionsutskottet angeläget att de dövas och hörselskadades rättigheter när det gäller teckenspråket och teckenspråksinformation säkerställs. Enligt utskottets mening behövs i detta syfte en översyn av rätten och möjligheterna att använda teckenspråket, liksom av dövas och hörselskadades tillgång till samhällets utbud av kultur och litteratur. Enligt uppgift från Socialdepartementet avser regeringen att tillsätta en utredning med anledning av riksdagens tillkännagivande.

Från Sveriges dövas riksförbund (SDR) menar man att dövsamhället skall ses som en språklig minoritet med en egen kultur.

Utbildning och forskning

Sedan 1972 finns teckenspråksforskning vid Institutionen för lingvistik vid Stockholms universitet. Teckenspråket finns också som akademiskt ämne med grund- och forskarutbildning. År 1990 inrättades en professur i ämnet teckenspråk och 1998 inrättades en professur i ämnet svenska som andraspråk för döva (det senare vid Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet). Dessa båda professurer blev de första i världen i ämnena (se bl.a. Lite om teckenspråk, 2000).

Det första teckenspråkslexikonet kom år 1916 och under 1990-talet har det getts ut sex teckenordböcker. Teckenspråket är trots detta inte något väldokumenterat språk. Enligt SDR finns det fortfarande många tecken som inte är dokumenterade och då speciellt tecken för olika yrkesområden. Inom SDR finns en teckenspråksavdelning som får ca 2,5 miljoner kronor per år i statsbidrag. Målet med verksamheten är att stärka teckenspråkets status och förbättra den allmänna attityden till språket. SDR menar att det

behövs stora satsningar för teckenspråksforskning samt för dokumentering av alla tecken, såväl gamla som nya.

Undervisning för hörande elever i teckenspråk ges på flertalet skolor i landet. SDR har pekat på att det råder brist på kompetenta teckenspråklärare. Vidare har SDR pekat på att det ökade intresset har fått till följd att produktionen av teckenspråksmaterial i bokform, video eller på cd har ökat, men att det finns en risk för brister i språkkvaliteten. Dessutom görs ingen bedömning om materialet är lämpligt för sitt ändamål. SDR menar att en språknämnd liknande sådana som finns för andra språk bör bildas för att garantera kvaliteten på teckenspråksmaterial.

7.3.6 Bedömningar och förslag

Våra förslag:

- Åtgärder skall vidtas för att stödja tillgången till medier på minoritets- och invandrarpråk.
- Teckenspråkets ställning skall klargöras. Åtgärder skall vidtas för att stärka och utveckla teckenspråket.

Vår bedömning:

- Minoritets- och invandrarpråken i Sverige bör stödjas.

Vi anser att det är viktigt att bevara mångspråkigheten i Sverige. Förekomsten av de olika språken berikar vårt land. De nationella minoriteterna och deras språk utgör en viktig del av Sveriges kulturarv.

Staten har ett ansvar för att ge de nationella minoriteterna det stöd och skydd som behövs för att de skall kunna bevara sin särart och hålla sina språk levande. För detta syfte har under senare år en samlad svensk minoritetspolitik vuxit fram. I övrigt görs olika insatser inom t.ex. kulturpolitiken, mediepolitiken, integrationspolitiken och utbildningspolitiken för både minoritets- och invandrarpråken. Enligt Barnkonventionen (artikel 30) har barn som tillhör minoritetsgrupper eller ursprungsbefolkningar rätt till sitt språk, sin kultur och sin religion.

I den senaste budgetpropositionen görs inom ramen för kulturpolitiken en satsning på att främja de nationella minoriteternas kultur, bl.a. utifrån Statens kulturråds redovisning till regeringen. Regeringen betonar att ytterligare insatser på olika områden kom-

mer att behövas och att de förslag som lämnas i budgetpropositionen skall ses som ett första steg. Vi delar bedömningen att fler insatser behövs för att bevara mångspråkigheten. Åtgärder bör vidtas inom flera politikområden.

Våra undersökningar visar att det finns ett förhållandevis starkt stöd för samhälleliga insatser för att bevara mångspråkigheten i Sverige. Stödet är särskilt stort för de nationella minoritetsspråken, men även bevarandet av invandrarpråken får stöd av en majoritet av befolkningen. Olika insatser bör därför genomföras för att bevara och stödja de nationella minoritetsspråken, de olika invandrarpråken i Sverige och teckenspråket.

Vi lämnar även på andra håll i detta betänkande förslag med denna inriktning. I kapitel 13 lämnas bl.a. förslag om modersmålsundervisning i skolan som enligt vår bedömning har stor betydelse för språkens bevarande, och i kapitel 19 och 20 uppmärksammas språkvårdens ansvar för minoritetsspråken, invandrarpråken och teckenspråket.

Ungdomspolitiska insatser bör vidtas inom språkområdet

Det är särskilt viktigt att unga motiveras att använda språket och att omgivningen stimulerar till detta. Enligt vår bedömning bör medel avsättas för olika ungdomspolitiska insatser vad gäller både minoritets- och invandrarpråken. Ett samhälleligt stöd bör kunna ges till ungdomars eget skapande på dessa språk. Ungdomsstyrelsen bör ges medel för sådan verksamhet.

Minoriteternas språkliga kulturarv bör bevaras

Enligt vår bedömning bör minoriteternas språkliga kulturarv bevaras. Kulturrådet har bl.a. pekat på vikten av att bevara minoriteternas muntliga kulturarv genom nedtecknande, utgivning i tryck eller annan form av dokumentation. Vi menar att Språk- och folkminnesinstitutet i sin verksamhet tydligare bör uppmärksamma samtliga fem nationella minoritetsspråk. När det gäller bevarande av olika dokument på minoritetsspråken hänvisar vi till Arkivutredningen (dir. 2000:104).

Folkbildningens betydelse för minoriteterna bör betonas

Folkbildningen har en viktig roll i utbildnings- och bildningsinsatserna för de nationella minoritetsgrupperna. Enligt vår bedömning bör detta betonas ytterligare.

Behovet av stöd till tidskrifter på minoritetsspråk skall undersökas

Målet för den statliga minoritetspolitiken är att ge skydd för de nationella minoriteterna och att stärka deras möjligheter till inflytande samt att stödja de historiska minoritetsspråken så att de hålls levande. För att uppnå detta mål bör staten vidta åtgärder för att bl.a. främja produktion och distribution av tidskrifter på samiska, finska, meänkieli, romani chib och jiddisch. En förbättrad tillgång till tidskrifter på det egna modersmålet skulle bidra till att bevara den språkliga mångfalden i Sverige och stärka minoriteternas möjligheter till inflytande i samhället. En utgångspunkt bör vara den kartläggning och analys av den nuvarande mediesituationen som Presstödsnämnden f.n. gör på regeringens uppdrag. En annan utgångspunkt för statens insatser för att främja produktionen och distributionen av medier på minoritetsspråk bör vara en inventering av de behov som minoritetsspråkens företrädare ser.

Vi föreslår att Presstödsnämnden ges i uppdrag att i samarbete med språkvården och Statens kulturråd undersöka vilka behov av statligt stöd som finns inom området mot bakgrund av de resultat som framkommer i den pågående kartläggningen. Undersökningen bör ske i samarbete med företrädare för minoritetsspråken.

Utbudet av radio- och TV-program på minoritetsspråk bör ökas

Enligt de nu gällande tillståndsvillkoren för SVT, SR och UR skall bolagen beakta språkliga och etniska minoriteters intressen. Bolagens insatser på detta område skall öka under tillståndsperioden 2002–2005. Minoritetsspråken samiska, finska, meänkieli och romani chib skall inta en särställning.

Det är enligt kommitténs bedömning önskvärt att de nationella minoritetsspråken ges ökat utrymme i både radio och TV. Den kartläggning och analys av medier som riktar sig till invandrare och nationella minoriteter som Presstödsnämnden skall genomföra på

regeringens uppdrag är ett underlag för beslut om vilka ytterligare åtgärder som är lämpliga att vidta inom området.

För att våra nationella minoriteter skall kunna behålla en naturlig kontakt med sina respektive modersmål och vidareutveckla sina språk och sin kultur vill vi peka på att det är viktigt att öka medieutbudet på minoritetsspråken. Minoritetsspråkskonventionen (Europeisk stadga om landsdels- eller minoritetsspråk) innehåller bl.a. långtgående krav beträffande tillgången till sändningar på minoritetsspråk inom public service. För Sveriges del gäller detta samiska, finska och meänkieli. I dag förekommer inga sändningar på jiddisch. Sändningar på romani chib har nyligen startat inom SR. Ett ökat utbud av sändningar skulle ha stort värde för de fem nationella minoriteterna i Sverige. Att producera radio- och TV-sändningar på de nationella minoritetsspråken kräver utökade resurser, varför det är viktigt att detta utbud får en rimlig omfattning. Detta förutsätter även tillgång till journalister med kunskap i de olika språken. För att vidareutveckla minoritetsspråken är det viktigt att programmen avspeglar dagens verklighet här i Sverige och inte endast utgörs av program som importerats från andra länder.

Kommittén utgår från att denna fråga behandlas inför framtida tillståndsvillkor för public service.

Utbud av radio och TV på invandrarpråk bör ökas

Det bör enligt vår bedömning övervägas om utbudet av radio- och TV-program på de större invandrarpråken bör öka. Sådana överväganden bör utgå från målen för integrationspolitiken.³

När det handlar om utbudet av radio- och TV-program på invandrarpråk medför den tekniska utvecklingen att det blir allt lättare att här i Sverige ta emot radio- och TV-program från de olika länder där språken talas, via Internet eller satellit. Detta gör att många kan hålla sina modersmål levande och utveckla dem.

Från integrationspolitisk synpunkt är det dock viktigt att det finns information om Sverige på det egna språket. Invandrare som väljer att titta på satellitsändningar från hemlandet i stället för

³ Målen för integrationspolitiken är lika rättigheter, skyldigheter och möjligheter för alla oavsett etnisk och kulturell bakgrund, en samhällsgemenskap med samhällets mångfald som grund samt en samhällsutveckling som kännetecknas av ömsesidig respekt och tolerans och som alla oavsett bakgrund skall vara delaktiga i och medansvariga för (prop. 2000/01:1, utg.omr. 8).

svensk TV går miste om möjligheten att träna sin svenska. Dessutom försämras deras möjligheter att få information om det svenska samhället. Båda dessa företeelser har betydelse för möjligheten att nå de integrationspolitiska målen. Integrationsverket har i sitt yttrande över betänkandet om radio och TV i allmänhetens tjänst bl.a. tagit upp frågan om att SVT bör göra nyhetssändningar tillgängliga på de stora invandrarpråken.

Ett underlag för beslut om vilka åtgärder som är lämpliga att vidta inom området är den kartläggning och analys av medier som riktar sig till invandrare och nationella minoriteter som Presstödsnämnden genomför på regeringens uppdrag.

Enligt vår bedömning bör förutsättningarna för att öka radio- och TV utbudet på invandrarpråk prövas i arbetet inför de framtida tillståndsvillkoren för SR, SVT och UR.

Det bör vidare övervägas om textning på minoritets- och invandrarpråk av svenska TV-program kan användas i större utsträckning utifrån minoritets- och integrationspolitiska utgångspunkter. En textning på minoritetsspråk bör medverka till att uppnå det minoritetspolitiska målet att hålla minoritetsspråken levande. Kommittén menar att frågan om vilka tekniska och ekonomiska förutsättningar som finns för textning på invandrar- och minoritetsspråk bör uppmärksammas i förberedelsearbetet inför framtida tillståndsvillkor för SVT, SR och UR. Kommitténs bedömningar och förslag om textning på svenska finns i kapitel 14.

Vi vill också peka på att tillgången på tidningar och tidskrifter på de olika invandrarpråken är mycket varierande. I en del fall produceras material i Sverige. Tidningar och tidskrifter som är producerade i andra länder finns delvis tillgängliga på den svenska marknaden. Samtidigt innebär den snabba utvecklingen inom Internet att tillgången till tidningar från andra delar av världen torde komma att öka.

Närradio och lokal-TV för nationella minoriteter och invandrare skall ges statligt stöd

Vi anser att närradio och lokal-TV bör kunna användas i högre utsträckning för att nå invandrare och nationella minoriteter genom sändningar på olika språk. Sådana sändningar bör även för invandrarnas del kunna innehålla utbildning i svenska som andra-

språk. Närradio och lokal-TV är också viktiga verktyg för att upprätthålla olika modersmål.

Vi föreslår att en satsning på statligt stöd till produktion av närradio och lokal-TV skall genomföras. Det är viktigt att minoriteternas och invandrarnas egna organisationer och närradioföreningar engageras i detta arbete. Satsningen bör ske i form av en begränsad försöksverksamhet. Det närmare beslutet om satsningens inriktning bör kunna dra nytta av den kartläggning och analys av medier som riktar sig till invandrare och nationella minoriteter som Presstödsnämnden genomför på regeringens uppdrag. Försöksverksamheten bör samordnas av Integrationsverket i samverkan med språkvården.

Teckenspråkets ställning skall klarläggas

Teckenspråket är modersmål för de barndomsdöva. Det framförs ofta att Sverige som första land i världen erkände teckenspråket som de dövas första språk år 1981. I beslutet framhöll regering och riksdag att de barndomsdöva måste vara tvåspråkiga för att fungera sinsemellan och ute i samhället. Något år senare fastslogs den nya läroplanen för specialskolan och där fastställdes att skolans undervisningsspråk är teckenspråk och svenska. Från statens sida har teckenspråkets ställning även bekräftats på ett mer indirekt sätt genom att olika former av ekonomiskt stöd ges till teckenspråksrelaterad verksamhet. Teckenspråkets ställning som språk – dock ej minoritetsspråk – bekräftades även av Minoritetsspråkskommittén. På så sätt kan man säga att det är fastslaget i Sverige att teckenspråket är ett eget språk.

Samtidigt finns det inget beslut om vilken legal ställning teckenspråket skall anses ha i Sverige. I det minoritetspolitiska beslutet ingick inte teckenspråket. Senare har riksdagen i ett tillkännagivande till regeringen sagt att det är angeläget att teckenspråkets ställning ses över.

Vi menar att det är viktigt att klarlägga vilken ställning teckenspråket skall ha i Sverige. Det finns flera faktorer som talar för att teckenspråket borde betraktas som ett nationellt minoritetsspråk. Enligt uppgift från Socialdepartementet avser regeringen att med anledning av riksdagens tillkännagivande tillsätta en utredning. Vi anser att det skall ingå i denna utrednings uppgifter att utreda och

klarlägga teckenspråkets ställning samt att lämna förslag med syfte att stärka dess ställning.

Det är viktigt att de dövas och hörselskadades rättigheter när det gäller teckenspråket tillgodoses. Under vårt utredningsarbete har det pekats på olika problem och behov kring teckenspråket. Bland annat har det framkommit att det råder brist på teckenspråkslärare. Teckenspråket är ett språk som liksom andra språk är i behov av språkvård för att både kunna bevaras och utvecklas. Det har pekats på bl.a. behovet av fortsatt teckenspråksforskning samt dokumentation av både gamla och nya tecken.

Vi föreslår att insatser skall vidtas för att stärka och utveckla teckenspråket och tillgodose de dövas och hörselskadades rättigheter. Även frågor om bl.a. teckenspråksforskning och utbildning av teckenspråkslärare bör behandlas i samband med utredningen av teckenspråkets ställning. I kapitlen om språkvårdens framtida uppgifter och organisation lämnar vi förslag om språkvårdande insatser för teckenspråket. Tillgången till TV-sändningar på teckenspråket behandlas i kapitel 14.

7.4 Engelska och andra främmande språk

7.4.1 Attityder till användningen av engelska i Sverige

Engelskan har en stark ställning i Sverige. Inställningen till användningen av engelska varierar mellan åldersgrupperna. Av kommitténs enkätundersökning framgår att drygt en tredjedel (36 %) anser att man använder alltför mycket engelska i Sverige (se bilaga 2). En tidigare undersökning (Wingstedt 1998) visar på liknande resultat: 40 % ansåg att engelska används onödigt mycket i Sverige. I båda undersökningarna framkommer med andra ord att en majoritet inte anser att vi använder för mycket engelska i Sverige. I kommitténs enkätundersökning framkommer en tydlig tendens: ju yngre man är, desto mindre håller man med om att vi använder för mycket engelska i Sverige. Endast 6 % i den yngsta åldersgruppen håller helt med om att vi använder för mycket engelska. I den äldsta åldersgruppen anser drygt hälften att det används för mycket engelska.

I intervjudelen av kommitténs attitydundersökning är det främst användningen av engelska ord och uttryck som uppmärksammas. Vad gäller den ökade användningen av engelska inom exempelvis

näringslivet och forskningen pekar många av de intervjuade på att det kan finnas problem med att använda engelska; bl.a. sägs att det är svårt att nyansera sig och uttrycka sina känslor på ett annat språk. Flera tror att engelskan, i mindre eller större utsträckning, kommer att ta över allt mer.

7.4.2 Språkundervisning inom utbildningsväsendet

Grundskolan

I och med grundskolans första läroplan (1962) blev engelska ett obligatoriskt ämne för alla (se bl.a. Språk – Kursplaner, betygskriterier och kommentarer, 2000). Numera är betyg i engelska från grundskolan en förutsättning för att en elev skall få läsa ett nationellt program i gymnasieskolan. (Se vidare bilaga 6.)

I propositionen En ny läroplan (prop. 1992/93:220) betonades att det ökande internationella samarbetet skärper kraven på bredare och bättre språkkunskaper. Den nya läroplanen för grundskolan från år 1994 innebär en förstärkning av de övriga moderna språkens ställning i grundskolan:

- ett obligatoriskt *språkval* infördes
- kommunerna blev skyldiga att erbjuda undervisning i minst två av ämnena tyska, franska och spanska
- tiden för studier av språk inom språkvalet ökade med ca 25 %
- en möjlighet att läsa ytterligare ett språk inom ramen för det som benämns *elevens val* år 8 och 9 infördes.

Alla grundskoleelever läser engelska. Vidare har alla grundskoleelever skyldighet att göra ett språkval år 6 eller 7 (detta varierar mellan olika skolor). För de allra flesta bör språkvalet enligt regeringen inriktas på möjligheten att studera ett andra främmande språk utöver engelska. Förutom tyska, franska och spanska får finska och samiska erbjudas som språkval. Även andra språk får erbjudas som språkval om eleverna kan bedömas ha möjlighet att fortsätta studierna i språket i gymnasieskolan. Enligt grundskoleförordningen skall inom ramen för språkval även följande språk erbjudas om eleven och elevens vårdnadshavare önskar det:

- det språk som eleven har rätt till modersmålsundervisning i
- svenska respektive svenska som andraspråk

- engelska
- teckenspråk.

Det obligatoriska språkvalet innebär att fler elever än tidigare läser ett andra främmande språk utöver engelska i grundskolan. Andelen elever som läser en fullständig kurs i ett andra främmande språk har enligt Skolverket (se bl.a. Språkvalet i grundskolan, 2000) ökat från 50 % till 64 % av en årskull. Ca 80 % av eleverna väljer ett andra främmande språk är 6 eller 7. En knapp fjärdedel av dessa elever avbryter dock sina språkstudier i förtid och väljer svenska/engelska i stället. Det nya språket spanska har mottagits väl av eleverna och ökar kontinuerligt.

Enligt Skolverket (Språken i grundskolan och gymnasieskolan, 2000) har språkvalet svenska/engelska i alltför hög grad fått karaktär av ett uppsamlingsämne för elever med vitt skilda behov och förutsättningar. Undervisningstiden för språkvalet har genom den nya läroplanen utökats med 25 %, men enligt Skolverket kan effekten av denna förstärkning ha reducerats, bl.a. på grund av organisationen kring den tidigare starten och det breddade elevunderlaget.

Antalet elever som läser språk inom ramen för elevens val är litet (knappt 4 %).

Språkundervisning i gymnasieskolan

Inom gymnasieskolan är engelska ett kärnämne. Därmed ingår det som obligatoriskt ämne i alla programmen. De övriga moderna språken i gymnasieskolan kan förekomma i olika sammanhang i programstrukturerna: som karaktärsämnen, inom det gemensamma blocket i inriktningarna eller bland de valbara kurserna. (Se bilaga 6.)

Våren 2001 presenterade Skolverket statistik (Barnomsorg och skola i siffror) som visar att andelen elever som läser andra moderna språk än engelska i gymnasieskolan sjunker. Enligt Skolverket fortsätter eleverna i mindre utsträckning med det främmande språk de påbörjat studier i på grundskolan. Färre elever väljer att läsa ett tredje främmande språk. Främst är det tyska som minskat. På andra nationella program än det naturvetenskapliga och det samhällsvetenskapliga är det ovanligt att läsa andra moderna språk än engelska, men även där har språken minskat.

Riksföreningen för lärarna i moderna språk (LMS) har genomfört en undersökning på gymnasieskolor (se bl.a. Tholin 2001). Denna visar att eleverna inte läser mer språk än vad som är obligatoriskt. Eleverna anger olika orsaker till detta, men de vanligaste svaren är att språken innebär mycket arbete, att de inte krävs för att komma in på universitetet och att eleverna inte tror att de behöver språkkunskaper i sina kommande yrken. LMS pekar på att antagningssystemet till högskolan inte premierar avancerade studier, såsom fördjupningar i moderna språk. Det finns elever som av betygstaktiska skäl väljer att börja studera ett nytt språk på gymnasieskolan i stället för att fortsätta studierna i det språk som man läste på grundskolan. I betygssystemet räknas poängen lika oavsett om det är ett nybörjarspråk eller ett fortsättningsspråk. LMS anför också att engelskans dominans är ett problem. Man framhåller vikten av kunskaper i andra främmande språk än engelska för att vi i framtiden skall få impulser från andra områden än engelskspråkiga.

Attityder till språkundervisning i skolan

Stödet för engelska som obligatoriskt skolspråk är i princip fullständigt. Av vår enkätundersökning framgår att nästan alla (98 %) anser att samtliga elever bör läsa engelska i skolan åtminstone någon period. För de övriga moderna språken är motsvarande siffror 42 % för tyska, 27 % för franska, 21 % för spanska och 3 % för andra språk. Tyskan har ett tämligen starkt stöd bland de äldre men ett mindre stöd bland dem som är under femtio år.

Som har beskrivits tidigare i kapitel 3 finns i Sverige ett antal skolor där undervisningen i olika grad sker på främmande språk (sprint), i första hand engelska. Av vår enkätundersökning framgår att drygt hälften anser att det inte borde finnas fler skolor med undervisning på engelska, medan drygt 40 % anser att det borde finnas flera sådana. Den yngsta åldersgruppen är mest positiv till skolor av detta slag.

I Skolverkets attitydundersökning (Attityder till skolan 2000) framkommer att andelen som tycker att andra språk än engelska är viktiga ämnen har minskat från år 1997, både bland elever, allmänhet och föräldrar. Minskningen var 16 procentenheter bland eleverna och 9 procentenheter bland allmänheten. Attityderna till engelska har inte förändrats nämnvärt.

År 2000 ansåg 28 % av eleverna, 41 % av allmänheten och 46 % av skolbarnsföräldrarna att det är absolut nödvändigt eller mycket viktigt med bra kunskaper och färdigheter i andra språk än engelska. Detta placerar språken på nästa sista plats, före religionskunskap. Engelska däremot placeras på första plats av eleverna och på andra plats (efter svenska) av allmänheten och föräldrarna. Resultaten för engelska är 85 % (elever), 94 % (allmänhet) respektive 96 % (föräldrar). Det är fler flickor än pojkar som tycker att språken är viktiga.

När det gäller synen på hur väl skolan lyckas ge bra kunskaper i olika ämnen så har eleverna en mycket ljusare syn än allmänheten och föräldrarna. Även här är resultaten betydligt mer positiva för engelska än för de andra språken. 56 % av eleverna tycker att skolan lyckas mycket bra eller ganska bra med att ge kunskaper och färdigheter i de moderna språken. Endast 22 % av allmänheten och 29 % av skolbarnsföräldrarna tycker att skolan lyckas i mycket eller ganska stor utsträckning. Motsvarande tal för engelska är 88 % (elever), 43 % (allmänhet) och 61 % (föräldrar).

Svenska språknämnden har i sitt förslag till handlingsprogram för svenska språket anfört att det behövs mer undervisning i främmande språk – utöver engelska – i det framtida Sverige.

Språkutbildning vid universitet och högskolor

Det finns utbildning i ca 35 moderna språk vid svenska universitet och högskolor. Enligt Högskoleverket (Årsrapport 2001) svarar undervisningen i dessa mot knappt 5 % av den totala verksamheten. Många av dem som läser språk gör det inom ramen för en lärarutbildning. Nästan hälften av det totala antalet språkstudenter finns i ämnet engelska.

Under de senaste åren har språkens ställning vid universitet och högskolor försvagats. För vissa språk har minskningen i studentantal varit kraftig. Enligt Högskoleverket sjönk antalet helårsstudenter i språkutbildning under perioden 1997/98–1999/00 med 8 %, trots att det totala antalet studenter ökade med nästan 5 %. För vissa språk har minskningen varit dramatisk. Det gäller t.ex. tyska som minskat med 21 %, ryska 20 % och franska som minskat med 12 %. När det gäller utvecklingen av det totala antalet registrerade studenter under läsåren kan för ämnet tyska konstateras att det skedde en ökning av antalet studenter under läsåren runt Sve-

riges inträde i den europeiska unionen, men att antalet nu har sjunkit så att det är under de antal som förelåg i början av 1990-talet.⁴

7.4.3 Inställning till språkkunskaper

Intresset för att behärska främmande språk är relativt stort. Vår enkätundersökning visar följande siffror: engelska 78 %, tyska 43 %, franska 35 %, spanska 35 % och andra språk 9 %. Det bör observeras att intresset för spanska är tämligen högt med tanke på att det som skolspråk har kort tradition i Sverige. I intervjuundersökningen framkommer dock att inte alla tillfrågade anser att det finns behov av kunskaper i fler främmande språk än engelska. (Se bilaga 2.)

I samband med det europeiska året för språk 2001 satsade studieförbunden i Sverige tillsammans på ett gemensamt projekt "Språk – kultur – demokrati". För detta beviljades medel från EU. Projektet syftade till att inspirera vuxna till språkstudier. Det poängterade också folkbildningens pedagogik som utgår från individens behov och den enskildes möjligheter att påverka och ta ansvar.

Samtidigt visar statistiken att intresset för språken minskar inom folkbildningen. Hos studieförbunden har minskningen varit markant för samtliga språk. Under 1990-talet sjönk antalet kursdeltagare i t.ex. engelska med 45 %, franska med 54 % och tyska med 75 %. Språkens andel av det totala antalet studietimmar har sjunkit från ca 8 % till ca 5 %. År 2000 arrangerades sammanlagt 26 432 studiecirkel i språk. Fördelningen mellan de olika studieförbunden framgår av tabell 7:1

---

⁴ År 1993/94: 4 751 studenter. År 1994/95: 4 654 studenter. År 1995/96: 5 108 studenter. År 1996/97: 5 223 studenter. År 1997/98: 4 759 studenter. År 1998/99: 4 332 studenter. År 1999/2000: 4 117 studenter. (Källa: Högskoleverket.)

Tabell 7:1. Studiecirklar i språk år 2000

Studieförbund	Antal studie-timmar	Antal deltagare	Andel av förbundets totala antal deltagare
Arbetarnas bildningsförbund	317 624	73 442	8,9 %
Frikyrkliga studieförbundet	25 556	3 804	2,8 %
Folkuniversitetet	163 126	49 371	32,2 %
Studieförbundet	46 396	8 495	3,1 %
KFUK-KFUM:s studieförb.	2 011	679	2,1 %
Studieförbundet Vuxenskolan	133 076	32 928	6,5 %
Nykterhetsrörelsens bildn. v.	42 494	6 112	4,4 %
Idrottsrörelsens studieförb.	547	91	0,0 %
Medborgarskolan	111 017	33 915	15,5 %
Sveriges kyrkliga studieförb.	17 807	3 648	1,8 %
Tjänstemännens bildningsv.	27 144	7 122	10,2 %
Summa	886 798	219 607	7,8 %

Källa: Studieförbundens samlade verksamhet 2000.

Det finns naturligtvis olika orsaker till att efterfrågan på språkurser inom studieförbunden har minskat. Bland annat fångas en del av behovet in på annat sätt. Till exempel anordnas numera utbildningar på uppdrag från arbetsgivare, vilka inte finns med i statistiken. Från Folkbildningsrådet har man dessutom pekat på att deltagaravgifterna har ökat. Folkbildningsrådet har till kommittén framfört att man ser allvarligt på att de offentliga bidragen minskat väsentligt under senare år. Det lägre offentliga stödet och då framför allt de vikande kommunbidragen innebär att det är tveksamt om studieförbundsverksamhet kan anordnas i hela landet. Folkbildningsförbundet – studieförbundens intresseorganisation – samlar sedan en följd av år in uppgifter över studieförbundens ekonomiska redovisning. Under verksamhetsåret 1999 uppgick deltagarintäkternas andel till 26 %. Motsvarande siffra i början av 1990-talet var 20 %. De ökade deltagaravgifterna kan enligt Folkbildningsrådet medföra svårigheter för betalningssvaga grupper att delta i verksamheten och därmed motverka ett av folkbildningens syften, nämligen att nå utsatta grupper.

Som en del av Europeiska året för språk 2001 har en undersökning av språkkunskaperna i Europa gjorts på uppdrag av EU

(Europeans and Languages, 2001). I undersökningen uppgav nästan 86 % av de svarande i Sverige att de kan ett annat språk utöver sitt modersmål. Denna siffra är högre endast i Danmark, Nederländerna och Luxemburg. Det främmande språk som svenskar uppger sig kunna mest är engelska (81 %). Därefter kommer tyska (36 %) och franska (14 %). Av de svenska deltagarna i undersökningen anser 89 % att det är nyttigt att kunna ytterligare ett språk. De faktorer som oftast nämns som motiv för svenskar att lära ett nytt språk är att man använder det vid semester utomlands och att man känner personlig tillfredsställelse. Brist på motivation, inte tillräckligt med tid att studera och för få tillfällen att använda språket tillsammans med människor som talar det är de tre huvudsakliga faktorer som avhåller människor från att lära ett annat språk. Emellertid skulle 30 % av svenskarna vara klart mer positiva till fler språk om kurserna var gratis. Tre fjärdedelar av svenskarna har lärt sitt första främmande språk i grundskolan. Av svenskarna anser 78 % att alla inom EU borde kunna tala engelska (EU-genomsnittet är 69 %). Att alla borde kunna tala två språk förutom sitt modersmål anser 16 %, vilket ligger under EU-genomsnittet (32 %). Av den minoritet av svenskarna som inte talar något annat språk än sitt modersmål önskar 64 % ofta att de kunde tala fler språk.

7.4.4 Bedömningar och förslag

Vårt förslag: De moderna språkens ställning inom svensk utbildning skall stärkas.

Kunskaper i engelska och andra främmande språk är viktiga från många olika utgångspunkter. För den enskilde individen är de en nyckel till andra kulturer och till möten med människor i andra länder. Att lära sig ett främmande språk kan öka ens självförtroende. För samhället är det viktigt att medborgarna har goda språkkunskaper för att vi ska klara de krav som den ökande internationaliseringen innebär. Inom näringsliv, forskning, förvaltning, utbildning, organisationsliv m.m. behövs medarbetare med goda kunskaper i både engelska och andra språk. Exempelvis är det för svensk exportindustri viktigt att kunna rekrytera medarbetare med breda språkkunskaper och kulturkompetens. Svenskt Näringsliv

har till kommittén framfört vikten av goda kunskaper i både engelska och andra moderna språk, främst tyska, franska och spanska. För förvaltningen har kunskaper i olika EU-språk blivit viktigt. Den som har språkkunskaper kan lättare flytta mellan olika länder och utnyttja de fördelar som EU-medlemskapet erbjuder.

EU har som sitt språkpolitiska mål angivit att alla unionsmedborgare förutom sitt eget modersmål skall behärska två andra europeiska språk. Detta är enligt kommitténs mening ett bra mål som bör gälla även för den svenska språkpolitiken (se kapitel 16). Attitydundersökningar visar att engelska har ett starkt stöd och att vi i Sverige har en stor tilltro till att det räcker med kunskaper i engelska. De utvecklingstendenser som finns inom gymnasieskolan, högskolan och folkbildningen när det gäller intresset för studier i andra främmande språk är oroande, men undersökningar visar att det trots allt finns intresse för att lära sig flera språk.

Vi anser att det är viktigt att engelska och de övriga moderna språken ges en stark ställning i hela utbildningsväsendet och att folkbildningen fortsatt ges resurser som möjliggör ett bra utbud av språkkurser och en satsning på att locka nya deltagare till dessa kurser. För engelskans del handlar det om att behålla en förhållandevis starkare position. För de övriga moderna språken – i första hand tyska, franska och spanska – handlar det om att stärka deras ställning, särskilt inom gymnasieskolan.

Vi menar att det behövs ett omfattande arbete för att peka på vikten av goda kunskaper i både engelska och andra moderna språk. Detta är en uppgift för olika delar av samhället. Skolverket och Högskoleverket har båda redan uppmärksammat frågan. Även från folkbildningens sida har frågan uppmärksamats.

De moderna språkens problem skall undersökas

Det är viktigt att undersöka orsakerna till och konsekvenserna av de iakttagna problemen för språken inom svensk utbildning. Vi föreslår därför att dessa problem utreds av inblandade parter i syfte att stärka de moderna språkens ställning.

Frågan bör även beaktas av den kommande läroplanskommittén.

De moderna språkens ställning inom grundskolan skall stärkas

Under 1990-talet har en satsning genomförts på de moderna språken i grundskolan. Detta har varit positivt. Det obligatoriska språkvalet gör att fler elever än tidigare börjar läsa ett andra främmande språk.

Men några elever i grundskolan hoppar av från sina språkstudier. Det är viktigt att skolorna vidtar åtgärder för att motverka dessa avhopp och att Skolverket följer upp frågan.

Elever med utländsk bakgrund väljer i mindre utsträckning tyska, franska eller spanska i språkvalet. De är också överrepresenterade bland avhopparna. Enligt vår mening bör det undersökas om språkundervisningen i alltför hög grad utgår från att eleverna har svenska som modersmål så att den missgynnar elever med annat modersmål. Detta måste i så fall åtgärdas.

Även andra förändringar bör kunna övervägas för att minska avhoppet från språkvalet. Skolverket har t.ex. pekat på att även elever inom språkvalet bör kunna få betyg för steg 1 i kursplanen för moderna språk om målen för steg 2 inte nås. I dag är det endast elever som läser ett modernt språk inom ramen för elevens val som får betyg för steg 1.⁵

Vi menar att de ursprungliga intentionerna med språkvalet skall betonas, dvs. att språkvalet för de allra flesta skall inriktas på möjligheten att studera ett andra främmande språk. Detta har även Skolverket pekat på. Det är inte rimligt att elever som har goda förutsättningar att läsa ett främmande språk inte gör detta. Det framstår mot den bakgrunden som olyckligt att så många inte fullföljer sina studier i moderna språk, och det är viktigt att vidta åtgärder mot avhoppet.

För att öka antalet elever som väljer att läsa ett andra främmande språk och för att minska avhoppet måste språkundervisningen ges goda förutsättningar, t.ex. genom kompetensutveckling för lärare i moderna språk och pedagogiskt utvecklingsarbete. Regeringen har i den senaste budgetpropositionen (2001/02:1) gjort bedömningen att förstärkningar av språkundervisningen i grundskolan främst skall ske genom utvecklingsarbete. (Se även bilaga 3 där det pekas på behov av reformering engelskundervisningen för att bättre anpassa den till dagens situation.)

---

⁵ Kursplanerna i språk är utformade i sju steg som bygger på varandra (se bilaga 6).

De moderna språkens ställning inom gymnasieskolan skall stärkas

I gymnasieskolan har en kombination av olika faktorer, bl.a. inslaget av valfrihet, meritvärderingssystemet och antagningssystemet till högskolan, medfört att många elever inte väljer att fördjupa sig i andra moderna språk än engelska.

Dagens gymnasieskola bygger på att eleverna själva till stor del skall välja kurser. I det fortsatta utvecklingsarbetet för gymnasieskolan är det en viktig fråga i vilken mån som studier i moderna språk skall vara obligatoriska. Enligt vår bedömning bör inslaget av språkstudier öka.

Inom samtliga program på gymnasiet finns möjligheten att studera ett modernt språk. Samtidigt har flera pekat på att de reella möjligheterna att läsa språk kan vara begränsade för eleverna på de program där moderna språk inte är obligatoriska. Det kan gälla t.ex. att valmöjligheterna är begränsade eller att schemat lägger hinder i vägen. I samband med att allt fler kommuner startar gymnasieskolor blir gymnasieenheterna allt mindre och svårigheter kan uppstå vad gäller utbudet i moderna språk.

Det nuvarande regelverket uppmuntrar inte gymnasieeleverna att gå vidare med sina språkstudier. Eleverna får inte räkna fördjupade språkstudier som en merit vid antagning till högskolan. Det individuella valet innehåller på många skolor ämnen som av eleverna upplevs som "lättare" än språk. Vid antagning till högskola räknas alla poäng lika och man kan förmoda att flera elever väljer kurser som kräver mindre arbetsinsats. Genom att nybörjar- och fortsättningsspråk har samma värde när det gäller antagningsregler till högskolan har vissa elever ansett att det har lönat sig att börja om från början med sina språkstudier. Vi menar att det skall finnas incitament för eleverna att på gymnasieskolan fortsätta studierna i det språk som man läste i grundskolan.

Regeringen har i högskolepropositionen (2001/02:15) angett att man avvaktar Gymnasiekommitténs förslag innan några eventuella förändringar av tillträdesreglerna och meritvärderingssystem föreslås. Vi anser att det finns en uppenbar risk i dagens gymnasieskola att elever som vill fortsätta med studier på högskolenivå anpassar sig till högskolans antagningssystem och väljer kurser i syfte att få så höga gymnasiebetyg som möjligt. Detta innebär att få elever kommer att fördjupa sig i de moderna språken. Vi föreslår därför att följande förändringar skall genomföras:

- För gymnasieskolans meritvärderingssystem skall inriktningen vara att längre kurser där elever fördjupar sig och når långt i sina språkstudier skall räknas som betygmässigt viktigare än kurser där eleverna inte hinner fördjupa sig i ett språk.
- Antagningssystemet till högskolan bör vara utformat så att fördjupade språkstudier premieras. Det nuvarande systemet med grundläggande och särskild behörighet (se bilaga 6) innebär att varje högskola i stor utsträckning bestämmer behörighetskraven. Vi menar att det inte är motiverat att t.ex. införa krav på betyg i moderna språk i den grundläggande behörigheten. Däremot bör högskolorna enligt vår mening i större utsträckning ha krav på moderna språk i den särskilda behörigheten. Vi anser också att det förslag som lagts fram av Högskoleverket om krav på lägst betyget godkänt i svenska B och engelska A för att få grundläggande behörighet är ett steg i rätt riktning.

Vi föreslår vidare att Högskoleverket ges i uppdrag att följa upp och utvärdera på vilket sätt och i vilken utsträckning som universitetet och högskolor fäster vikt vid de moderna språken i de särskilda behörighetskraven.

De moderna språkens ställning inom universitet och högskolor bör stärkas

Även i högskolan minskar omfattningen av språkstudierna. Detta är en oroande utveckling. Enligt kommitténs bedömning bör språkens ställning inom universitet och högskolor stärkas. Detta kan ske på olika sätt.

Ett sätt att stärka språken på högskolan är att vidta åtgärder på gymnasienivå. Om inslagen av moderna språk stärks inom gymnasieskolan bör det leda till att språkens ställning stärks även inom högskolan. Ett annat sätt är att i högre grad integrera språken i andra utbildningar, som redan har skett inom t.ex. internationell ekonomi.

Det bör övervägas om man i större utsträckning kan samarbeta mellan olika institutioner för att få fram forskare i olika moderna språk med en bredare kompetens. Som ett exempel på detta kan nämnas den forskarskola i moderna språk som finansieras av Riksbankens jubileumsfond. Sådan extern finansiering underlättar att de

förändringar av arbetssätt m.m. som krävs skall kunna komma till stånd.

En av orsakerna till att antalet studenter i moderna språk minskar vid svenska universitet och högskolor kan vara att svenska studenter läser språken i de länder där de talas. Detta är en naturlig utveckling i en alltmer internationaliserad värld. Detta innebär dock inte att det inte också måste finnas goda förutsättningar att läsa främmande språk i Sverige.

Vid olika institutioner i moderna språk vid universiteten har också olika åtgärder vidtagits för att öka intresset för språkstudier. En del av detta arbete är att delar av utbildningar förläggs till de länder där språken talas. Sådana inslag framstår enligt vår bedömning som välkomna och ytterligare försök i den riktningen bör göras. Vi anser dock inte att studier i moderna språk bör delas i en färdighetsdel och en teoridel, där färdighetsdelen skulle kunna förläggas till någon form av språkinstitut eller till studier i de länder där språken talas och där teoridelen skulle förläggas till de svenska universiteten och högskolorna, framstår som en lämplig väg att gå. En sådan lösning skulle nämligen innebära avsevärda nackdelar eftersom språkfärdigheten och de teoretiska kunskaperna om ett språk hänger nära samman. Det finns en tradition i Sverige och de övriga nordiska länderna att hålla samman dessa delar i högskoleutbildningen.

Vi vill också peka på att språkstudier är ett färdighetsämne som ställer krav på t.ex. fler undervisningstillfällen än andra ämnen. Hänsyn till detta bör tas när det gäller fördelning av resurser inom högskolan.

Folkbildningen bör ges resurser som möjliggör ett gott utbud av språkkurser

Det har i vårt utredningsarbete framkommit att efterfrågan på språkkurserna inom studieförbunden minskar. Detta är mycket olyckligt. På flera håll i detta betänkande har folkbildningens betydelse poängterats. Detta gäller även möjligheterna att i vuxen ålder tillägna sig olika främmande språk.

Bidragen från kommuner och landsting till studieförbund och folkhögskolor har minskat kraftigt under senare år. Från statens sida har det framförts att man varken kan eller bör ersätta detta bortfall av bidrag. Detta har inneburit att deltagaravgifterna har

ökat. Regeringen beslutade den 27 september 2001 att tillkalla en utredare för att planera och genomföra en statlig utvärdering av folkbildningen, dvs. studieförbund och folkhögskolor. Uppdraget skall redovisas senast den 15 mars 2004. Finansieringen av folkbildningen är en av de frågor som kommer att behandlas i utvärderingen. Det är enligt vår bedömning viktigt att folkbildningen fortsatt får resurser som möjliggör ett bra utbud av språkkurser till låga priser och en satsning på att locka nya deltagare till dessa kurser.